

видавництво
РАНОК

О. Е. Охредько

Інтернет-
підтримка

Всесвітня історія

У ВИЗНАЧЕННЯХ, ТАБЛИЦЯХ І СХЕМАХ

- Основні поняття й терміни
- Перебіг основних подій
- Довідкова інформація
- Історичні карти
- Електронний додаток

6

7

2.0

РЯТІВНИК

рyтiвник

2.0

О. Е. Охредько

Всесвiтня iсторiя

У ВИЗНАЧЕННЯХ, ТАБЛИЦЯХ І СХЕМАХ

6–7 класи

- Основні поняття й терміни
- Перебіг основних подій
- Довідкова інформація
- Історичні карти
- Електронний додаток

УДК 94(100)".../05"(076)
О-92

Серія «Рятівник 2.0»

Охредько О. Е.

О-92 Всесвітня історія у визначеннях, таблицях і схемах. 6—7 кл. /
О. Е. Охредько. — Харків : Вид-во «Ранок», 2020. — 128 с. —
(Серія «Рятівник 2.0»).

ISBN 978-617-09-5948-5

У посібнику у стислій і наочній формі представлений обов'язковий мінімум шкільного курсу зі всесвітньої історії для 6—7 класів. Виклад теоретичного матеріалу дозволить учням найбільш ефективно повторити інформацію, систематизувати й узагальнити знання. У довіднику реалізовано компетентнісний підхід до навчання, що є необхідною умовою сучасного навчального процесу.

Посібник має інтерактивну складову у вигляді QR-кодів, які містять посилання на електронні додатки.

Видання буде корисним також при виконанні індивідуальних і домашніх завдань, а також під час підготовки до самостійних і контрольних робіт.

Призначений для учнів та учениць закладів загальної середньої освіти, а також абітурієнтів і вчителів.

УДК 94(100)".../05"(076)

Навчальне видання

Серія «Рятівник 2.0»

ОХРЕДЬКО Олег Едуардович

**ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ
У ВИЗНАЧЕННЯХ,
ТАБЛИЦЯХ І СХЕМАХ.
6—7 класи**

Редактор *Н. П. Гур'єва*

Технічний редактор *А. В. Пліско*
Верстка *І. А. Кожанова*

Регіональні представництва
видавництва «Ранок»:

Г109054У. Підписано до друку 04.10.2019.

Формат 60×90/16. Папір офсетний. .

Гарнітура Шкільна Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 8,00.

ТОВ Видавництво «Ранок»,

вул. Кібальчича, 27, к. 135, Харків, 61071.

Свідцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 5215 від 22.09.2016.

Для листів: вул. Космічна, 21а, Харків, 61145.

E-mail: office@ranok.com.ua

Тел. (057) 719-48-65, тел./факс (057) 719-58-67.

З питань реалізації: (057) 727-70-80.

E-mail: commerce@ranok.com.ua

Київ – тел. (044) 229-84-01,

e-mail: office.kyiv@ranok.com.ua

Львів – тел. (067) 269-00-61,

e-mail: office.lviv@ranok.com.ua

www.ranok.com.ua

© О. Е. Охредько, 2016

© О. Е. Охредько,

перероблене і доповнене, 2020

© ТОВ Видавництво «Ранок», 2020

ISBN 978-617-09-5948-5

Папір, на якому надрукована ця книга:

безпечний для здоров'я
та повністю
переробляється

з оптимальною близиною,
рекомендовано
офтальмологами

відбілювався
без хлору,
без діоксиду титану

Разом дбаємо про екологію та здоров'я

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

Всесвітня історія. Історія України (інтегрований курс). 6 клас

• Вступ

Історія — наука, що вивчає розвиток людства, минуле країн, народів, людей, яка досліджує події минулого, їхні причини, наслідки та взаємозв'язок.

Історія

Всесвітня історія

Історія, що розповідає про історію всього людства

Вітчизняна історія, або історія України

Історія, що розповідає про події минулого, які відбувалися на території сучасної України та прилеглих територіях

Періодизація історії людства

Назва періоду	Хронологічні межі
Історія Стародавнього світу	2 млн років тому — 476 р.
Історія Середніх віків	476 р. — середина XV ст.
Історія Нового часу	Середина XV ст. — 1914 р.
Історія Новітнього часу	Від 1914 р. — до наших часів

Історія Стародавнього світу

від початку виникнення людства до 476 р.

	Історія Давнього Сходу	Історія Давньої Греції	Історія Давнього Риму
Первісна історія	Давній Єгипет	Антична Греція	Римська республіка
	Цивілізації Передньої та Центральної Азії. Кіммерійсько-скіфський світ	Еллінізм	Римська імперія
	Давня Індія та Давній Китай		

Історичні джерела

Речові і писемні пам'ятки, зображення, звичаї, мови давніх народів, тобто все те, що дає уявлення про відповідний історичний період

Усні

Спогади, легенди, міфи тощо

Писемні

Літописи, документи, листи тощо

Речові (матеріальні)

Знаряддя праці, предмети побуту тощо

Складові історичної науки

Археологія — наука, що вивчає минуле за речовими залишками діяльності людства

Антропологія — наука, що вивчає походження та розвиток людства, рештки істот

Етнографія — наука, що вивчає особливості життя, побуту, господарство, перекази та вірування народів

Нумізматика, геральдика, палеоботаніка та інші

Календар

Календар — система обрахунку часу, що ґрунтується на періодичності явищ природи: зміни пори року, дня й ночі, фаз Місяця.

Місячний

Місячно-сонячний

Сонячний

Римський календар

Давньоримський	Складався з 10 місяців, 304 днів; починався навесні
Юліанський	Запроваджений Юлієм Цезарем у 45 р. до н. е., складався з 12 місяців, 365 (366) днів; починався з 1 січня
Григоріанський	Запроваджений у 1582 р. Папою Римським Григорієм XIII; систему відліку було зміщено вперед на 10 днів (було вилучено з календаря)

Ера — відлік років від певної події.

Століття — сто років — 100 років.

Тисячоліття — тисяча років — 1000 років.

Арабські цифри

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 15 20

Римські цифри

I II III IV V VI VII VIII IX X XV XX

До нашої ери

До Різдва Христового

Наша ера

Від Різдва Христового

РОЗДІЛ 1. ПЕРВІСНІ СПІЛЬНОТИ. АРХЕОЛОГІЧНІ КУЛЬТУРИ

- Виникнення людини та її розселення по земній кулі

Основні теорії походження людини

Релігійна	Еволюційна	Космічна
Творіння людини Богом або богами	Виникнення людини в процесі еволюції	Позаземне походження людини

Еволюція — шлях безперервного вдосконалення живої природи та поява більш розвинутих істот або шлях розвитку предків людини.

Походження і розвиток людства

Вид	Період
Примати	80 млн років тому
Рамапитек	25 млн років тому
Австралопітек	4 млн років тому
«Людина вміла»	2,5 млн років тому
Пітекантроп	1,7 млн років тому
Синантроп	

Період	Вік	Хронологічні межі
Палеоліт	Давньокам'яний	2 млн років до н. е. — 13 тис. років до н. е.
Мезоліт	Середньо-кам'яний	13 тис. років до н. е. — 7 тис. років до н. е.
Неоліт	Мідно-кам'яний	7 тис. років до н. е. — 4 тис. років до н. е.
Енеоліт	Бронзовий	4 тис. років до н. е. — 1200 років до н. е.
	Залізний	1200 років до н. е. — 700 років до н. е.

Пітекантроп

Від грец. *pitheros* — мавпа, *antropos* — людина, тобто людина прямоходяча

Час виникнення	1,7 млн років тому
Місця розселення	Африка, Азія, Європа
Знаряддя праці	Загострений камінь (ручне рубило), палиця-копачка, дрюк
Колективи	Первісне стадо, або орда (праобщина)
Заняття	Збиральництво, полювання на дрібних тварин
Головні досягнення	Почали використовувати знаряддя праці та вогонь

Культурний шар — прошарок землі (ґрунту), який утворився під час життєдіяльності людини та зберіг сліди її життя.

Стоянки пітекантропів на території України

- Селище Королеве (Закарпаття) — *найдавніша стоянка на території України*
- Селища Мізин, Пушкарі, Мулатів (р. Десна)
- Селища Круглик, Кирилівка (р. Дніпро)
- Селища Лука-Врублевецька, Бабини (р. Дністер)
- Місто Амвросіївка (Донецька область)

Шляхи проникнення давніх людей до Європи

Через Босфор
та Дарданелли

Через
Туніську затоку

Через
Гібралтар

Через
Кавказ

Неандерталець (*Homo neanderthalis*)

Людина давнього фізичного типу, предок сучасної людини

Час виникнення 100 тис. років тому

Місця розселення Африка, Азія, Європа

Знаряддя праці Спис, кам'яна сокира, гостроконечники, скребла

Колективи Первісне стадо, або орда (праобщина)

Заняття Збиральництво, полювання (загінне), рибальство

Основні досягнення Добування вогню, виготовлення пасток, здійснення поховання

Значення вогню для людини

Приготування їжі

Засіб зігрівання

Захист від нападу хижаків

Засіб для полювання

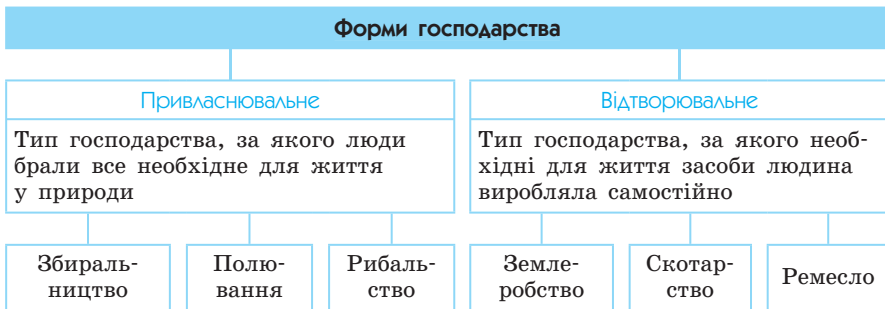
Збільшення тривалості світлого часу та сприяння об'єднанню людей

Найвідоміші стоянки неандертальців

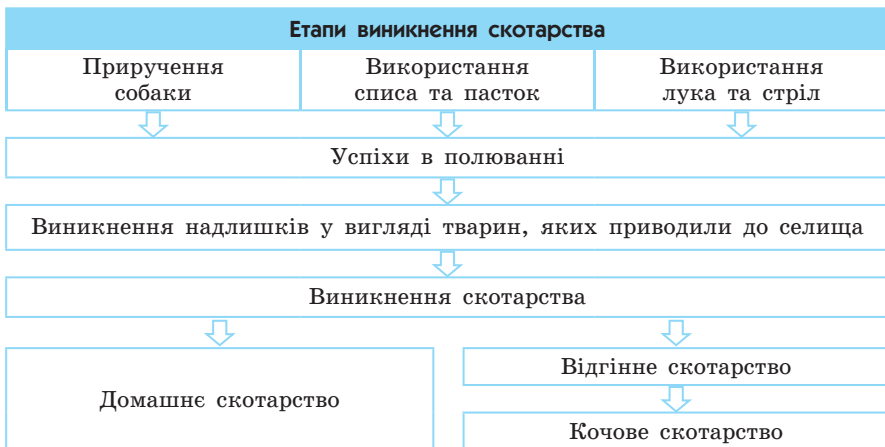
- Долина р. Неандерталь (Німеччина)
- Печера Морія (Іспанія)
- Печера Монте Чирчеро (Італія)
- Грот Ортюс (Франція)
- Печери Київ-Коба, Заскальна, Білогірська (Україна, Крим)
- Селище Мізин (Україна, Чернігівська обл.)
- Селище Молодове (Україна, Чернівецька обл.)

Кроманьйонець (Homo sapiens)	
	«Людина розумна»
Час виникнення	40 тис. років тому
Місця розселення	Африка, Азія, Європа, Америка, Австралія
Знаряддя праці	Лук та стріли, складні знаряддя праці
Колективи	Рід, родова община, плем'я
Заняття	Збиральництво, полювання, рибальство, виникнення землеробства та скотарства
Головні досягнення	Перехід до відтворювальних форм господарства, винайдення гончарства, ткацтва, приручення тварин

• Господарювання первісної людини

Неолітична революція — перехід від привласнювального господарства (збиральництва та мисливства) до відтворювального (рільництва (землеробства) та скотарства).

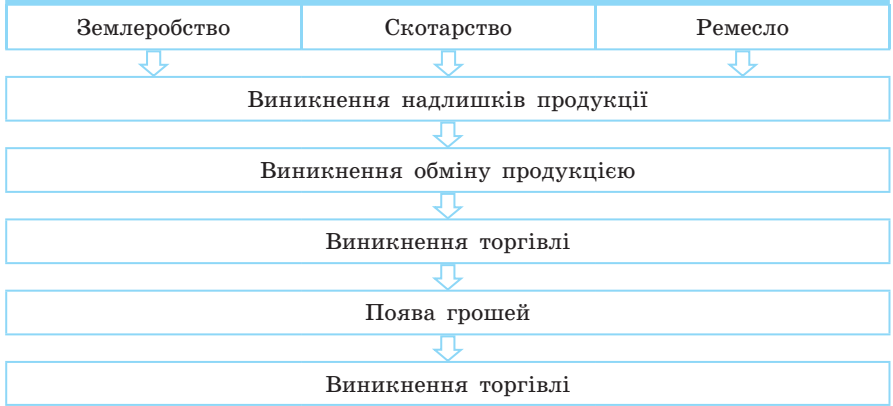

Ремесло

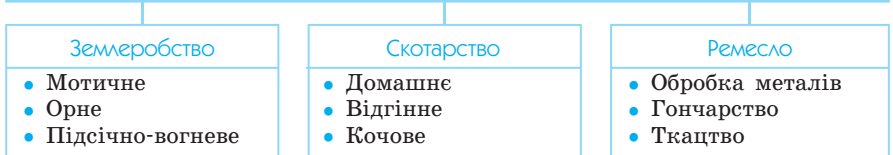
Вид діяльності, що полягав у виготовленні знарядь праці, побутових предметів та одягу для обміну або продажу

Етапи виникнення торгівлі

Наслідки неолітичної революції

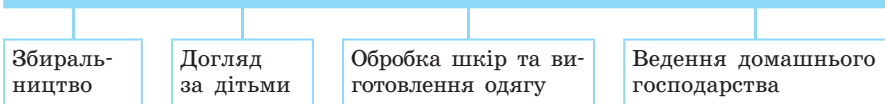
Способи життя первісних людей

Кочовий	Осілий
Заняття людей	
Скотарство, полювання, рибальство, ремесло	Землеробство, домашнє скотарство, полювання, рибальство, ремесло
Знаряддя праці	
Лук та стріли, спис, сокира	Мотика, соха, серп, сокира, лопата
Місця розселення	
Степова зона	Лісостепова та лісова зони (біля річок та озер)

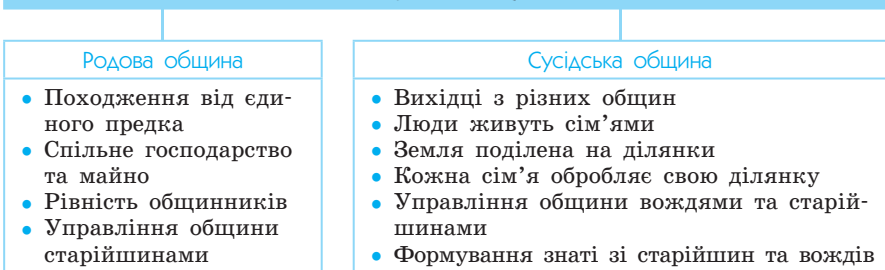
Життя суспільства за первісних часів

Рід	Форма об'єднання людей, які мають між собою родинні зв'язки
Родова община	Колектив родичів (один рід), що ведуть спільне господарство і мають спільне майно
Плем'я	Декілька родів, що живуть на одній місцевості та мають спільних родичів, звичаї й вірування

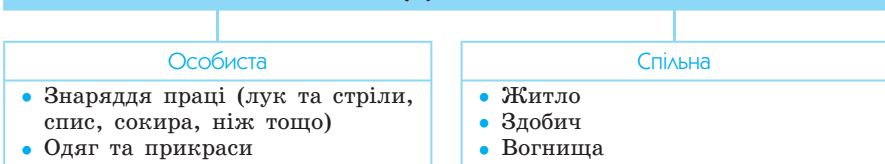
Роль жінки в первісному суспільстві

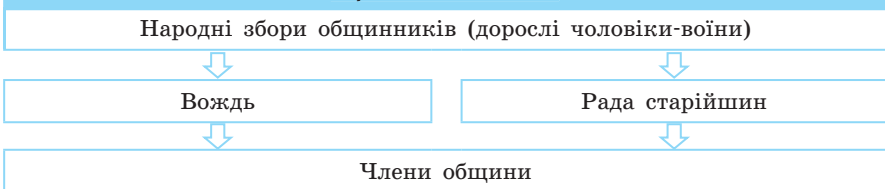
Общини первісного суспільства

Власність у родовій общині

Управління общиною

- Зародження мистецтва та релігійних вірувань

Культура — сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством.

Прикладні знання — знання, що мають практичне значення, необхідні для повсякденного використання.

Знання первісних людей

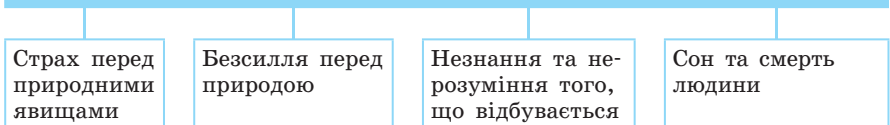
Галузь знання	Досягнення
Математика	Могли рахувати. Виконували прості арифметичні дії (додавання, віднімання). Для лічби використовували допоміжні матеріали — палички, камінці, вузлики, зерно тощо. З'явилися зародки геометричних знань (необхідні для будівництва та землеробства)
Медицина	Використовували лікарські трави, уміли робити операції (ампутації, зашивання ран, трепанація), приймали пологи
Хімія	Знали властивості металів і фарб
Писемність	Використовували малюнкове письмо
Географія	Отримали знання про суміжні території, необхідні для полювання, війн, торгівлі
Біологія	Накопили знання щодо властивостей рослин (збиральництво та землеробство), тварин і птахів (полювання та скотарство), риб (рибальство)
Астрономія	Уміли орієнтуватися за Сонцем, Місяцем і зорями, використовували найпростіші календарі

Місця знахідок первісного мистецтва

Місце	Країна	Зображення
Печера Ле-Комбателль	Франція	Зображення мамонта, бізона, оленя, коня, ведмеда
Печера Фон-де-Гом	Франція	Малюнки диких коней, мамонтів, оленів
Печера Альтаміра	Іспанія	Зображення биків, сцени полювання на оленів
Печера Ле-Труа-Фрер (Трьох Братів)	Франція	Малюнок чаклуна
Кам'яна Могила	Україна	Зображення тварин, петрогліфи

Релігія — погляди та уявлення, в основі яких лежить віра в існування надприродних сил — богів, духів, душ, у їхнє панування над світом.

Причини виникнення релігійних вірувань

Первісні форми релігійних вірувань

• Трипільська культура

Трипільська археологічна культура — сукупність археологічних пам'яток, що датується IV тис. до н. е. — першою половиною III тис. до н. е. Поширювалася на всю територію Лісостепового Правобережжя та Подністров'я — до Дніпра та Чорного моря, а також території сучасних Румунії та Молдови.

Трипільська археологічна культура була відкрита наприкінці XIX ст. археологічною експедицією на чолі з Вікентієм Хвойко. Назву дістала від с. Трипільля на Київщині, поблизу якого були знайдені перші пам'ятки цієї культури.

Археологічна культура — речові залишки, знайдені під час розкопок, що належать до одного історичного часу й тієї самої території, яким притаманні спільні риси. Подібність форми та оздоблення посуду, типу прикрас, особливостей будівництва жител і рис поховального обряду свідчить про спорідненість цих племен.

Перші землероби та скотарі на території України

РОЗДІЛ 2. СТАРОДАВНІ ЦИВІЛІЗАЦІЇ АЗІЇ ТА АФРИКИ

Цивілізація долини Нілу

- Утворення Єгипетської держави

Єгипет — грецька назва, **Та Кемет** (від давньоєгипет. — Чорна земля), **Країна Великого Хапі** (від давньоєгипет. *Хапі* — річка).

Місце розташування	Північний схід Африки (на заході — пустеля Сахара, на сході — гори та пустеля відокремлюють від Червоного моря)
Клімат	Спекотний, посушливий, у травні-червні з пустелі дме суховій — хамсин. Повені
Річки	Ніл (довжина 6671 км, впадає в Середземне море), щорічні розливи
Основні заняття населення	Землеробство (іригаційне), скотарство (випасне), рибальство, ремесло, торгівля

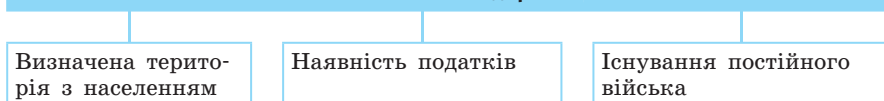
Періодизація давньоєгипетської історії

Період	Хронологічні межі
Давнє царство	3000—2134 рр. до н. е.
Середнє царство	2040—1750 рр. до н. е.
Нове царство	1580—1050 рр. до н. е.
Пізнє царство	X—VI ст. до н. е.
Перський період	525—332 рр. до н. е.
Греко-македонський період	332—30 рр. до н. е.
Римський період	Від 30 р. до н. е.

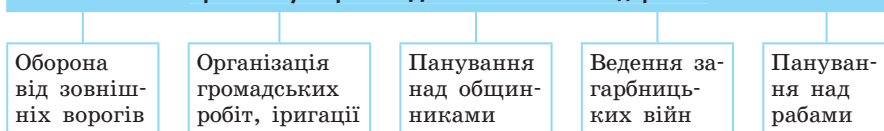
Ном (сепат) — сусідська рільнича община в Єгипті.

Держава — спосіб організації суспільства, створений для підтримки внутрішнього порядку, оборони від зовнішніх ворогів, забезпечення панування однієї групи населення над іншими (у неоднорідному суспільстві).

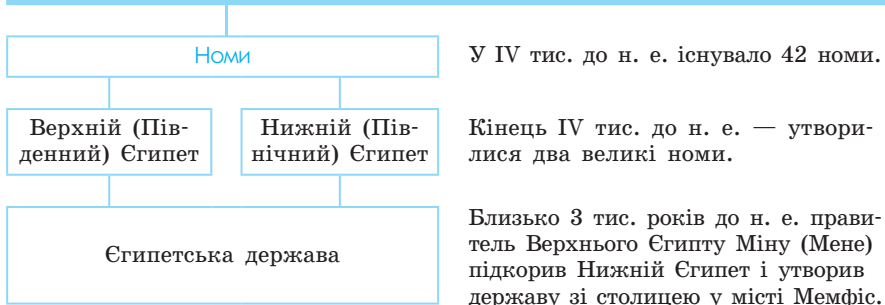
Основні ознаки держави

Причини утворення Давньоєгипетської держави

Утворення Єгипетської держави

Фараон

(від давньоєгипет. *Пер-о* — Великий дім) — правитель Єгипту, монарх

Мав необмежену владу	Був верховним жерцем	Вважався богом (сином бога)
Призначався верховним суддею	Був головнокомандувачем	Був найбільшим власником

Піраміди

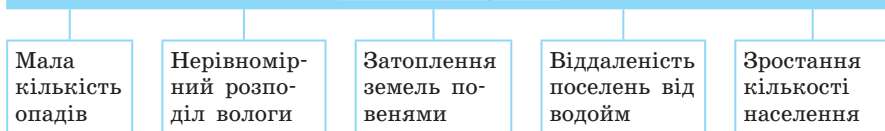
- Величезні кам'яні споруди з чотирикутною основою і трикутними боковими поверхнями, які утворювали на вершині гострий кут.
- Ззовні піраміди обкладали білими відшліфованими плитами.
- Піраміди розташовані в долині (плато) **Гіза**.
- Перша піраміда — ступінчаста піраміда **Джосера** (шість сходинок).
- Найбільша піраміда — піраміда **Хеопса** (Хуфу) — висотою 146,7 м, складена з більш ніж 2 млн 300 тис. кам'яних брил.
- Будувалися з великих кам'яних брил (вагою близько двох тонн кожна).
- Гробниці фараонів.

- **Господарське, суспільне та повсякденне життя давніх єгиптян**

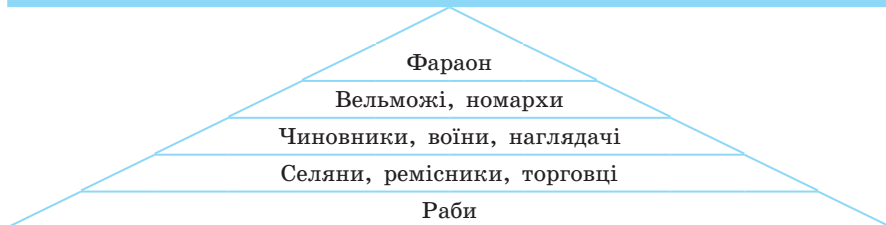
Іригація — система штучного зрошення полів шляхом створення зрошувальних споруд (каналів, дамб, водосховищ тощо).

Шадуф — пристрій для зрошення, схожий на колодезний «журавель», для підняття води на вищий рівень.

Необхідність іригації

Структура єгипетського суспільства

Жерці — окрема група суспільства, посередники між богом (богами) та людьми, хранителі наукових знань.

Вельможі — багаті та знатні люди.

Чиновники — люди, які перебувають на державній службі (писар, збирач податків, наглядач, скарбник та інші).

Основні заняття єгиптян

Заняття	Характеристика
Землеробство	Неможливе без зрошення — іригаційне; вирощували ячмінь, пшеницю, льон, цибулю, фінікову пальму, гранат, виноград
Скотарство	Випасне: розводили биків, корів, кіз, овець, качок, гусей, антилоп. Використовували коней (від II тис. до н. е.), верблюдів
Ремесло	Будівництво (іригаційні споруди, храми, піраміди, палаци), виплавляння металів та ковальство (мідь, золото, бронза, срібло, пізніше — залізо), ткацтво, гончарство, ювелірна справа та ін.
Торгівля	Обмінна торгівля (гроші з'являються в IV тис. до н. е.) — між номами й містами, пізніше з країнами Середземномор'я та Передньої Азії. Торгівля велася по Нілу, Середземному та Червоному морю, сухоходом

Види господарства в Єгипті

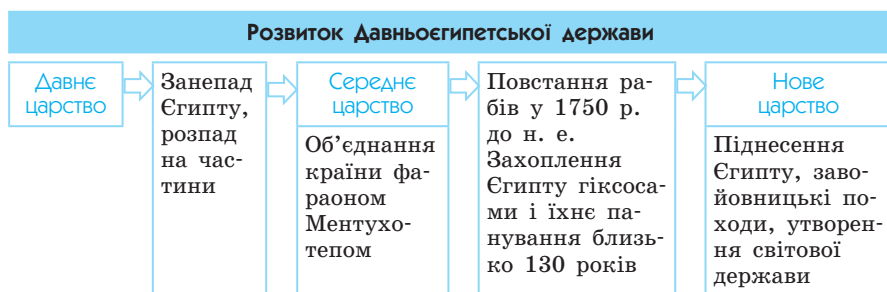

Виникнення рабства

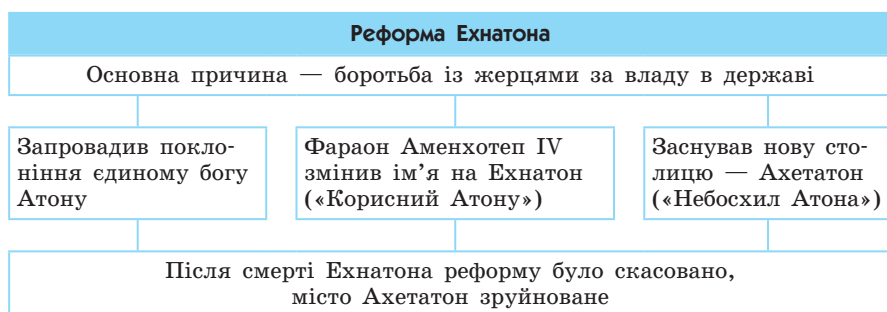
Війна	↓	Покращання знарядь праці
		Успіхи в землеробстві, скотарстві, ремеслі
Полонені («живі мертві»)	↓	Утворення надлишків
		Виникнення можливості утримувати рабів
Раби (невільники) — люди, які не мали особистої свободи		

• Розквіт і занепад Єгипетської держави

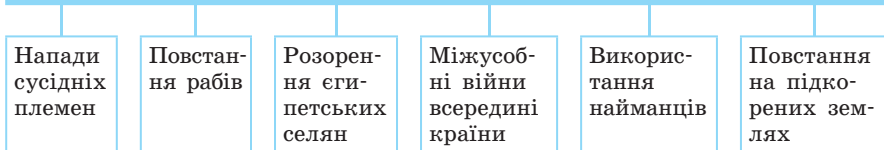
Єгипетська армія	
Рід військ	Озброєння
Легка піхота	Лук і стріли, невеликі щити, дротики
Важка піхота	Сокири, щити, списи, короткі мечі
Бойові колісниці	Екіпаж — візниця та воїн (лук і стріли, дротики)

Піднесення Давньоєгипетської держави				
Хатшепсут	Тутмос III	Рамзес II		
(1504—1483 рр. до н. е.)	(кінець XVI — початок XV ст. до н. е.)	(XIII ст. до н. е.)		
<ul style="list-style-type: none"> Жінка-фараон Будівництво храмів Спорудження грандіозного погребального храму (храм у Дейр-ель-Бахрі) Морська експедиція до країни Пунт 	<ul style="list-style-type: none"> 17 походів без поразок Битва при Мегідо, розгром армій Сирії та Палестини 	<ul style="list-style-type: none"> Війна з хетами Битва біля Кадеша (перший в історії опис битви), підписання першого у світі мирного договору 		
Єгипетська держава — від Судану до Євфрату				
Нубія	Синай	Сирія	Палестина	Фінікія та інші

Причини занепаду Давньоєгипетської держави

- Освіта, мистецтво, наукові знання давніх єгиптян

Архітектура і мистецтво

Галузь	Досягнення
Архітектура	<ul style="list-style-type: none"> • Архітектура — мистецтво проектувати та споруджувати будівлі. • Храми, палаци, фортеці, гробниці будували для знаті. • Першими почали використовувати техніку монументального будівництва. Фасад головного храму фараона Ехнатона в Ахетатоні сягав 700 м. • Обеліск — архітектурна форма, вперше створена в Єгипті. Символізує сонячні промені. • Колони з каменю були схожі на рослини (в'язанки папірусу). • Найвеличніші храми: храм Амона в Карнаці (біля Фів) із великою кількістю колон і алей сфінксів; скельний храм Абу-Сімбел, біля входу якого стоять чотири 20-метрові статуї Рамзеса II; храм у Луксорі
Література	<ul style="list-style-type: none"> • Склали численні міфи, казки, гімни богам та правителям, залишили написи на стінах гробниць та пірамід, повчання мудреців. • «Книга мертвих» — збірка текстів, присвячена поховальним ритуалам та подіям, які відбуваються з людиною після смерті («суд Озіріса»). • Відомі рукописи: «Казка про двох братів», «Тексти пірамід», «Речення Іпусера», «Пророцтво Нефертіті» «Казка про того, хто зазнав аварії корабля» та інші. • Пісні — ритуальні, святкові, повсякденні
Живопис і скульптура	<ul style="list-style-type: none"> • Стіни гробниць й галереї розписували фресками з життя богів та єгиптян. Статуя у гробниці мала бути «двійником» померлої людини. У статуях вбачали схованку для душі померлого. • У живописі верхня частина тулуба повернута до глядача, а голова та ноги зображені у профіль; фігури богів — найвищі, фараонів — трохи менші, простих людей — маленькі; жінок малювали зі світлішою шкірою, ніж чоловіків. • Біля пірамід розташована велетенська статуя Сфінкса — лева з головою людини (висота — 20 м, довжина — 57 м). • Використовували барельєфи й фрески

Писемність і освіта

Галузь	Досягнення
Писемність	<ul style="list-style-type: none"> • Ієрогліфи (від грец. — священне письмо) — знаки-рисунки для письма; знаки, що являють собою схематичні малюнки, якими позначали букви, цілі слова і поняття. Ієрогліфічне письмо виникло наприкінці IV тис. до н. е. Усього використовували близько 750 ієрогліфів, якими записували тільки приголосні звуки. • Ієрогліфи були розшифровані французьким єгиптологом Ж. Ф. Шампольйоном (перша половина XIX ст.) за допомогою Розетського каменю. • Писали зліва направо або справа наліво або згори донизу на папірусі (матеріалі, який виробляли з єгипетського очерету). • Листки папірусу приклеювали один до одного і згортали в сувій (найбільшим із відомих є сувій Рамзеса II довжиною 40,5 м). Писали загостреними тростинками чорною (із сажі) або червоною (з охри) фарбою
Освіта	<p>Навчання починалося від 5—8 років і тривало близько 12 років. Навчалися в основному хлопчики зі знатних сімей, дівчата — рідко. Навчання було платним (завичай харчами). Готували в основному писців, при храмах — жерців. Застосовували тілесні покарання. Навчали письма, читання, математики, астрономії. Писати вчилися на глиняних черепках</p>
Наукові знання	<ul style="list-style-type: none"> • Математика. Знали додавання, віднімання, множення та ділення (арифметика). Система лічби — десяткова. Мали уявлення про дроби. Обчислювали площину та об'єм — знали про площу кола, поверхню півкулі, об'єм зрізаної піраміди (геометрія). • Астрономія. Називали зорі та сузір'я — сузір'я отримали назви на честь тварин. Склали карту зоряного неба і точний календар. Використовували сонячний годинник, згодом винайшли водяний годинник. Знали та орієнтувалися за сторонами світу. • Медицина. Знали будову людського тіла та будову внутрішніх органів. Описали методи лікування багатьох хвороб. Робили хірургічні операції. Використовували бинти і пластир. Виробляли ліки. Разом із тим вважали, що хвороби насилають демони і чаклуни. • Металургія. Знали властивості металів. Робили сплави — бронзу (мідь та олово), електру (золото та срібло). • Географія. Здобували знання про суміжні території, необхідні для полювання, війн, торгівлі

• Релігія та міфи Давнього Єгипту

Релігія Стародавнього Єгипту	
•	Політеїзм (багатобожжя).
•	Храми — житло богів, жерці — служителі богів (посередники).
•	У кожного нома «свої» боги.
•	Існування загальноєгипетських богів (Ра, Озіріс, Сет та інші).
•	Релігійна реформа фараона Аменхотена IV (Ехнатона) — спроба запровадити культ бога Атона.
•	Фараон — бог, син бога Ра.
•	Культ потойбічного життя (муміфікація померлих, речі в похованнях).
•	Культ священної тварини — шуліка, скарабей, сокіл, ібіс

Головні боги Стародавнього Єгипту		
Бог	Кого уособлював	Кому покровительствував
Ра	Інші імена — Амон, Амон-Ра. Бог Сонця та світла, який оживляє природу. Зображували у вигляді бика, жука-скарабея, який котить сонячний диск, людини з головою шуліки	Усьому живому, владі фараона та жерців
Тот	«Намісник» Ра. Бог Місяця, часу, мудрості. Зображали людиною з головою ібіса або павіаном. Навчив людей читати й писати	Ученим і писцям
Птах	Інше ім'я — Пта. Особливо шанувався в Мемфісі. Батько всіх богів	Номам, містам, храмам
Хапі	Бог Нілу, вшановувався по всій країні	Живій природі, заняттям єгиптян
Хнум	Бог родючості. Зображали у вигляді людини з головою барана. Зробив із глини людей	Ремеслам
Озіріс	Бог природи, яка помирає та воскресає. Бог царства мертвих — судить померлих	Справедливості
Ізіда	Сестра та одночасно дружина Озіріса. Богиня родючості й материнства	Воді й вітру
Сет	Злий, рудоволосий бог. Убив Озіріса. Володар пустелі, сухих гарячих вітрів, солоної води	Засусі й голоду

Міф — оповідь про походження певних речей, явищ, світу за участю героїв та богів.

Міф про Озіріса	
Сільськогосподарські роботи	Події міфу
Жнива — зрізання колосся	Убивство Озіріса Сетом
Посіви — кидання зерна у землю	Поховання Озіріса
Сходи зерна — поява колосся	Воскресіння Озіріса

Цивілізації Дворіччя

- Найдавніші держави Дворіччя

Дворіччя

Дворіччя (Межиріччя, грецькою мовою — Месопотамія) — територія, прилегла до річок **Тигр** та **Євфрат**, які беруть початок у горах **Кавказу** (Вірменія) та впадають до **Перської затоки**.

Критерії характеристики	Вавилонія (Нижнє)		Ассирія (Верхнє)
	Шумер (південна частина)	Аккад (північна частина)	
Рельєф	Заболочена низовина	Кам'яниста, горбиста місцевість	Пагорби й степи
Населення	Заселена в VI—V тис. до н. е. племенами шумерів	Заселена в VII—VI тис. до н. е. племенами аккадів	Заселена семітськими народами
Основні заняття населення	Землеробство, випасне скотарство	Кочове скотарство	Землеробство, торгівля
Міста-держави	Лагаш, Ур, Урук	Ашшур, Марі	Ніневія

Природні умови Дворіччя

- Добре зволожені та удобрені мулом ґрунти давали високі врожаї
- Багато риби та дичини
- Річки — транспортні шляхи
- Розташування на перетині торговельних шляхів
- Щорічні повені річок — затоплення земель
- Жарке літо (до +50 °С)
- Відсутність лісів та каменю (Шумер)
- Відсутність корисних копалин
- У дельті — великі болота

Місто-держава

Місто-держава — держава, що утворювалася в межах однієї общини; поселення, що стало містом.

- Поселення обносилося стіною (іноді у два-три ряди).
- У центрі поселення зводився зиккурат (висока ступінчаста вежа) — храм головного бога, обсерваторія, бібліотека тощо.
- Навкруги міста розташовувалися сільськогосподарські угіддя.

Досягнення Шумерської цивілізації

Гончарне коло

Колесо

Сівалка

Човен із вітрилами

Тригація

Асфальт (гірська смола)

Вавилон

Вавилон (*Бабл-ілу — ворота Бога*) — місто-держава, яке підкорило Дворіччя в XVII ст. до н. е.

Місце розташування	Передня Азія, Дворіччя
Клімат	Сухий, розливи річок, жарке літо
Річки	Тигр, Євфрат
Столиця	Вавилон
Основні заняття населення	Землеробство, скотарство, ремесло, торгівля, ри- бальство

Хаммурапі — найвідоміший вавилонський цар

- Правив у 1792—1750 рр. до н. е.
- Підкорив більшу частину Дворіччя.
- Мав необмежену владу.
- Був царем, верховним жерцем та воєначальником.
- Побудував нові іригаційні споруди.
- Управляв державою за допомогою чиновників.

Закони — письмові документи, обов'язкові для виконання всіма людьми або певною групою; закріплюють загальні правила поведінки, що регулюють відносини в громаді, державі.

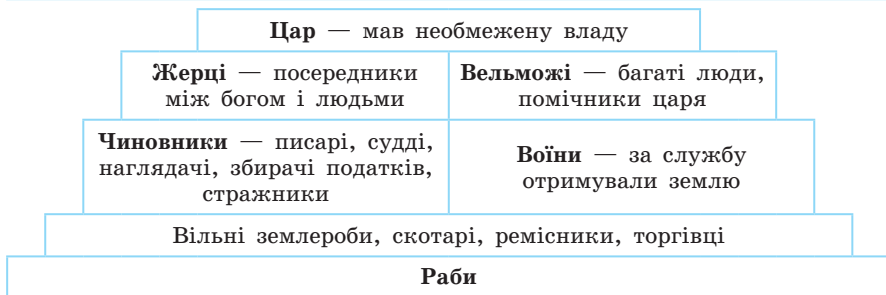
Закони Хаммурапі (збірка законів із 282 статей)

- Перші писемні закони (висічені на базальтовому стовпі).
- Обмежували владу царя та жерців.
- Підкреслювали нерівність між людьми.
- Визначали смертну кару за вбивство, грабіж та крадіжку.
- Забезпечували правопорядок, установлювали податки.
- Захищали вдів та сиріт, обмежували боргове рабство.
- Використовували принцип «око за око, зуб за зуб».

Основні заняття жителів Дворіччя

Заняття	Характеристика
Землеробство	Неможливе без зрошення — іригаційне, в основному для захисту полів. Зернові врожаї збирали два-три рази на рік. Вирощували ячмінь, просо, пшеницю, льон, часник, цибулю, огірки, квасолю, горох, баклажани, фінікову пальму
Скотарство	Випасне: розводили биків, корів, кіз, овець, качок, гусей, антилоп. Використовували коней, верблюдів
Ремесло	Будівництво (іригаційні споруди, храми, піраміди, палаци) — в основному з глини, виплавлення металів та гончарство, ювелірна справа, ткацтво тощо
Торгівля	Обмінна торгівля велася між різними країнами

Структура суспільства

Клинопис — тип письма жителів Дворіччя, який виник у IV тис. до н. е.

- Кожен знак складався з кількох клинців і позначав або окремий склад, або ціле слово.
- Клинописні знаки видавлювалися загостреними очеретяними паличками на сирій глині. Потім глиняні таблички обпалювалися.
- Наприкінці II тис. до н. е. клинописне письмо було спрощено.
- Археологи знайшли велику бібліотеку глиняних табличок у палаці Ашшурбаніпала в Ніневії (близько 30 тис.).

Фінікія. Ізраїльсько-Юдейське царство

- Фінікія

Фінікія — стародавня держава, назва якої походить від грецького слова *phoinos* — червоний.

Місце розташування	Азія, Близький Схід, східне узбережжя Середземного моря
Клімат	Сухий, субтропічний із жарким літом
Річки	Практично немає
Столиця	Кожне місто мало певну незалежність
Основні заняття населення	Ремесло, торгівля, рибальство, подекуди землеробство (садівництво) і скотарство.

Історія Фінікійської держави

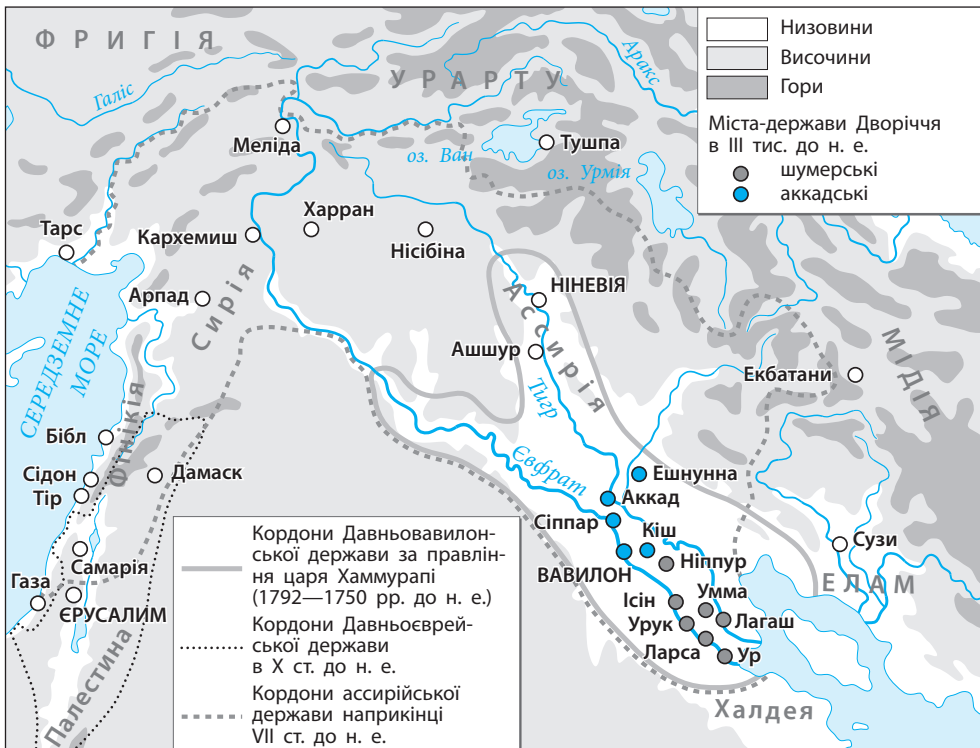
- Назва виникла у XIII—XII ст. до н. е.
- Населення належало до семітських народів.
- Більшість населення жило в містах, найбільші з яких — **Тір, Сідон, Бібл**.
- Винайшли **алфавіт**. Засновували **колонії**. Існувало рабство.
- Містом-державою керувала Рада, яку обирали жителі міста.
- У кожному місті будувалися храми, де поклонялися богам.

Основні заняття фінікійців

Заняття	Характеристика
Землеробство	Вирощували зернові культури, обробляли сади й виноградники, виготовляли маслинову олію, але все це було обмежено через невелику кількість земель
Скотарство	Вирощували багато свійської птиці (кури, гуси). Випасали невелике поголів'я овець та кіз
Ремесло	Займалися ювелірною справою. Виготовляли прозоре та непрозоре скло, дзеркала, посуд, прикраси. Займалися гончарством та вичинкою шкір. Виробляли фарбу з пурпурових мушель, якою фарбували тканини та одяг (багрянець)
Мореплавство	Виходили в Атлантичний океан, досягли Британських островів, обігнули Африку. Займалися рибальством та піратством
Торгівля	Вели морську та сухопутну торгівлю — торгували з Єгиптом, Ассірією, Ізраїлем, Аравією, Дамаском, Урарту та іншими країнами

Колонізація — заселення та освоєння вільної території.

Цивілізації Передньої та Центральної Азії

Фінікійська колонізація

Метрополія	Колонія
Місто або країна, які заснували колонію	Поселення, засноване переселенцями з іншої країни, міста
Тір	Карфаген

Карфаген — найвідоміша фінікійська колонія

- Заснований вихідцями з Тіру на північному узбережжі Африки у IX ст. до н. е. У перекладі означає «Нове місто».
- Кількість населення досягала 200 тис. осіб.
- Заснував власні колонії.
- Контролював торгівлю в Західному Середземномор'ї.
- Містом керували «Рада тридцятьох» та Рада старійшин (300 осіб).
- Знищений римською армією в 146 р. до н. е.

Фінікійський алфавіт

Відомий із XIII ст. до н. е. Мав 22 літери для позначення тільки приголосних. Узятий за основу для грецького, від якого походять сучасні алфавіти, у тому числі й українська абетка.

Боги давніх фінікійців

Бог	Кого уособлював
Молох	Бог війни, жорстокий та кривавий, йому здійснювали людські жертвоприношення
Астарта	Богиня ранкової зорі, кохання та краси
Таніта	Богиня мудрості, Місяця, достатку
Ваал	Бог природи, джерело життєвих благ

• Ізраїльсько-Юдейське царство

Давньоєврейське царство

Євреї — племена, які переселилися з-за Євфрату в XIV—XIII ст. до н. е.

Місце розташування	Азія, Близький Схід, східне узбережжя Середземного моря
Клімат	Сухий субтропічний із жарким літом
Річки	Йордан
Столиця	Єрусалим
Основні заняття населення	Землеробство, скотарство, ремесло, торгівля

Історія давніх євреїв

- Були кочовиками-скотарями, потім стали осілими землеробами, скотарями, ремісниками, торговцями.
- Поділялися на **12 колін** (племен), які очолювали патріархи.
- Тривалий час перебували в полоні в Єгипті, звідки їх вивів пророк **Мойсей**.
- Поширений монотеїзм — віра в одного бога — бога **Ягве** (Єгова).

Царі Ізраїльсько-Юдейського царства

Саул (кінець XI ст. до н. е.) — засновник Ізраїльського царства. Створив армію, запровадив податки, воював з філістимлянами. Загинув в одній із битв

Давид (бл. 1004—965 рр. до н. е.) — зброєносець у царя Саула, засновник Юдейського царства. Був обраний царем Ізраїльсько-Юдейського царства після смерті Саула. Захопив Єрусалим та зробив його своєю столицею. Переміг філістимлян. Складав псалми

Соломон (965 — бл. 930 рр. до н. е.) — молодший син царя Давида. Уславився мудрістю та справедливістю. Зміцнив державу мирним шляхом. Збудував храм богу Ягве (будували сім років). Його правління називають «Золотим віком»

Етапи історії Ізраїльсько-Юдейського царства

Заснування Ізраїльського царства царем Саулом

Заснування Юдейського царства царем Давидом

Обрання Давида царем Ізраїльсько-Юдейського царства після смерті Саула

Ізраїльсько-Юдейське царство за правління царя Соломона

Бл. 930 р. до н. е. — Ізраїльсько-Юдейське царство розпалося на дві держави

Ізраїль (Північна Палестина)
Столиця — Самарія

Іудея (Південна Палестина)
Столиця — Єрусалим

722 р. до н. е. — захоплено асирійським царем Саргоном II

605 р. до н. е. — підкорено Вавилоном, 586—538 рр. до н. е. — «вавилонський полон»

Виникнення єврейської діаспори

Біблія як історичне джерело

- Святе письмо для християн та іудеїв (перша частина), що складається з **77 книг**.
- **Старий Заповіт** (перша частина) визнається християнами та іудеями. Складається з 50 книг. Розповідає про створення світу, виникнення людини, Великий потоп, історію єврейського народу.
- **Новий Заповіт** (друга частина) визнається тільки християнами. Складається з 27 книг. Розповідає про Ісуса Христа та події після його смерті.

Імперії Передньої Азії в I тис. до н. е.

Ново-Ассирійське царство

Місце розташування	Передня Азія, верхнє Дворіччя
Клімат	Сухий, розливи річок, жарке літо
Річки	Тигр, Євфрат
Столиця	Ніневія («Місто левів»)
Основні заняття населення	Землеробство, скотарство, ремесло, торгівля, рибальство

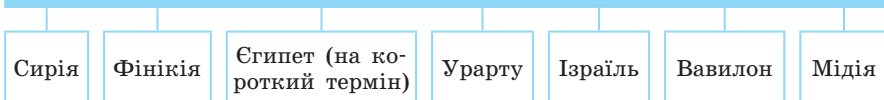
Історія Ассирійської держави

- Розташування на перетині торговельних шляхів.
- Неприятливі умови для землеробства.
- Входження до складу держави **Хаммурапі**, пізніше — **Мітанії**.
- Піднесення країни було пов'язане із загарбницькими війнами.
- Відомі царі — **Тіглатпаласар**, **Ашшурбаніпал**.
- Утворення світової держави.
- Використання політики переселення народів.
- IX — перша половина VII ст. до н. е. — період найбільшого розквіту.

Військове мистецтво ассирійців

- Найчисленніша та найорганізованіша армія.
- Першими почали використовувати **кінноту**.
- Використовували **бойові машини** (тарани, пересувні вежі, металні машини).
- Запровадили загони **саперів** для будівництва переправ, доріг, мостів, підкопів.

Ассирійська світова держава — завоювання значних територій і заснування Ново-Ассирійського царства

Причини загибелі Ассирійської держави

- Знесилення господарства через нескінченні війни.
- Різке зменшення кількості вільних общинників — основи армії.
- Боротьба між ассирійською знаттю. Повстання підкорених народів.
- Об'єднання сусідських держав для боротьби з Ассирією.
- **612 р. до н. е.** — об'єднана армія Вавилону та Мідії захопила і зруйнувала Ніневію. **605 р. до н. е.** — Ассирія припинила існування.

Історія Нововавилонського (Халдейського царства)

- **Халдеї** — назва народу, який жив між Тигром та Євфратом.
- VII—VI ст. до н. е. — доба Нововавилонського (Халдейського) царства.
- Царі **Навуходоносор, Набонід** (Валтасар).
- Підкорення **Сирії, Палестини та Юдеї**.
- Разом із мідійцями відбили напад **скіфів**.
- Війна з Єгиптом за право володіння Сирією.
- Завоювання Вавилону персами.

Наукові знання халдеїв

Математика	Знали теорему Піфагора і таблицю множення. Уміли добувати корінь, вираховувати відсотки, обчислювати площину фігур, поділяти коло на 360°
Медицина	Знали рецепти лікування багатьох хвороб. Активно застосовували лікарські рослини та мінерали
Астрономія	Створили обсерваторії, обладнані на вершинах зиккуратів. Склали зоряну карту неба, могли передбачати затемнення, за зорями передбачали повені. Склали спочатку місячний, а потім сонячно-місячний календарі
Історія	Створили історію царів Шумера — «Царський список»
Астрологія	Запровадили 12 знаків Зодіаку. Склали астрологічні прогнози
Будівництво	Створили велетенські споруди — Вавилонську вежу (90-метровий зиккурат); «висячі сади» Семіраміди (сади на терасах)

Перська держава

Іран (від «*ар'я*» — благородний) — за самоназвою персів і мідійців, які оселилися в «країні аріїв» — Ар'янам на початку I тис. до н. е.

Місце розташування	Іранське узгір'я. Із півдня — Перська затока та Аравійське море, на сході — передгір'я Гімалаїв і річка Інд, на півночі — Каспійське море та гори Кавказу, на заході — Межиріччя
Клімат	Сухий та теплий, жарке літо
Річки	Гірські річки
Основні заняття населення	Спочатку кочове скотарство, потім перехід до землеробства
Держави	Мідія, Персія, Лідія

Царі Перської держави

Цар	Роки правління	Діяльність
Кір II	558—530 рр. до н. е.	Засновник Перської держави. Підкорив Вавилон, Мідію, Урарту, Елам, частину Середньої та Малої Азії. Загинув під час походу на масагетів
Камбіз II	530—522 рр. до н. е.	Підкорив Єгипет, узяв титул «цар царів», помер під час повернення з Єгипту
Дарій I	522—486 рр. до н. е.	Цар, за якого Перська держава досягла найбільшого розквіту. Провів реформи. Зазнав поразки під час походу на скіфів у степах Північного Причорномор'я. За часів його правління відбулися два невдалі походи на греків
Ксеркс I	485—465 рр. до н. е.	Здійснив невдалий похід до Греції (480—479 рр. до н. е.)
Дарій III	336—330 рр. до н. е.	Останній перський цар із роду Ахеменідів. Розгромлений Александром Македонським, який приєднав Персію до своєї держави

Реформи Дарія I

- Розподіл країни на **сатрапії** (військово-адміністративні округи) на чолі із **сатрапом** (намісником).
- Карбування золотої монети — **дарика** (8,4 грама).
- Будівництво кам'яних шляхів із поштовими станціями.
- Створення **таємної поліції** («царські очі й вуха») та чіткої системи податків.
- Обіймання державних посад представниками перської знаті.
- Створення відбірних військових частин — **«безсмертні»** (10 тис. воїнів — гвардія та особиста охорона) та національних допоміжних військових загонів.
- Заснування столиць — міст **Персеполь** та **Сузи**.

Релігія та культура персів

- **Зороастризм** — боротьба добра і зла, світлого бога **Ахурамазду** та темного бога **Арімана**. Засновник — **Заратустра** (грецькою — Зороастр). Головну роль у поклонінні богам відігравав вогонь — **вогнепоклонники**.
- Палац у **Пасагарді** — місце коронації Ахеменідів.
- Палац у **Персеполі** — головна зала вміщувала 10 тис. осіб, дах підтримували сто 20-метрових колон. Палац прикрашали барельєфи із зображеннями данників царя.
- Палац у **Сузах** мав 110 кімнат, оздоблених кольоровими плитами з барельєфами левів із головою царя.
- Толерантність (терпимість) до культурних традицій інших народів та племен.

Причини занепаду та гібелі Перської імперії

Повстання підкорених народів	Боротьба сатрапій за власну незалежність	Ненадійність армії, яка складалася з воїнів підкорених народів
Внутрішня боротьба за владу	Вторгнення військ інших держав	Великі витрати на ведення загарбницьких війн

Кочівники Північного Причорномор'я

Історія киммерійців

- Заселяли Північне Причорномор'я у IX—VII ст. до н. е.
- Вели **кочовий** спосіб життя, розводили коней.
- Ремесло — ковальство, вичинка шкір. Перші в Північному Причорномор'ї почали використовувати залізо.
- Жили племенами, які об'єднувалися в племінні союзи, очолювані царем.
- Здійснювали грабіжницькі походи, доходили до Малої Азії, воювали з Урарту, Сирією, Фригійським царством, Ассирією.
- Головна військова сила — **кіннота**.
- Зникли з Північного Причорномор'я під тиском скіфів.

Скіфи

Скіфи-орачі	Скіфи-кочовики	Царські скіфи
Лісостеп між Дністром та Дніпром	Степи Подніпров'я, Північного Причорномор'я	Береги Азовського моря, степова частина Криму

Основні заняття скіфів

Заняття	Характеристика
Землеробство	Вирощували зернові культури, обробляли сади
Скотарство	Кочове скотарство (у скіфів-орачів існувало і випасне скотарство). Розводили коней, корів, овець
Ремесло	Займалися ювелірною справою (пектораль). Гончарство, ткацтво, ковальство, вичинка шкір
Торгівля	Вели сухопутну торгівлю — торгували з грецькими містами-колоніями. Продавали хліб, шкіри, мед

Історія скіфів

- Заселяли Північне Причорномор'я в VII—III ст. до н. е.
- Спочатку вели кочовий спосіб життя, потім частина перейшла до землеробства.
- Здійснювали войовничі походи — переслідування киммерійців до Малої Азії, походи до Дворіччя, війна з Єгиптом.
- Жили племенами, на чолі яких стояли вожді та ради старійшин.
- Релігія — **язичництво**.
- Не мали писемності. У мистецтві використовували «звіриний стиль» — зображення реальних та фантастичних тварин.
- Скіфи-орачі жили в селищах, які облаштовували на пагорбах, оточених земляними валами та ровами з дерев'яним частоколом.
- Під час походу перського царя Дарія I скіфи використали партизанську тактику — уникали відкритого бою, нападаючи зненацька.
- Наприкінці IV ст. до н. е. виникла держава, яка набула розквіту за часів правління царя Атея.
- Здійснювали поховання в курганах — штучно утворених земляних насипах. Найвідоміші: Товста Могила, Чортотлик, Гайменова Могила, Куль-Оба, Семибратські кургани тощо. Серед археологічних знахідок найбільш відомою є золота пектораль — нагрудна прикраса, ознака влади.
- Зникли з Північного Причорномор'я під тиском сарматів.

Причини зникнення скіфів

Погіршення кліматичних умов	Усихання степу	Зникнення трав'яного покриву степів унаслідок інтенсивного випасання худоби
Вторгнення сарматів	Поразка від македонського війська	Війна з грецькими державами Північного Причорномор'я

Давні Індія та Китай

• Давня Індія

Індостан (великий півострів в Азії) — з півночі відокремлюється горами Гімалаї від зовнішнього світу, західна частина омивається водами Аравійського моря, східна частина — водами Бенгальської затоки (Індійський океан).

Місце розташування	Південь Азії
Клімат	Жаркий, вологий
Річки	Інд, Ганг
Гори	Гімалаї
Основні заняття населення	Землеробство, скотарство, ремесло, торгівля, рибальство

Індія

Інд	Ганг
Північний захід	Північний схід
<ul style="list-style-type: none"> Родючі рівнини чергуються з напівпустелями Сприятливі умови для проживання людини Виникнення давньої цивілізації 	<ul style="list-style-type: none"> Часті повені, болота, джунглі, багато небезпечних тварин Несприятливі умови проживання для людини Пізнє освоєння людиною

Основні заняття жителів

Заняття	Характеристика
Землеробство	Вирощували ячмінь, рис, пшеницю, горох, бавовник
Скотарство	Випасне; розводили буйволів, корів, кіз, овець, свійську птицю (качок, гусей), верблюдів. Приручили слона
Ремесло	Будівництво (іригаційні споруди, храми, піраміди, палаці, фортеці), виплавлення металів та ковальство, ткацтво, гончарство, ювелірна справа
Торгівля	Обмінна торгівля між різними частинами Індії

Найдавніші цивілізації Індії

Індська (Хараппська) цивілізація	III — початок II тис. до н. е.
Ведійська (Арійська) цивілізація	Кінець II — початок I тис. до н. е.
Держава Маур'їв	IV—II ст. до н. е.

Хараппська цивілізація

- Виникла у III — на початку II тис. до н. е. у долині річки Інд.
- Міста Хараппа, Чанху-Даро. Мохенджо-Даро («пагорб мертвих») — 2,5 км², близько 30 тис. жителів.
- Міста оточені мурами. У центрі міста — фортеця правителя, навколо — будинки жителів від маленьких до дво- і триповерхових споруд, вулиці перетинаються під прямим кутом.
- Існували **каналізація** та **водогін** (уперше на Сході).
- Заняття — землеробство, скотарство, ремесло (художні ремесла — різьблення по каменю та кістці, виготовлення печаток), торгівля.
- Причина зникнення невідома.

Ведійська (Арійська) цивілізація

Арії (або «ар'я» — благородний) — назва індоєвропейських племен, які прийшли з північного заходу (з Іранського плоскогір'я) до Індії у XV ст. до н. е.

- Заняття — **скотарі-кочовики**. Основне багатство — худоба, особливо корови (слово «війна» буквально означає «пошук корів»).
- Перейшли до осілого способу життя та зайнялися землеробством. Освоїли долину річки **Ганг**. Уміли обробляти залізо.
- Були об'єднані в дев'ять племен. Вождь племені — **раджа**.
- Запровадили поділ суспільства на **варни** та **касти**.

Держава Маур'їв

- IV—II ст. до н. е.
- Одним із засновників держави був **Чандрагупта**.
- Держава виникла після повстання проти Александра Македонського.
- Найбільше піднесення відбулося за часів правління **Ашоки** (268—232 рр. до н. е.).
- Ашока поділив державу на п'ять областей, якими управляв разом із синами, упорядкував систему податків, встановив таємне стеження за чиновниками.
- Поширення **буддизму** (підтримка державою).
- **187 р. до н. е.** — убитий останній правитель із династії Маур'їв.
- Більшу частину Індії підкорили перси.

• Суспільний устрій, релігія та повсякденне життя Давньої Індії

Варни — замкнуті групи різних за соціальним станом людей, належність до яких визначалася народженням.

Касты — замкнуті групи представників однієї професії, що живуть в одному районі.

Варни		
Варни	Походження	Заняття
Брахмани (жерці)	Створені з вуст Брахми	Служать Брахмі, говорять від його імені
Кшатрії (воїни)	Створені з рук Брахми	Захищають державу, управляють нею
Вайшії (вільні селяни, торговці та інші)	Створені зі стегон Брахми	Займаються землеробством, скотарством, ремеслом, торгівлею
Шудри (слуги)	Створені зі ступень Брахми	Прислужують першим трьом варнам

Недоторкани — не належать до варн, виконують найбруднішу роботу. Спілкуватися з недоторканими заборонялося

Ведизм — найдавніша релігія народів Індії

- «**Веди**» (із санскриту — знання) — священні книги.
- Всесвіт складається з трьох світів (царств) — небо, повітря, земля.
- Кожне царство поклонялося своєму заступнику — деви (божеству).
- Віра в переселення душ — **сансара**.
- Під впливом неарійських культур і традицій формується **брахманізм**.

Брахманізм (індуїзм) — одна з релігій світу; виникла на основі ведизму

- Виникла у VI—II ст. до н. е.
- Священні книги — «**Бхагавад-гіта**» («Пісня володаря»), «**Махабхарата**».
- Головні боги — **Брахма, Вішну, Шива**.
- Учення про **аватари** — сходження богів на землю та втілення в земну істоту заради спасіння світу

Буддизм — одна з трьох світових релігій

- **560—483 рр. до н. е.** — *життя Гаутами Сіддгартхи*, або Шак'я-Муні, принца з Північної Індії (плем'я шак'їв).
- **Сіддгартха** — «той, що досяг мети». Будда — «просвітлений».
- Головний принцип — чотири благородні істини: жити — це означає страждати, причина страждань — бажання, для звільнення від страждань потрібно позбутися бажань, шлях позбавлення бажань — дотримуватися вчення Будди.
- Головна мета буття — досягнення просвітлення — «**нірвани**».
- Найважливіші правила — не вбивати нікого живого, не красти, не брехати, не брати більше за потрібне, любити весь навколишній світ, вживати тільки рослинну їжу

Культурні досягнення Індії	
Галузь	Досягнення
Література	Ведична література. «Рігведа» — найдавніший збірник священних гімнів та заклинань, «Махабхарата» — 200 тис. віршів — боротьба двох царських родів, «Рамаєна» — пригоди царевича Рами
Писемність	Писемність Індійської цивілізації не розшифрована. У V—IV ст. до н. е. — створено граматику санскриту
Театр	Поєднання пісенної та танцювальної технік. Казкові костюми
Медицина	Використання лікарських трав
Математика	Розробка десяткової системи числення. Винайдення цифр (нам відомі як арабські цифри). Використання цифри нуль. Використання арифметичних правил. Уміння добувати квадратні та кубічні корені
Архітектура	Основний матеріал — деревина (палац Ашоки). Колони Ашоки (кам'яні колони, на яких записували закони та послання). Ступи — буддійські кам'яні культові споруди. Храми та монастирі, вирублені у скелях (монастир у Карлі). Кам'яні барельєфи
Логіка	Шахи — «військо, що складається з чотирьох родів військ»
Живопис	Стійкі фарби. Богів та царів зображали білою фарбою, якою було заборонено малювати людей та злих духів

• Давній Китай

Місце розташування	Схід Азії, із заходу — Тибетські гори, з півночі — пустеля Гобі, зі сходу й півдня — води Тихого океану
Клімат	На заході в степах і напівпустелях — сухий, на сході — вологий та м'який
Річки	Янцзи, Хуанхе, Сіцзянь
Пустеля	Гобі
Основні заняття населення	Землеробство, скотарство, ремесло, торгівля, рибальство

Природні умови Китаю

Янцзи	Хуанхе	Сіцзянь
«Блакитна ріка»	«Жовта ріка»	«Західна ріка»
Впадає у Східно-китайське море	Впадає в Бохайську затоку. Має по берегах сприятливі умови для заселення	Впадає у Південнокитайське море

Основні заняття населення

Заняття	Характеристика
Землеробство	Вирощували рис (основний продукт), ячмінь, пшеницю, горох, бавовник. Садівництво (особливо розводили тутові дерева (шовковицю)). Вирощували чай
Скотарство	Випасне; розводили биків, корів, кіз, овець, свійську птицю (качок, гусей), коней
Ремесло	Будівництво, виплавлення металів та ковальство, будівання суден, гончарство (виготовлення порцеляни), ювелірна справа, ткацтво (використання шовку)
Торгівля	Обмінна торгівля між різними частинами Китаю, пізніше торгівля через Великий шовковий шлях. Морська торгівля

Держави Китаю

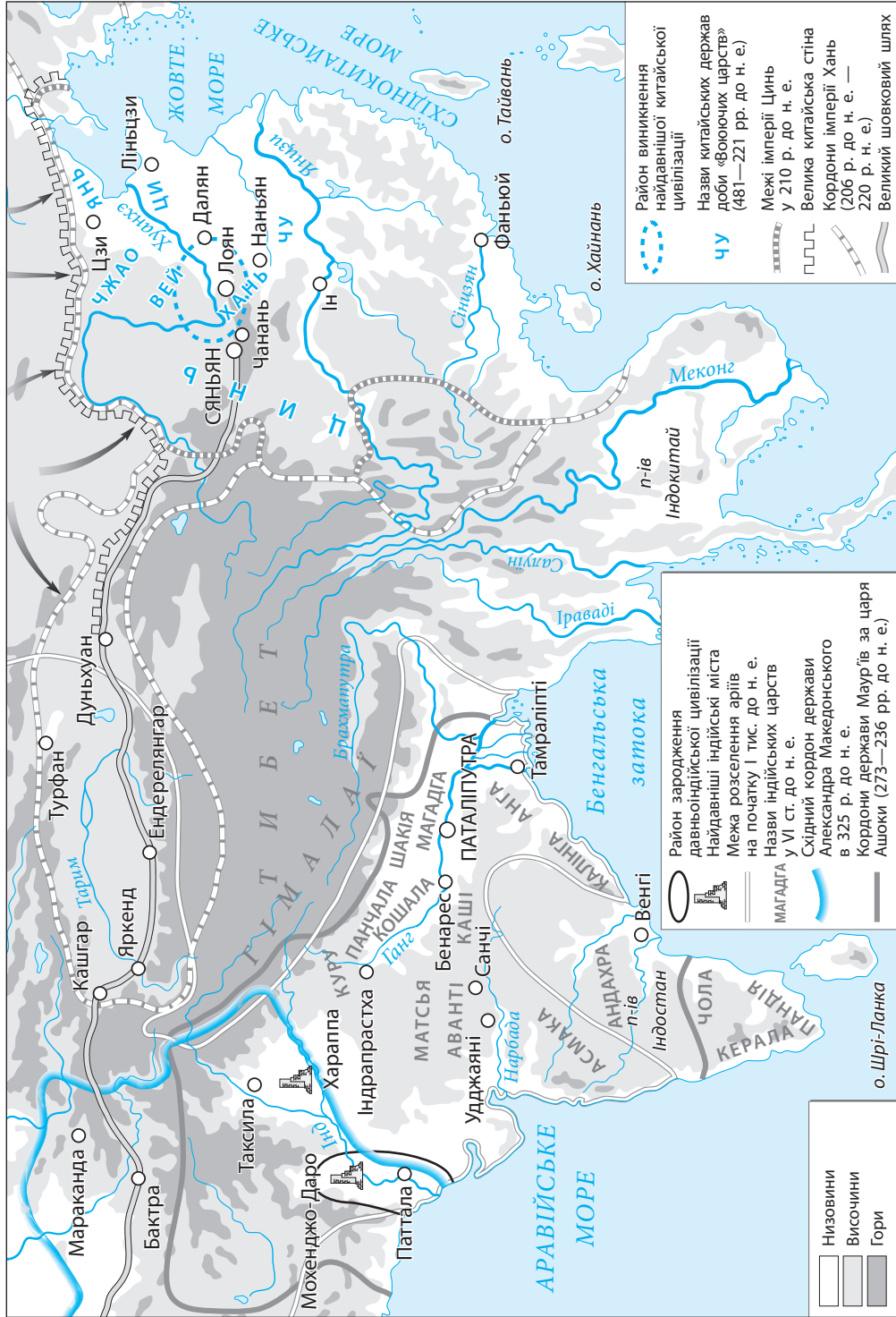
- XIV ст. до н. е. — держава **Шан (Інь)**.
- XI ст. до н. е. — держава **Чжоу**.
- V ст. до н. е. — виникнення **семи держав**, які воювали між собою.
- IV—III ст. до н. е. — період «**Воюючих царств**».
- 221—207 рр. до н. е. — **імперія Цінь**.
- 206 р. до н. е. — 220 р. н. е. — **імперія Хань**.

Імперія Цінь

- **221 р. до н. е.** — об'єднання Китаю навколо царства Цінь, на чолі якого став **Ін Чжен**, прийнявши титул **Цінь Ши-Хуан-ді**.
- **Реформи Цінь Ши-Хуан-ді**: поділ держави на **36 округів** на чолі з **чиновниками**; боротьба з **конфуціанством** (знищення літератури та вчених); переселення в столицю представників знатних родів; завойовницькі війни з сусідами.
- Початок будівництва **Великої Китайської стіни**.
- **210 р. до н. е.** — смерть Цінь Ши-Хуан-ді.
- **207 р. до н. е.** — початок повстання на чолі з **Лю Баном**.

Імперія Хань

- **206 р. до н. е.** — керівник повстання Лю Бан став імператором, заснувавши імперію **Хань** і взявши титул імператора Гао-цзу.
- Скасування кривавих законів, зниження податків.
- **140—87 рр. до н. е.** — правління імператора У Ді, розквіт імперії.
- Велика кількість чиновників (130 тис.).
- Монополія держави на сіль та залізо. Розширення кордонів імперії.
- Заснування **Великого шовкового шляху**, яким товари з Китаю потрапляли до Європи, Близького Сходу, Північної Африки.
- **II—I ст. до н. е.** — успішні війни проти **гунів**.
- **18—28 рр. н. е.** — повстання «**червонобрових**».
- **184—204 рр. н. е.** — повстання «**Жовтих пов'язок**».
- **220 р. н. е.** — падіння династії Хань, розпад імперії на три держави.

Район виникнення найдавнішої китайської цивілізації

Назви китайських держав доби «Воюючих царств» (481—221 рр. до н. е.)

Межі імперії Цинь у 210 р. до н. е.

Велика китайська стіна

Кордони імперії Хань (206 р. до н. е. — 220 р. н. е.)

Великий шовковий шлях

Район зародження давньоіндійської цивілізації

Найдавніші індійські міста

Межа розселення арійів на початку 1 тис. до н. е.

Назви індійських царств у VI ст. до н. е.

Східний кордон держави Александра Македонського в 325 р. до н. е.

Кордони держави Маур'їв за царя Ашоки (273—236 рр. до н. е.)

Низовини

Височини

Гори

о. Шрі-Ланка

• Суспільний устрій та повсякденне життя Давнього Китаю

Конфуціанство — філософське вчення, яке виникло у Китаї у VI—V ст. до н. е. і стало релігією.

- 551—479 рр. до н. е. — *Конфуцій (Кон Фуцзі)*.
- Конфуцій не залишив писемних праць, його повчання записані учнями (книга «Бесіди»).
- Основні засади вчення: кожна людина посідає призначене їй місце.
- Ідеал суспільства — розподіл на вищих (ті, хто думає та управляє державою) та нижчих (ті, хто працює і підкоряється) під владою імператора.
- Основа порядку — суворе підкорення старшим (син — батькові, батько — начальнику, начальник — правителеві).
- Правитель дотримується певних правил поведінки й доброчинності.
- Сліпа покора волі старшого — необхідна умова міцності суспільства.

Даосизм — філософське вчення, яке виникло у Китаї у V—III ст. до н. е. і стало релігією.

- Вчення **Лао-цзи** (Лі Ер).
- Основа — гармонія природи і людини.
- Всюди і скрізь існує **Дао** — закон буття. Це шлях, яким ідуть усі — зорі і Сонце, люди і тварини, неживі предмети і живі істоти.
- Сенс, мета і щастя життя — пізнати свій Дао, знайти свій шлях самовдосконалення.
- Основна дія — поступливість, покірність, відмова від боротьби. Людині нічого не потрібно робити, найкраще — спостерігати.
- Ідеал суспільства — відмова від розкошів, простота, самовдосконалення.
- Людина своїми нерозумними діями може порушити світовий порядок і заповідати собі зло.

Досягнення культури Давнього Китаю

Галузь	Досягнення
Писемність	Виникла понад 4 тис. років тому. Складається з ієрогліфів, які можуть позначати знак, склад чи слово. Усього налічується близько 80 тис. ієрогліфів. Писали на бамбукових дощечках, потім на шовку, а наприкінці I тис. до н. е. був винайдений папір
Література	Найдавніші надписи — на бронзових глечиках XI ст. до н. е. «Шіцзін» — збірка текстів пісень — 305 поетичних творів (ліричні, храмові, військові, історичні). У IV ст. до н. е. творив поет Цюй Юань
Мистецтво	Музика: три основні групи музичних інструментів — струнні, духові, ударні. Портретні фрески. Скульптура та розписи. Каліграфія — малювання китайських ієрогліфів
Астрономія	Створили точний календар. У 104 р. до н. е. обчислили тривалість року — 365,25 дня. Зафіксували плями на Сонці, описали 2500 зорь, які входили у 320 сузір'їв

Галузь	Досягнення
Медицина	Активно використовували лікарські рослини. Застосовували лікувальну гімнастику, акупунктуру (голкутерапію) — вплив особливими голками на біологічно активні точки тіла людини
Винаходи	Порох, компас, сейсмограф, порцеляна

РОЗДІЛ 3. АНТИЧНА ЦИВІЛІЗАЦІЯ ТА ЇЇ СУСІДИ

Давня Греція

- Природа й населення Давньої Греції

Місце розташування	Південь Балканського півострова, південний захід Європи
Клімат	М'яке, дуже спекотне літо і тепла дощова зима
Річки	Алфея, Ерот, Пент
Моря	Середземне, Егейське, Іонічне
Острови	Крит (найбільший), Лесбос, Делос, Родос, Фарос, Евбея
Основні заняття населення	Землеробство, скотарство, рибальство, ремесло, торгівля

Материкова Греція

Північна Греція	Області — Епір на заході і Фессалія на сході, Македонія, найвища гора Олімп (2917 м)
Фермопільський прохід між горами та узбережжям Егейського моря	
Середня (Центральна) Греція	Вісім областей, найрозвиненіші — Беотія та Атика
Коринфський (Істмський) перешийок	
Південна Греція	Півострів Пелопоннес — області Мессенія, Лаконіка, Аркадія та Ахайя

Основні заняття давніх греків

Заняття	Землеробство
Землеробство	Гориста місцевість не пристосована для землеробства. Пшеницю вирощували на рівнинах та схилах гір, на терасах вирощували виноград та маслинові дерева

Заняття	Землеробство
Скотарство	Розводили овець та кіз, свійську птицю, на рівнинах вирощували велику рогату худобу
Рибальство	Велика кількість бухт сприяла розвитку рибальства
Ремесло	Розвиток обробки металів і ковальства. Гончарство, виготовлення черепиці, ткацтво, ювелірна справа
Торгівля	Значний розвиток морської торгівлі, що було зумовлено географічними умовами

Населення Давньої Греції

- **Пеласги** — автохтонне, корінне населення Греції.
- **Ахейці** — переселилися до Греції у II тис. до н. е.
- **Дорійці** — вторглися до Греції у XII—XI ст. до н. е., витіснили ахейців і захопили Пелопоннес та частину островів.
- **Елліни** — самоназва всіх грецьких племен.
- **Іонійці** — заселили східну частину Середньої Греції та західне узбережжя Малої Азії.
- **Еолійці** — після дорійського вторгнення захопили північні райони Балканського півострова, частину Середньої Греції, острови на півночі Егейського моря та північно-західне узбережжя Малої Азії.

• Давньогрецька міфологія та релігія

Давньогрецька релігія

- **Язичництво** — обожнювання сил природи. Політеїстична релігія.
- Місце розташування богів — гора **Олімп**.
- Спроба пояснити явища природи.
- Відображення найважливіших занять людини. Наділення богів людськими якостями. Відображення людської нерівності. Вираження моральних принципів та ідеалів.
- Особливість — менша роль жерців у суспільному житті порівняно з країнами Сходу.
- Наявність героїв — напівбогів-напівлюдей.

Грецькі боги

- **Зевс** — бог грому і блискавок, головний бог.
- **Посейдон** — бог моря та землетрусу.
- **Аїд** — бог підземного світу.
- **Аполлон** — бог світла, бог-покровитель мистецтв.
- **Афіна** — богиня мудрості та справедливої війни.
- **Афродіта** — богиня любові та краси.
- **Гера** — богиня домашнього господарства, цариця богів.
- **Діоніс** — бог виноградарства та виноробства.

Грецька міфологія

- **Геракл** — здійснення 12 подвигів за завданням царя Еврисфея та велінням богів. Ідеал сили, мужності та справедливості. Засновник Олімпійських ігор.
- **Аргонавти** — подорож героїв на чолі з Ясоном до Колхиди (Кавказ) за золотим руном на кораблі «Арго». Розвиток торгівлі та мореплавства.
- **Прометей** — створення людей, викрадення у богів вогню для людей, суворе покарання. Ідея самопожертви заради загального щастя.
- **Троянський цикл** — похід ахейців на Трою. Відображення реальних подій ахейської історії.

• Мінойська палацова цивілізація

Мінойська палацова цивілізація

Мінойська палацова цивілізація — цивілізація, яка існувала на острові Крит; названа так за складність побудови, красу та витонченість архітектури палаців.

- Час існування: **2000—1400 рр. до н. е.**
- Інша назва — **Критська (Егейська) цивілізація**. Народ, який створив цю цивілізацію, називають **пеласгами** (або егейцями).
- **Мінос** — титул царя на Криті.
- Існувала на півострові Пелопоннес і островах Кікладської гряди в Егейському морі.
- Центр цивілізації — **острів Крит**. Столиця — місто **Кнос**.
- Відкрита в 1900 р. англійським археологом **Артуром Евансом**.
- Палаці були центрами господарського комплексу — навколо центрального палацу розміщувалися житлові та виробничі (майстерні ремісників) споруди, сховища. Існували каналізація та опалення.
- **Таласократія** (від давньогрец. — морське панування).
- **1450 р. до н. е.** — виверження вулкана на о. Фера спричинило землетрус і цунамі, які знищили Мінойську цивілізацію.

Основні заняття населення Криту

Заняття	Характеристика
Землеробство	На островах було дуже мало придатних до землеробства земель. Вирощували виноград, оливи, пшеницю, городину
Скотарство	Розводили кіз та овець
Рибальство	Дуже поширене
Ремесло	Розвинуті обробка металів, гончарство, обробка каменю, ткацтво, будівництва кораблів
Мореплавство	Критський флот контролював Егейське море і був наймогутнішим на той час
Торгівля	Торгували з Єгиптом, Фінікією, містами материкової Греції та Малої Азії

Культура та релігія

Галузь	Досягнення
Писемність	Піктографічне письмо виникло у другій половині III тис. до н. е. Писали зліва направо. Складове, або лінійне, письмо сформувалося в 1700 р. до н. е. Учені називають його «Письмо А». Дотепер не розшифроване. Пізніше виникло спрощене письмо («Письмо Б»), розшифроване в 1952 р. Писали на глиняних табличках, на кераміці
Релігія	Релігія критян маловідома. Головним божеством була Велика небесна володарка. Поклонялися богам, яких зображали у вигляді биків або людей із головою бика
Мистецтво	Будували величезні палаци. Використовували колони. Внутрішні приміщення розписані фресками (настінні розписи). Розписи кераміки (вази, посуд). Музика (відомості з фресок) — грали на духових та ударних інструментах. Танці з биками

Міфологія

Панування та розвиток Критської цивілізації знайшли відображення у міфах.

Міф про Дедала

Майстер, який побудував Лабіринт (палац із заплутаними переходами, названий на честь зображення «лабірісів» — подвійних сокир), утік з острова, зробивши крила з пір'я та воску. Разом із ним полетів його син Ікар, який піднявся до Сонця. Воно розтопило віск, і Ікар упав у море.

Міф про Лабіринт

У Лабіринті Кносського палацу жило чудовисько Мінотавр (людина з головою бика), якому віддавали найчарівніших юнаків та дівчат з Афін. Тесей, син царя Афін Егея, вирушив на Крит і вбив чудовисько. Вийти з Лабіринту йому допомогла критська принцеса Аріадна.

• Ахейська палацова цивілізація

Ахейська палацова цивілізація

- Час існування: **1600—1025 рр. до н. е.**
- Інша назва — **Мікенська** цивілізація, за назвою столиці наймогутнішого ахейського царства.
- Міста — **Мікени, Іолк, Орхомени, Фіви, Афіни, Тірінф, Пілос.**
- Палаци зберігали критські традиції, але мали свої особливості — чітке прямокутне планування, другорядні корпуси будували окремо, по периметру парадної зали (мегафону). У центрі палацу розташовувалося головне культове вогнище. Для оздоблення палаців використовували колони, різьблення на камені, складний розпис стін.
- Міста оточували кам'яні мури, складені велетенськими брилами, завтовшки 4,5 м, заввишки 7 м (їх ще називають циклопічними споруди).
- Існування рабства, у палаці могло працювати до 1500 рабів.
- Землеробство, скотарство, ремесло, торгівля, рибальство.
- Мореплавання пов'язане з піратством. Військові походи. Найбільший похід — на Трою (1240—1230 рр. до н. е.).
- Знищена внаслідок дорійського вторгнення.
- Відкрита в 1876 р. **Генріхом Шліманом.**

Досягнення, які ахейці перейняли у критян

Техніка будівництва палаців

Способи ведення сільського господарства

Уміння обробляти бронзу

Писемність

Суднобудування і мореплавання

Культура Ахейської палацової цивілізації

Галузь	Досягнення
Писемність	Створено на основі «Письма В». Писали зліва направо. Для письма використовували глиняні таблички. У XV ст. до н. е. почали використовувати значки, які позначали голосні звуки — це привело до виникнення алфавітної писемності
Архітектура	Будівництво монументальних палаців і царських гробниць. Використання різних видів каменю, різьблення на камені
Живопис	Широке використання настінного розпису (фрески), але розпис кімнат не такий яскравий, як у критян. Вазовий розпис — геометричні мотиви, широке використання зображень рослин, тварин, людей, особливо воїнів
Ювелірна справа	Широке використання золота та срібла. Масивні речі. Сплави. Посмертні маски у гробницях

Причини занепаду Ахейської палацової цивілізації

Розпад військових союзів

Боротьба міст за першість серед ахейців

Занепад господарства через постійні військові походи

Численні війни

Наслідки дорійського вторгнення

Занепад економічного життя

Відновлення первіснообщинних відносин

Знищення ахейської писемності

Переселення ахейців до інших місць

Занепад культурного життя

- Давньогрецьке суспільство за поемами Гомера

Історія Давньої Греції

- XI—IX ст. до н. е. — період, який називають «Гомерівська Греція». Відомості про нього описуються в поемах «Іліада» та «Одіссея», автором яких вважають Гомера.
- Період розселення дорійських племен; його ще називають «темні віки».
- Час розпаду родових відносин і зародження держави.
- Відновлення рабства.
- Відсутність писемності. Примітивна кераміка. Занепад житлобудування — жили в невеличких поселеннях у напівземлянках без димарів та кам'яної підлоги. Спрощена система поховання.

Поєми «Іліада» та «Одіссея»

Тематика	Час створення	Авторство	Жанр	Форма
Події кінця Троянської війни	Складені бл. VIII ст. до н. е., записані бл. VII ст. до н. е.	Сліпий поет та співець (рапсод) Гомер	Поєднання фольклору, міфології, ранньої літератури	Гекзаметр
Значення				
«Іліада»		«Одіссея»		
Один із найдавніших творів античності		Писемне історичне джерело про гомерівський та архаїчний періоди історії Греції		
Достовірність Троянської війни була підтверджена археологічними розкопками біля м. Гіссарлик (Туреччина), які розпочав у XIX ст. Г. Шліман.				

Структура давньогрецького суспільства

- **Аристократія** (від грец. *аристос* — найкращий, *кратос* — влада) — влада родової знаті; привілейований прошарок населення або правлячої верхівки.
- **Басилеї** — племінна знать, часто військова знать.
- **Демос** (народ) — вільні незнатні верстви громадян еллінської держави або сусідська рільнича громада.
- **Раби** — не мали жодних громадянських прав. Домашнє рабство — рабів не допускають до роботи на землі і використовують у домашньому господарстві та як пастухів.
- **Племена (філи)** — об'єднання родів (*фратрій*).
- **Поліс** — місто-державна, держава в межах однієї общини. Центр поліса — місто, навколо якого розташувалися поля й селища — **деми**.
- **Тиранія** (від грец. — *одноособний правитель*) — влада, встановлена тиранами, які спиралися демос, часто для боротьби з аристократією. У наші часи набуло негативного значення.

Основні заняття давніх греків

Галузь	Характеристика
Землеробство	Вирощування пшениці та ячменю. Використання залізних знарядь праці. Виноградарство, садівництво
Скотарство	Розведення великої рогатої худоби, овець, кіз, свиней. За гомерівських часів виступали як гроші
Рибальство	Значне поширення
Ремесло	Занепад ремесла, яке не відокремилася від землеробства. Обробка заліза. Гончарство, шкіряне виробництво, ювелірна справа, ковальство
Мореплавання	Створення трієри, винайдення морського якоря
Торгівля	Розвиток зовнішньої торгівлі, яку вели в основному фінікійські купці

• Велика грецька колонізація

Велика грецька колонізація (середина VIII — кінець VI ст. до н. е.)			
Причини			
Зростання кількості населення	Нестача вільних земель (особливо родючих)	Боротьба між демосом та аристократією	Розвиток ремесла
Розвиток торгівлі	Суттєве зменшення кількості продуктів харчування	Наявність досвіду мореплавства та суднобудування	Пошук джерел сировини
Напрямки грецької колонізації			
Західний	Північно-східний	Південний	
Південна Італія, о. Сицилія, південь Франції та схід Іспанії (Неаполь, Сіракузи, Марсилія, Регій, Тарент)	Фракійське узбережжя Егейського моря, Причорномор'я (Ольвія, Херсонес, Пантікапей, Візантій)	Фінікійське узбережжя, північний Єгипет та Лівія (Кірена)	
Характер грецької колонізації			
Заснування на узбережжі поселень, які стають самостійними полісами	Встановлення контактів із місцевим населенням	Початок виробничої діяльності (землеробство, скотарство, ремесло)	Розвиток торгівлі з метрополіями
Значення Великої грецької колонізації			
Прискорення розвитку як метрополій, так і колоній	Розширення знань та уявлень про світ	Утворення грецької діаспори. (Діаспора — частина населення країни, яка перебуває за межами своєї батьківщини)	

• Афінська держава

Місце розташування	Середня Греція — Аттика — південь Балканського півострова, південний захід Європи
Клімат	М'яке, дуже спекотне літо і тепла дощова зима
Моря	Егейське
Основні заняття населення	Землеробство, скотарство, ремесло, торгівля

Демократія (від грец. *влада народу*) — форма державного правління за активної участі всього населення.

Основні заняття жителів Атики	
Заняття	Характеристика
Землеробство	Неродючі ґрунти, на яких вирощували виноград та маслинові дерева

Заняття	Характеристика
Скотарство	Розводили кіз та овець
Рибальство	Займалися виловом риби
Ремесло	Гончарство, ковальство, будівництво, будування суден
Торгівля	Сухопутна торгівля розвинута слабо, морська торгівля відбувалася через порт Пірей

Афіни (VIII–VII ст. до н. е.)

Населення

Евпатриди (аристократи)	Демос (селяни, ремісники, торгівці — вільне населення)	Метеки — вільні негромадяни Афін	Раби (малочисленні)
-----------------------------------	--	----------------------------------	---------------------

Управління

Рада старійшин (400, пізніше 500 осіб)	Архонти (дев'ять осіб) — правителі, які обиралися терміном на рік			Еклесії (народні збори)
	Голова архонтів	Шість суддів	Головнокомандувач	

Давні Афіни

- У VIII—VII ст. до н. е. загострилися відносини між аристократією та демосом (розорення селян, боргове рабство, управління державою).
- 621 р. до н. е.** — *закони Драконта* (найжорстокіші, за порушення — смертна кара).

Реформи Солона (594 р. до н. е.)

- Скасування **боргового рабства**.
- Надання громадянських прав **демосу**.
- Передання права найважливіших рішень **народним зборам**.
- Обмеження розмірів земельних володінь.
- Запровадження приватної власності на землю.
- Заохочення розвитку ремесла й торгівлі.
- Поділ громадян на **чотири розряди** за розміром майна.

Виконання обов'язкової військової служби залежно від розряду:

- найзаможніші громадяни під час війни **командували** військом;
- заможні люди служили **вершниками**;
- громадяни із середнім достатком служили у важкій піхоті — **гоплітами**;
- бідняки служили у легкій піхоті.

Обиралися до «Ради чотирьохсот»

- 560—527 рр. до н. е.** — тиранія *Пісістрата* — провів реформи (роздав землі незаможним селянам, створив наймане військо, організував суспільні роботи для бідноти, впровадив податок на врожай).
- 509 р. до н. е.** — реформи *Клісфена* (запровадження колегії із десяти стратегів, заміна родових округів на територіальні, введення остракізму, заміна «Ради 400» на «Раду 500»).

Ознаки демократії

Можливість обирати до органів влади народних представників і періодично змінювати їх	Рівноправність громадян	Підпорядкування меншості більшості у прийнятті та виконанні рішень	Виборність основних державних органів влади
--	-------------------------	--	---

• Давня Спарта

Спарта (Лакедемон) — держава в Лаконіці (області у південному Пелопоннесі), створена дорійцями.

Місце розташування	Південна Греція — Пелопоннес — Південь Балканського півострова, південний захід Європи
Клімат	М'яке, дуже спекотне літо і тепла дощова зима
Річки	Еврот
Моря	Середземне, Егейське, Іонічне
Основні заняття населення	Військова справа (спартіати)

Населення Спарти

Спартіати	Періеки (від грец. — ті, що живуть поруч)	Іоти
<ul style="list-style-type: none"> Повноправні громадяни Спарти Нащадки дорійців 	<ul style="list-style-type: none"> Вільне негромадянське населення Спарти Нащадки ахейців, які підкорилися дорійцям 	<ul style="list-style-type: none"> Державні раби, прикріплені до земельних наділів Нащадки ахейців, які не підкорилися дорійцям
9 тис. осіб*	40 тис. осіб	140 тис. осіб

Закони Лікурга

- Уся земля розподілялася на рівні ділянки, і кожна спартанська родина отримувала наділ.
- Спартіатам було заборонено займатися торгівлею та ремеслом — цим могли займатися **періеки**.
- Було заборонено користуватися грошима із золота та срібла, користувалися громіздкими й малоцінними **залізними грошима**.
- Від семи років усі хлопчики-спартіати навчалися та жили у спеціальних таборах — **агелах** («згряя»).
- Запроваджувалися **систії** — спільні обіди чоловіків, які служили у одному військовому загоні.
- Спартіати займалися тільки військовою підготовкою.
- Усі спартіати жили в однакових умовах, носили простий одяг.

* Кількість населення Спарти у V ст. до н. е.

Управління Спартою

Апелла — народні збори (усі воїни після 30 років).

Герусія	Ефори	Царі
Обиравалася апеллою	Обиравалася апеллою	Влада передавалася у спадок
30 (28 геронтів, які обиралися, та два царі)	П'ять	Два
Вищий державний орган, геронти (не молодші за 60 років) обиралися довічно	Вищі урядові особи, які контролювали виконання законів Лікурга	Верховні жерці та судді. Під час війни керували армією

Давня Спарта

- Близько **1100 р. до н. е.** — захоплення дорійцями **Лаконіки**.
- Друга половина VIII ст. до н. е. — захоплення **Мессенії** в результаті двох Мессенійських війн.
- **Спартанська фаланга** — бойовий стрій важкоозброєних воїнів-гоплітів, у якому кожен воїн захищав щитом свого товариша.
- Друга половина VI ст. до н. е. — посилення панування Спарти в Греції.
- Підкорення Спартою великих полісів — Коринф, Сікон, Мегара.
- Створення **Пелопоннеського союзу**, у якому головувала Спарта.
- Посилення протистояння з Афінами.

• Персько-грецькі війни

Греція та Перська держава напередодні війни

План характеристики	Греція	Перська держава
Місце розташування	Європа, південь Балканського півострова	Передня та Мала Азія, Африка (Єгипет), Близький Схід
Державний устрій	Незалежні поліси	Монархія
Основа армії	Вільні громадяни — голпліти	Представники підкорених народів

Причини персько-грецьких війн

Захоплення Перської імперією нових земель	Агресія персів проти грецьких полісів у Малій Азії	Захоплення проток Босфору і Дарданелли та припинення сполучення з грецьким містами-колоніями Причорномор'я	Витіснення греків із Середземного моря
---	--	--	--

Привід до війни

Допомога афінян місту Мілет під час повстання проти Перської імперії

Перебіг основних подій персько-грецьких війн

Дата	Подія
500 р. до н. е.	Повстання у м. Мілет, допомога афінян, повстання жорстоко придушене, місто зруйноване, а жителі продані в рабство
492 р. до н. е.	<i>Перший похід персів.</i> Армія на чолі з Мардонієм рухалася суходолом та морем. Флот потрапив у сильну бурю біля мису Афон (загинуло близько 300 кораблів), а сухопутна армія зазнала великих втрат у битвах із фракійцями
490 р. до н. е.	<i>Другий похід персів.</i> Частина грецьких міст визнала владу Дарія I. Перське військо висадилося біля м. Марафон (Аттика) і було розбите афінянами на чолі зі стратегом Мільтіадом
480 р. до н. е.	<i>Третій похід персів.</i> Вторгнення армії Ксеркса. Фермопільська битва — спроба невеликої армії (близько 10 тис. осіб) зупинити перську армію (близько 150 тис. осіб) у Фермопільському проході. Завдяки зраді перси обійшли війська на чолі зі спартанським царем Леонідом. Леонід наказав усім відступити, а сам залишився прикривати відхід із 300 спартанцями. Перси захопили Афіни (усі жителі евакуювалися на о. Саламін). Саламінська битва — грецький флот на чолі з Фемістоклом знищив перський флот біля острова Саламін
479 р. до н. е.	Битва біля міста Платеї — греки на чолі з Павсанієм розбили перську армію, потім знищили перську армію біля Фів. Перси відступили з Греції. Морська битва біля мису Мікале — перський флот був знищений, греки встановили своє панування на морі
478 р. до н. е.	Створення Делоського (потім Афіньського) морського союзу
449 р. до н. е.	Битва біля міста Саламін на острові Кіпр — перемога греків, підписання мирної угоди

Результати персько-грецьких війн

Визнання Перською державою незалежності полісів у Малій Азії	Звільнення островів Егейського моря з-під влади персів	Заборона перському військовому флоту входити в Егейське море	Зобов'язання тримати перські війська не ближче відстані триденного переходу від берегів Малої Азії
--	--	--	--

- Розквіт Афіньської демократії

Громадянин — вільна людина, яка має право брати участь в управлінні державою.

Афіньський громадянин

Чоловік	Виповнилося 20 років	Батько і мати були афінянами	Володіє землею
---------	----------------------	------------------------------	----------------

Зміни в Афіській державі за правління Перикла

- Обирався стратегом від 443 до 429 рр. до н. е. (крім 430 р. до н. е.).
- Провів **реформи**:
 - ◆ скасування обмежень за майновими ознаками під час виборів;
 - ◆ введення плати посадовим особам;
 - ◆ вирішення найважливіших питань на народних зборах;
 - ◆ надання народним зборам функції найвищого органу державної влади;
 - ◆ заміна виборів **жеребкуванням**;
 - ◆ виділення землі збіднілим громадянам у поселеннях, які створювалися на землі держав, що входили до Афіського союзу;
 - ◆ надання грошей бідним громадянам для відвідування театру;
 - ◆ великі будівельні роботи (перебудова Акрополя, будівництво Парфенону та «Довгих стін», благоустрій агори).
- Початок **Пелопоннеської війни**.

Причини Пелопоннеської війни

Протистояння Афі та Спарти за панування у Греції	Розширення сфер впливу в Середземномор'ї	Протиборство між аристократичними та демократичними полісами	Незадоволення окремих полісів пануванням Афі у Греції
--	--	--	---

Пелопоннеська війна (431—404 рр. до н. е.)

- Привід до війни — включення до складу Афіського морського союзу острова Керкіра, який воював із Коринфом (що входив до Пелопоннеського союзу); заборона купцям із Мегари торгувати в містах Афіського морського союзу.
- **1-й період (Архідамова війна)** — 431—421 рр. до н. е. — вторгнення спартанців до Аттики. Епідемія чуми, смерть Перикла. Нікіїв мир.
- **2-й період (Декелейська, або Іонійська, війна)** — 415—404 рр. до н. е. поразка афінян під час походу на Сіракузи, спартанці захоплюють Декелею в Аттиці, Спарта укладає мир із Персією. Розгром афіського флоту, капітуляція Афі.
- Спартанці встановили в Афінах олігархічне правління — «**тиранію тридцяти**». Результат — економічний занепад Греції.

- [Господарювання та повсякденне життя в Давній Греції](#)

Господарювання та повсякденне життя давніх греків

Сфера	Загальна характеристика
Рабство	<ul style="list-style-type: none"> • У V—IV ст. до н. е. домашнє рабство змінює класична форма рабства. • В основному працю рабів використовували для отримання прибутку. Як правило, раби мали негрецьке походження. Раби працювали в майстернях, на шахтах та копальнях, у землеробстві та в будинках

Сфера	Загальна характеристика
Господарство	<ul style="list-style-type: none"> • Уся земля у полісі належала громаді. • Кожен громадянин отримував земельний наділ — клер. • Якщо еллін втрачав земельний наділ, то втрачав і громадянські права. • Усе, що вироблялося, споживалося самими громадянами. • У V—IV ст. до н. е. зернові культури були витіснені виноградом, oliвами, овочами та фруктами. • За межі Греції здебільше продавали вино та маслинову олію. • На базарах в основному обмінювали, купували переважно хліб. • Господарство дуже змінилося після поширення класичного рабства. • Після Пелопоннеських війн почалася купівля-продаж землі, що стало однією з причин занепаду грецьких полісів
Побут	<ul style="list-style-type: none"> • Будинки були невисокими, одно- чи двоповерховими. Їх будували з каменю або сирцевої цегли. Дах будинків покривали черепицею, яку виготовляли з глини, а потім обпалювали. Усі кімнати будувалися навколо внутрішнього подвір'я — перистиллю. Зовнішніх вікон не було. • Грецький дім поділявся на дві половини — андрон (чоловіча частина) та гінекей (жіноча). • Меблі виготовляли з деревини. Речі та одяг зберігали у скринях. • Будинки освітлювалися невеликими світильниками, які заправляли олією. • Посуд виробляли з глини. Посуд був повсякденний і дорогий, покритий чорним лаком, таємницю виготовлення якого зараз втрачено. • Багаті люди їли напівлежачи, навколо невеликого столу — «трапедзи». Харчувалися рибою, овочами, oliвами, хлібом, цибулею та часником. М'ясо їли заможні люди. Запивали розбавленим вином. • Чоловіки та жінки носили хітони (сорочки), поверх одягалися гіматій — довгий і широкий плащ. На ноги взували шкіряне взуття

Античні олімпійські ігри

- Перші ігри відбулися в **776 р. до н. е.** Проходили один раз на **чотири роки**. Під час ігор припинялися війни та збройні сутички.
- Ігри включали спортивні змагання з бігу, п'ятиборство (**пентаюл**), кулачні бої, перегони колісниць.
- У 490 р. до н. е. ввели ще одне змагання — біг на дистанцію 42,195 км.
- Ігри проходили в **Олімпії** в Пелопоннесі.
- Переможець здобував звання **олімпіоніка** та вінок із гілок оливкового дерева. Рідне місто ставило переможцю статую, його забезпечували житлом та харчами за громадський кошт.
- Ігри проходили протягом 1170 років — 293 рази.
- У **394 р.** римський імператор Феодосій заборонив Олімпійські ігри як головне джерело язичництва.
- У **1896 р.** завдяки зусиллям француза **П'єра де Кубертена** Олімпійські ігри були відновлені.

• Сім'я, освіта та наука в Давній Греції

Сфера	Загальна характеристика
Сім'я	<ul style="list-style-type: none"> • Дівчат видавали заміж із 15 років. • Батько мав необмежену владу над долею власної дочки. • У греків була моногамія (один чоловік — одна дружина). • Виходячи заміж, жінка втрачала самостійність. • Більшу частину часу жінки проводили на своїй половині, займаючись домашніми справами, ткацтвом чи вихованням дітей. • Із дому жінка виходила тільки в супроводі чоловіка або рабинь чи служниць для того, щоб відвідати храм або якесь свято. • Одружуватися, мати сім'ю могли тільки вільні люди. • Жінка сідала за стіл лише тоді, коли сім'я обідала без гостей. • Грецькі жінки були малоосвіченими та малообізнаними. • Батько мав право визнати дитину своєю або відмовитися від неї
Школа*	<ul style="list-style-type: none"> • Навчатися могли тільки хлопці. • До семи років хлопці виховувалися в гінекеї (жіночій частині будинку). Від семи років дитину передавали під опіку раба, якого називали педагогом. Пізніше хлопці починали відвідувати школу. • Діти об'єднувалися у групи під керівництвом викладача та вивчали арифметику, письмо, музику, виконували фізичні вправи. • Зошитами були дерев'яні таблички, вкриті воском, на яких писали гострими паличками (стилами). • Із 12 років хлопці починали відвідувати майданчики для тренувань — гімназії та школи боротьби — палестри. • Із 16 років розпочиналося навчання філософії (для дітей багатих), від V ст. до н. е. популярними були філософи-софісти, які велику увагу приділяли навчанню риторики (уміння виголошувати промови) та евристики (мистецтва суперечки). • Із 18 років юнаки ставали ефебами та здобували дворічну початкову військову підготовку. • Із 20 років юнак вважався громадянином

• Мистецтво Давньої Греції

Досягнення давньогрецького мистецтва	
Сфера	Загальна характеристика
Архітектура	<ul style="list-style-type: none"> • Ордер — конструкція архітектурної споруди або порядок архітектурної композиції. • Фронтон — трикутне завершення фасаду будинку. • Дорійські колони — суворість і могутність, досконалість пропорцій, стовбури колон прорізані вертикальними жолобками. • Іонійські колони — витонченість і вишуканість, капітель (верхня частина колони) прикрашалася завитками.

* Мається на увазі освіта для вільних заможних сімей, діти бідних людей освіти не здобували.

Сфера	Загальна характеристика
Архітектура	<ul style="list-style-type: none"> • Коринфські колони — з'являються у IV ст. до н. е. — пишність і багатство прикрас, капітель прикрашалася стилізованим листям. • Каріатиди — колони-опори у вигляді жіночих скульптур — дівчат у довгих, прикрашених сукнях. • Атланти — колони-опори у вигляді чоловічих скульптур. • Архітектори: Іктін, Каллікрат, Скопас, Філон, Поліклет молодший. • Акрополь в Афінах (Парфенон, Ерехтейон), Пропілеї, храм Зевса в Олімпії, скарбниця в Дельфах
Скульптура	<ul style="list-style-type: none"> • Мистецтво скульптури греки запозичили в єгиптян. Статуї виготовляли з мармуру, вапняку, бронзи, золота. • Найдавніші скульптурні зображення вирізняє нерухома поза, притиснуті до тулуба руки, спрямований уперед погляд. • Із V ст. до н. е. грецька скульптура наближається до реальності. Постаті стають динамічними й анатомічно правильними. • Курос — статуя юнака-атлета. • Мірбон з Елевсіна — «Дискобол», «Афіна і Марсій». • Поліклет з Аргоса — «Поранена амазонка», «Доріфора», «Богиня Гера». • Фідій з Афин — «Зевс Олімпійський», «Парфенона — Афіна Промахос». • Пракситель — «Афродіта Кнідська», «Гермес із Діонісом». • Леохар — «Аполлон Бельведерський»
Театр	<ul style="list-style-type: none"> • Трагедія (від грец. — цапина пісня) — вистава з напруженим сюжетом. Трагедії: Есхіл «Перси», «Прометей прикутий»; Софокл «Цар Едіп», «Антігона»; Еврипід «Медея», «Ішполіт». • Комедія (від грец. — селянська пісня) — театральна вистава з веселим сюжетом, виникає у сільській місцевості Атики. Комедії: Аристофан «Птахи», «Мир», «Жаби», «Хмари», «Оси»; Меандр «Буркотун», «Третейський суд»
Література	<ul style="list-style-type: none"> • Поеми Гомера «Іліада» та «Одіссея». • Байки Езопа. • Поезія: Гесіод «Труди і дні», Аклей, Сапфо, Архілох, Анакреонт. • Історичні твори: Геродот «Історія греко-перських війн», Фулідід «Історія Пелопоннеської війни», Ксенофонт «Анабасис», «Грецька історія», «Про Лакедемонську державу». • Ораторське мистецтво: оратор — це людина, яка володіє даром виголошувати промови. Сократ, Демосфен

• Піднесення Македонії

Причини занепаду грецького суспільства		
Міжусобні війни (Спарта, Афіни, Фіви) — Коринфська та Союзницька війни, Другий Афінський союз	Купівля-продаж землі	Використання найманого війська

Македонія — балканська країна на північному сході від Греції.

Причини піднесення Македонії за правління Філіппа II

Створення великого золотого запасу — захоплення золотих копалень у Фракії	Створення загальномакедонської армії та об'єднання аристократії навколо царя	Створення македонської фаланги — 16 рядів у глибину. Сариси (списи) довжиною до 5 метрів	Укладення союзів з окремими грецькими полісами
---	--	--	--

Македонія за правління Філіппа II

- Період правління **Філіппа II** — *359—336 рр. до н. е.*
- Столиця Македонії — місто **Пелла**.
- Монархія з елементами панування аристократії. Об'єднання аристократії навколо царя та передання під його командування ополчення.
- **Гетайри** (від грец. — друзі) — знатні молоді люди, наближені до царя, основа важкої кінноти.
- **Реформи**: фінансова (карбування золотої монети), військова (фаланга, гетайри, військова техніка).
- Підкорення гірських племен.
- Укладення союзу з деякими грецькими полісами.

Підкорення Греції Македонією

- «**Священна війна**» (355—346 рр. до н. е.) — Фокія захопила багатства Дельфійського храму та напала на сусідів. Фессальці звернулися по допомогу до Філіппа II, який розбив фокідську армію і підкорив усю Фессалію.
- **Демосфен** — оратор, який виступав проти Македонії. «**Філіппіки**» — промови Демосфена проти Філіппа II із закликом до боротьби.
- **Ісократ** — керівник групи, яка підтримувала Македонію.
- Створення союзу проти Македонії — Афіни, Аргос, Фіви, Коринф.
- **338 р. до н. е.** — битва при **Хероней**, греки розбиті, у битві брав участь син Філіппа II — **Александр**.
- **339 р. до н. е.** — Панеллінський конгрес визнав Філіппа II правителем Греції та доручив йому готувати похід на персів.
- **336 р. до н. е.** — Філіпп II був убитий, царем обрали його сина **Александра**.

- Імперія **Александра Македонського**

Причини македоно-перської війни

Втручання Персії в життя грецьких держав	Витіснення македонськими грошима «дарика» з торгового обігу	Загарбницька політика Македонії
--	---	---------------------------------

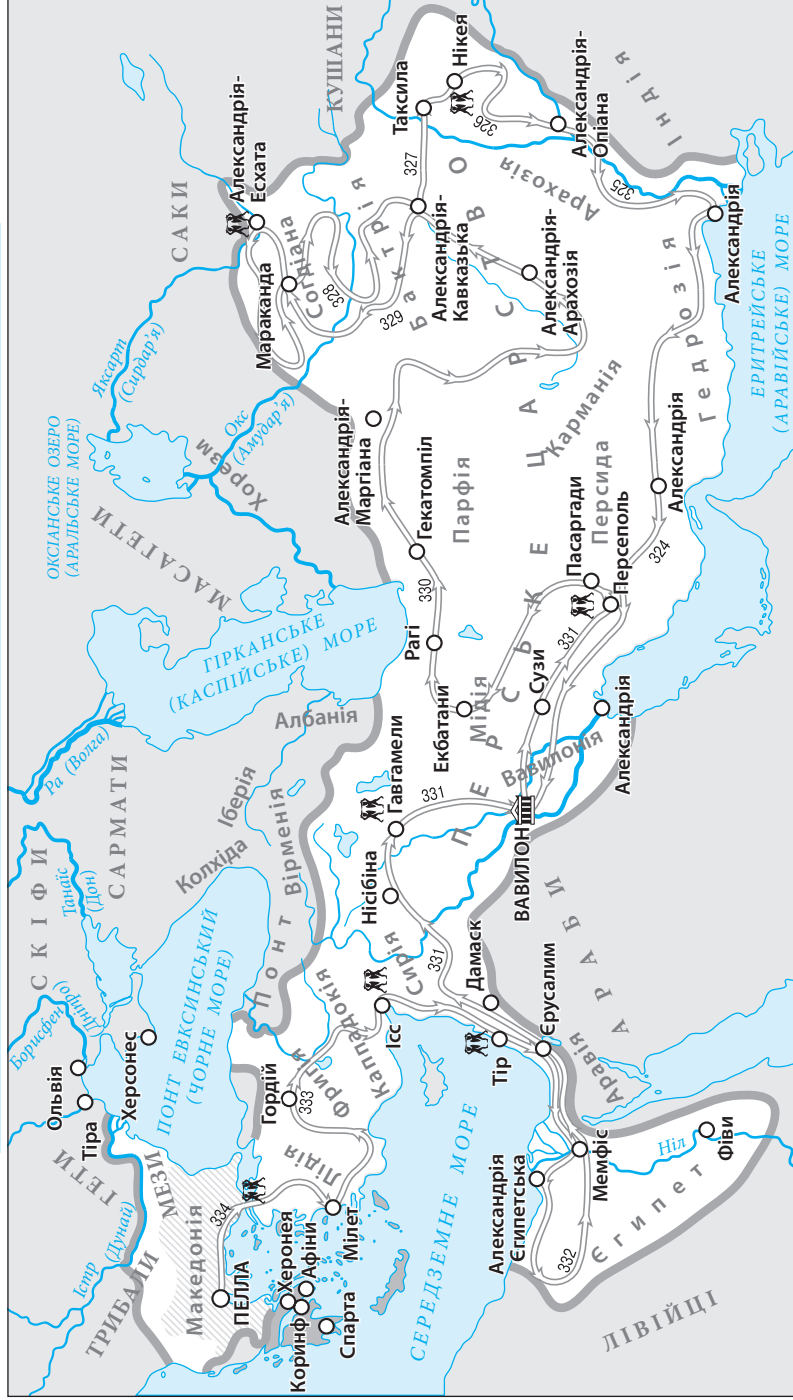
Завоювання Александра Македонського

Рік	Подія
336 р. до н. е.	Обрання царем Македонії Александра, повстання на підвладних територіях
336—334 рр. до н. е.	Придушення повстання іллірійців та трибалів, Фів та Афин (всіх жителів Фів продали в рабство, стіни міста знищили), підготовка до походу на Персію
334 р. до н. е.	Початок Східного походу Александра Македонського
334 р. до н. е.	Битва біля р. Гранік, поразка персів
333 р. до н. е.	Битва при Іссі, перемога Александра Македонського, Дарій III втік, залишивши свою родину
333—332 рр. до н. е.	Підкорення Сирії та Фінікії
Січень-травень 332 р. до н. е.	Облога фінікійського міста Тіра
332 р. до н. е.	Похід до Єгипту, заснування в дельті Нілу міста Александрія, проголошення Александра богом і фараоном
1 жовтня 331 р. до н. е.	Битва при Гавгамелах — поразка персів
331 р. до н. е.	Захоплення Александром Вавилона та Суз, спалення Персеполя, загибель Дарія III. Знищення Перської держави
330—327 рр. до н. е.	Похід на Середню Азію, підкорення Бактрії (частина Афганістану та Узбекистану) та Согдіани, захоплення міста Мараканд (нині Самарканд), вихід до річки Сирдар'я. Одруження Александра з Роксаною, дочкою правителя Согдіани
327 р. до н. е.	Похід до Індії, армія Александра переправилася через Інд та біля р. Гідасп розбила армію царя Пора. Далі армія йти відмовилася, і Александр Македонський наказав повертатися
324 р. до н. е.	Повернення до Вавилона, імперія Александра Македонського простягнулася від Індії на сході до Балкан на заході, від Чорного та Каспійського морів на півночі до Індійського океану на півдні
323 р. до н. е.	Під час підготовки до нового походу Александр Македонський помер, а його імперія розпалася

Причини розпаду імперії Александра Македонського

Строкатий національний склад	Величезна територія	Відсутність тісних зв'язків	Боротьба між сподвижниками за владу
------------------------------	---------------------	-----------------------------	-------------------------------------

Македонське царство. Виникнення і розпад імперії Александра Македонського

 Македонське царство в 336 р. до н. е.
 Грецькі держави

 Східний похід Александра Македонського (334—325 рр. до н. е.)
 Видатні перемоги Александра Македонського

 Кордони імперії Александра Македонського
 Столиця імперії Александра Македонського

• Елліністичні держави

Еллінізм — період примусового об'єднання давньогрецької та давньосхідної цивілізацій в єдину систему держав.

Діадохи (від грец. — спадкоємці) — сподвижники, полководці Александра Македонського, між якими після його смерті почалася боротьба за владу (Пердікка, Антіпатр, Птолемеї, Антігон, Селевк, Лісимах).

Держави, які виникли після розпаду імперії Александра Македонського

Македонське царство

Пергамське царство

Греко-Бактрійське царство

Держава Селевкідів

Єгипет

Держава Селевкідів (інша назва — Сирійське царство)

- Час існування: 312—64 рр. до н. е.
- Засновник — **Селевк Переможець**. Правила династія **Селевкідів**.
- Держава простягалася від Єгипту й Аравійської пустелі до Індії (південна частина Малої Азії, Месопотамія, Іран, південні райони Середньої Азії та частина Афганістану).
- Столиця — **Антиохія** на р. Оронті.
- Одне з найбільших міст — **Селевкія** на р. Тигр.
- Уся держава поділена на **72 сатрапії**. Основа держави — *грецькі поліси*.
- III ст. до н. е. — відокремилася Парфія.
- **83 р. до н. е.** — вірменський цар Тигран II захопив більшу частину держави.
- **64 р. до н. е.** — залишки території держави були захоплені Римом.

Єгипет

- Час існування: 305—30 рр. до н. е.
- Засновник — **Птолемей Лаг** (прізвисько «Спаситель»). Правила династія **Птолемеїв**.
- Єгипет, Близький Схід, частина Малої Азії, Кіпр.
- Столиця — **Александрія** (у дельті Нілу).
- Головний виробник хліба для країн Середземномор'я.
- Держава мала найбільший флот — 4 тис. кораблів.
- Славилися вироби з вовни, льону, кольорового скла, папірусу.
- Розвиток культури — **Мусейон**, Фароський маяк та ін.
- **30 р. до н. е.** — Єгипет був захоплений Римом.

Наука епохи еллінізму

- **Мусейон** — величезна споруда у Александрії, яку в 215 р. до н. е. заснував Птолемей II, вона складалася з бібліотеки (до 500 тис. манускриптів), обсерваторії, університету та дослідницьких закладів, ученим виплачували гроші на утримання та досліди.
- **Архімед** — математик, уславився багатьма технічними винаходами.
- **Евклід** — математик, трактат «Елементи» започаткував науку геометрію.
- **Ератосфен** — філософ, географ, астроном — обчислив довжину кола земної кулі, увів в обіг поняття «географія».

Культурні досягнення епохи еллінізму

- **Пергамент** — матеріал для письма з тонко вичищеної шкіри телят; отримав назву на честь міста Пергам, де вироблявся.
- **Александрійський маяк** — одне з чудес світу — маяк на острові Фарос, який досягав висоти 130 метрів (архітектор Сострат Кнідський).
- **Колос Родоський** — одне з чудес світу — велетенська скульптура бога Сонця Геліоса (37 м), побудована на о. Родос (скульптор Харет).
- **Храм Артеміди в місті Ефес** — одне з чудес світу.

• Античні поліси на території України

Поліс у сучасному значенні — місто-держава, міська громада; особлива форма соціально-економічної та політичної організації суспільства, типова для Давньої Греції.

Назва поліса	Час заснування	Сучасна територія
Борисфеніда	VII ст. до н. е.	Острів Березань (Миколаївська обл.)
Херсонес	IV ст. до н. е.	Історико-археологічний заповідник «Херсонес Таврійський» (м. Севастополь)
Ольвія	VI ст. до н. е.	с. Парутине (Миколаївська обл.)
Керкінітида	VI ст. до н. е.	м. Євпаторія (Автономна Республіка Крим)
Калос-Лімен	IV ст. до н. е.	с. Чорноморське на п-ві Тарханкут
Тіра	VI ст. до н. е.	Білгород-Дністровський (Одеська обл.)
Феодосія	VI ст. до н. е.	м. Феодосія (Автономна Республіка Крим)
Пантікапей	VI ст. до н. е.	м. Керч (Автономна Республіка Крим)

Античні міста

- Міста-держави Північного Причорномор'я — Тіра, Ольвія, Херсонес Таврійський, Пантікапей, Феодосія, Калос-Лімен, Німфей, Фанагорія.
- **480 р. до н. е.** — **Босфорське царство** на чолі з Пантікапеем об'єднало понад 20 міст — монархія.
- Полісна система, кожне місто мало сільськогосподарський округ — **хору**.
- Аристократичне або демократичне правління.
- Кожне місто карбувало власну монету.
- Стандартне планування міста: навколо міста — мури; у центрі — агора, поряд священне місто з храмами, капищами, жертівниками; навколо головної площі — громадські споруди; міста забудовувалися за планом.
- Будинки зводили з каменю, стіни тинькували, дах укривали черепицею.
- Існували каналізація та водогін.
- Біля міста — **некрополь** (від грец. — місто мертвих).
- Кожен поліс забезпечував себе всім необхідним.
- Поклонялися багатьом богам.
- Існували школи, театри, проводилися спортивні змагання.

Основні заняття античних міст-колоній	
Заняття	Характеристика
Землеробство	Вирощували пшеницю, ячмінь, займалися садівництвом, виноградарством
Скотарство	Розводили кіз, овець, корів, коней
Рибальство	Один із головних промислів
Ремесло	Гончарство, ковальство, будівництво, ткацтво, вичинка шкір, ювелірна справа, виготовлення виробів зі скла, дерева, кістки
Торгівля	Активна торгівля з варварськими племенами — продавали товари ремісників, купували зерно, шкіру, худобу, дерево; із Грецією — продавали хліб, солонину, в'ялену рибу, купували — посуд, тканини, зброю, вино, предмети розкоші

Міста-держави Північного Причорномор'я
<ul style="list-style-type: none"> • У другій половині VI ст. до н. е. у результаті боротьби між колоніями виникло Боспорське царство. Столиця — місто Пантікапей. • Монархічне правління династії Архенактидів. • Основний постачальник хліба до міст Причорномор'я та Середземномор'я. • 107 р. до н. е. — повстання під проводом Савмака. • Мітридат VI Євпатор підкорив Боспорське царство. • У результаті Мітридатових війн (89—63 рр. до н. е.) Боспорське царство увійшло до складу Римської імперії. • Римляни розмістили в містах свої гарнізони. • Вплив римської культури на життя населення, поширення християнства. • Пожвавлення розвитку господарства, будівництва нових укріплень. • Із занепадом Римської імперії починається і занепад міст-держав

Історія Давнього Риму

- Природно-географічні умови Апеннінського півострова. Виникнення міста Рим

Італія (від грец. — країна телят)	
Місце розташування	Апеннінський півострів, південь Європи
Клімат	Теплий, м'який
Річки	Тибр, По, Рубікон
Гори	Альпи, Апенніни
Моря	Адріатичне, Тірренське, Середземне
Острови	Сицилія, Сардинія, Корсика
Основні заняття населення	Землеробство, скотарство, ремесло, торгівля, рибальство

Основні заняття

Заняття	Характеристика
Землеробство	Вирощували пшеницю, ячмінь, просо, займалися виноградарством, садівництвом (гранатове дерево, оливи, мигдаль)
Скотарство	В Італії чудові пасовиська, на яких розводили корів, биків, кіз та овець, коней, свиней
Рибальство	Пологий берег сприяв розвитку рибальства
Ремесло	Багато покладів корисних копалин, розвиток виплавлення металів та ковальства, гончарство, виготовлення черепиці, ткацтво, ювелірна справа
Торгівля	Розвинута внутрішня торгівля (сприятливі природні умови), розвиток морської торгівлі

Склад населення

- **Пеласги** (інша назва — *лігури*) — найдавніші племена Італії.
- **Італіки** — *латини, умбри, сабіни, самніти, екви та інші* — прийшли на Апеннінський півострів у II — на початку I тис. до н. е.
- **Етруски** (інша назва — *тиррени*) — прийшли морським шляхом близько X ст. до н. е. Створили свою цивілізацію, заснували перше державне утворення в Італії (об'єднання 12-ти міст), мали високий рівень розвитку господарства та культури, використовували залізо. Здійснили певний вплив на всі племена Італії. Були царями в Римі. Розчинилися серед інших племен.
- **Греки** — у VIII—VII ст. до н. е. заснували багато колоній на півдні Італії (Тарент, Куми) та на о. Сицилія (Сіракузи).
- **Карфагеняни** (інша назва — *пуни*) — мали поселення на о. Сицилія.
- **Галли** (інша назва — *кельти*) — з'явилися в IV ст. до н. е. та оселилися на півночі Італії.

Виникнення міста Рим

- **21 квітня 753 р. до н. е.** — заснування міста плем'ям латинян.
- Виник на болотистих низинах **р. Тибр** на семи пагорбах — спочатку на пагорбах **Капітолій та Палатін**.
- Болото між пагорбами осушили і перетворили на торговельний майдан — **Форум**.
- Латиняни (потім римляни) жили великими патріархальними сім'ями, які називалися **фаміліями**, очолював сім'ю батько.
- Містом правили **цар, сенат та народні збори**.
- **Цар** був головнокомандувачем, верховним суддею та верховним жерцем.
- **Сенат** (рада старійшин) налічував спочатку 100, потім 300 сенаторів — представників патрициїв.
- **Патриції** (від латин. — ті, що мають батьків) — засновники Рима, потім родова аристократія.
- **Плебеї** — переселенці з інших місць до Рима.
- **753—509 рр. до н. е.** — «царський період» — правління царів у Римі.

• Римська республіка V–I ст. до н. е.

Республіка — форма державного правління, за якого влада належить виборним органам (встановлена в Римі в 509 р. до н. е.).

Організація влади в Римській республіці

Народні збори	
Обговорювали і приймали закони	Обирали магістратів (консулів, преторів, еділів, квесторів та народних трибунів)
Сенат	
Складався з 300 осіб, без виборів, до нього входили колишні посадові особи держави	Центральний орган влади. Встановлення податків, набір до армії, поточні справи управління державою
<p>Два консули — вищі посадові особи, головнокомандувачі римською армією, скликали сенат та Народні збори, вносили пропозиції до законопроектів — обиралися з числа сенаторів терміном на рік</p>	

Соціальний устрій римського суспільства

V–IV ст. до н. е.	III–II ст. до н. е.		
Патриції, плебеї, іноземці, раби	Нобілітет	Найбільш привілейований стан	Патриції та багаті плебеї
	Вершники	Землевласники, які мали по 100 гектарів землі	
	Плебс	Ремісники, селяни, торговці	
	Раби	Не мали жодних прав, були поза суспільством	

Боротьба плебеїв із патриціями

- **Плебеї** займалися ремеслом та землеробством, воювали в складі римської армії. Не мали права на наділ землі з общинного поля, не мали права голосу на народних зборах. Вимагали рівності у громадянських правах, переділу общинних земель, скасування боргового рабства.
- **494 р. до н. е.** — плебеї відмовилися брати участь у військовому поході і пішли на Священну гору неподалік від Риму. Їм було дозволено обирати народних трибунів (захисників плебеїв, які мали право «вето» (від латин. — забороняю), тобто забороняти будь-який закон або рішення сенату; були незалежні від сенату і недоторканні).
- **451 р. до н. е.** — прийняття першого писемного кодексу римського права — *Законів дванадцяти таблиць* (раніше судили «за звичаєм»).
- **445 р. до н. е.** — дозвіл на шлюби між плебеями та патриціями.
- **367 р. до н. е.** — прийняття законів, за якими один із консулів обирався з плебеїв, встановлювалися розміри земельного наділу.
- **326 р. до н. е.** — заборона боргового рабства для громадян Риму.
- **287 р. до н. е.** — рішення плебейських народних зборів (плебіцит) визнавалися загальнодержавними законами.
- **Початок III ст. до н. е.** — остаточне формування римської громади; встановлення громадянського рівноправ'я.

Диктатор — надзвичайна посадова особа (магістрат) у період Республіки, призначалися консулами за рішенням сенату максимум на шість місяців за крайньої небезпеки (внутрішніх негараздів, військової небезпеки тощо), коли визнавалося за необхідне передати владу в руки однієї особи.

Завоювання Римом Італії

Від початку свого заснування Рим вів постійні війни із сусідами.

- Війни з **етрусками**, до яких звернувся за допомогою Тарквіній Гордий.
- Війни з **латинами**.
- **390 р. до н. е.** — захоплення Риму галлами.
- **343—290 рр. до н. е.** — війна з самнітами.
- **280—272 рр. до н. е.** — підкорення Північної Італії, вторгнення емірського царя Пірра (допомога місту Тарент). «Піррова перемога».
- **265 р. до н. е.** — захоплення римлянами етрусського міста Вольсинії. Підкорення всієї Італії.
- Утворення на підкорених землях колонії — військових поселень римлян або латинян.
- **Римська республіка** — італійська федерація на чолі з Римом (близько 130 тис. км², населення — близько 4 млн осіб).
- Вище керівництво, прийняття основних рішень — сенат Риму.
- Основа армії — римляни, союзні війська — допоміжні.

Тріумф — урочистий вступ до Риму полководця та його армії після переможного закінчення війни.

Овація — менш урочистий спосіб пошанування (малий тріумф).

Давні Рим та Карфаген напередодні Пунічних війн

Рим	Карфаген
Апеннінський півострів	Північна Африка (Туніс)
Республіка, основні заняття населення — землеробство, скотарство	Республіка, основні заняття населення — торгівля, землеробство
Армія — з римських громадян і союзників	Армія — наймана, могутній флот
Основна причина війни — боротьба за панування в Середземному морі	

Перша Пунічна війна (264—241 рр. до н. е.)

Основні події	<ul style="list-style-type: none"> • Війна велася на морі та на острові Сицилія з перемінним успіхом. • Римляни створили могутній флот (за допомогою греків). • Уперше римляни використали абордажний «ворон» (місток із гачком, яким перебігали на вороже судно). • 242—241 рр. до н. е. — перемоги римського флоту
Результат	<ul style="list-style-type: none"> • Перемога Риму. • Карфагеняни залишили острів Сицилію. • Карфаген сплатив Риму 3200 талантів срібла

Провінція — завойована римлянами область, країна, що розташовувалася за межами Італії; підвладна територія, якою управляли намісники. Перші римські провінції римляни створили на островах Сардинія та Корсика.

Друга Пунічна війна (218–201 рр. до н. е.)

Передумови	<ul style="list-style-type: none"> • 23 роки перемир'я. • Рим захопив острови Корсику та Сардинію, а також Північну Італію. • Карфаген захопив Північну Іспанію. • Привід до війни — Карфаген захопив місто Сагунт — союзника Риму
Основні події	<ul style="list-style-type: none"> • Вторгнення карфагенських військ з Іспанії до Італії через Альпи на чолі з Ганнібалом. • Перемоги військ Ганнібала над римлянами при Тичино, Требії, Тразименському озері (Північна Італія). • 216 р. до н. е. — розгром 86-тисячної римської армії 50-тисячною армією Ганнібала під Каннами. • Похід Ганнібала Апеннінським півостровом, повстання союзних Риму міст. • Перемога римлян на острові Сицилія та в Іспанії. • Висадка римських військ на чолі зі Сципіоном у Північній Африці — повернення Ганнібала з Італії. • 202 р. до н. е. — битва біля Зама, поразка карфагенської армії
Результат	<ul style="list-style-type: none"> • Перемога Риму. • Карфаген втратив усі володіння за межами Африки. • Карфаген сплатив Риму 10 тис. талантів срібла та передав весь військовий флот та бойових слонів

Третя Пунічна війна (149–146 рр. до н. е.)

Передумови	Сенатор Катон кожен свою промову закінчував словами «Все-таки я вважаю, що Карфаген повинен бути зруйнований»
Основні події	Війська Риму під керівництвом Сципіона Еміліана (онука Сципіона Африканського) після трирічної облоги та тривалого штурму захопили Карфаген
Результат	<ul style="list-style-type: none"> • Місто Карфаген було зрівняне із землею та засіяне сіллю. • Карфагеняни, які залишилися живими (близько 50 тис. осіб), були продані в рабство. • На захопленій території була заснована провінція Африка

Війни Риму у Східному Середземномор'ї

Країна, із якою воював Рим	Результати наслідки
Македонія	Три війни — від 215 до 168 р. до н. е. Македонська армія була розбита в 197 р. до н. е. (цар Філіпп V) та в 168 р. до н. е. (цар Персей). Македонія стала провінцією Риму
Греція	Греки підтримали римлян у війні з Македонією, але в 149 р. до н. е. підняли повстання проти римлян, у 147 р. до н. е. грецькі війська були розбиті у битві при Істмі, а в 146 р. до н. е. римляни зрівняли із землею місто Коринф. Усі жителі були продані в рабство. Із Греції та Македонії була утворена римська провінція Македонія
Сирія	Цар Сирії Антіох Великий погрожував союзнику Риму м. Пергаму (о. Родос, Мала Азія). У 133 р. до н. е. римляни розбили сирійську армію біля м. Магнезія. Частина володінь Сирійського царства в Малій Азії відійшла до Риму
Понтійське царство	Цар Понтійського царства Мітридат спробував відвоювати в римлян Грецію та Малу Азію (89 р. до н. е.). Його армія була розбита римськими легіонами на чолі з Суллою, а потім — Помпеєм. Під час підготовки до нового походу проти Мітридата почалося повстання на чолі з його сином Фарнаком

Наслідки завойовницьких війн Риму

Зростання кількості рабів та використання їх праці призвели до розорення селян	Пограбування провінцій призвело до збільшення багатств у знаті	Приватизація землі — уся земля була віддана у приватні руки	Збільшення кількості рабів та бідняків призвело до повстань
<ul style="list-style-type: none"> • Ослаблення республіки (підкупи населення, недотримання законів). • Ослаблення римської армії (армія формувалася з римських громадян — розорення селян привело до зменшення кількості легіонерів). 			

Реформи братів Гракхів

Тиберій Гракх	Гай Гракх
Народний трибун у 133 р. до н. е.	Народний трибун у 123—122 рр. до н. е.
За пропозицією Тиберія Народні збори прийняли земельний закон: <ul style="list-style-type: none"> • обмеження земельного наділу — 250 га на сім'ю; • зайві землі викуплялися державою та передавалися біднякам; • заборона на продаж землі 	<ul style="list-style-type: none"> • Прийнято закон про будівництво нових доріг (робота для плебеїв). • Прийнято закон про продаж хліба за низькими цінами. • Переселення бідноти в колонії із земельним наділом
Був убитий сенаторами під час нових виборів	Був убитий під час збройних сутичок у Римі
Поразка реформ Гракхів розхитала законність у Римській республіці, прискорила зростання майнової нерівності, загострила суперечки в суспільстві	

Римське суспільство

Оптимати (від латин. — кращі)

Вимагали посилення впливу сенату і магистратів (представників нобілів і вершників)

Популяри (від латин. — народ)

Виступали за панування Народних зборів

Боротьба супроводжувалася насильством, на вулицях Рима відбувалися криваві сутички, бійки на народних зборах стали звичним явищем

Диктатор — посадова особа з необмеженою владою в Давньому Римі, яка призначалася сенатом терміном до 6 місяців у випадку небезпеки, яка загрожувала державі.

Криза Римської держави

- **91—88 рр. до н. е.** — Союзницька війна. Союзні Риму міста в Італії повстали та утворили антиримський союз зі столицею в м. Корфіній, але зазнали поразки.
- Усі жителі Італії стали повноправними громадянами республіки.
- У 107 р. до н. е. консул Гай Марій розпочав **реформу в армії** — до армії могли вступити всі бажаючі, утримання та озброєння армії брала на себе держава (професійна армія), ветерани отримували землю.
- Зріс вплив полководців, армія припинила висловлювати інтереси суспільства.

Луцій Корнелій Сулла

Полководець, уславився перемогами в Союзницькій війні, прибічник оптиматів

Гай Марій

Виходець із плебеїв, герой війн, прибічник популярів

- Сулла очолив армію у війні з Мітридатом, але популяри прийняли закон про його відставку. Сулла захопив Рим. **Марій** втік.
- Сулла вирушив воювати з Мітридатом, а Марій очолив армію популярів, яка захопила Рим.
- Після перемоги над Мітридатом Сулла повернувся і відновив свою владу в Римі. Марій помер.
- **82 р. до н. е.** — Сулла був проголошений довічним диктатором.
- У Римі розпочався **терор** (від латин. — жах). Були складені **прокрипційні списки**, за якими вбито понад 3500 римлян (сенаторів і вершників).
- Сулла нагородив солдатів — 100 тис. ветеранів отримали землю.
- Сенат був збільшений до 600 осіб, права народних трибунів обмежені.
- **79 р. до н. е.** — Сулла зрікся влади і незабаром помер.

Громадянська війна — війна між громадянами однієї держави.

- Релігія, сім'я і виховання

Римська релігія

Грецькі боги	Східні боги (від II ст. до н. е.)	Етруські боги	Кельтські боги
--------------	-----------------------------------	---------------	----------------

Римська релігія

Римська релігія, що супроводжувала римлян усе життя, формувалася під впливом інших релігій

Бог	Кого уособлював
Юпітер	Головний бог, Бог сонця та неба
Юнона	Дружина Юпітера, покровителька жінок і материнства
Нептун	Бог моря
Плутон	Бог підземного царства
Церера	Богиня землеробства
Марс	Бог війни

Розширення Римської держави привело до впливу інших релігій

Освіта

- Діти відвідували школу із семи років. Навчалися діти заможних римлян.
- Спеціальних шкільних помешкань не було, учитель наймав приміщення. Дисципліна була суворою, карали різкими.
- У початковій школі діти навчалися грамоти, лічби, основ моралі.
- Учні писали **стилом** (загостреною паличкою) на воскових дощечках.
- Із 12 років учні відвідували **граматику** (лише незначна частина могла відвідувати граматику — освіта була платною). У граматику навчалися історії, римської та грецької літератури, астрономії, геометрії, музики тощо.
- У 13 років учні навчалися в **ритора** — учителя красномовності.
- Кращу освіту юнаки здобували у Греції.
- Існували школи для дівчат зі знатних сімей.
- Юнаки навчалися до 17—18 років.

Сім'я

- Велика римська сім'я була патріархальною. На чолі сім'ї стояв батько, який мав повну владу над усіма членами сім'ї.
- Дівчата могли виходити заміж із 12 років, але частіше виходили з 14.
- Новонароджену дитину клали до ніг батька, який брав її на руки, щоб показати, що приймає дитину до сім'ї.
- До жінок ставилися з повагою, вони брали активну участь у житті, але жінки не мали громадянських прав.

- Перший тріумвірат і диктатура Цезаря

Гладіатор — борець у Давньому Римі, який виступав у боях із собі подібними для розваги римлян.

Повстання Спартака

- **74 р. до н. е.** — втеча декількох десятків гладіаторів на чолі зі Спартаком зі школи-в'язниці в м. Капуї — початок повстання.
- Створення табору на горі **Везувій**, знищення тритисячного загону римлян, які обложили табір гладіаторів.
- Створення армії з рабів (за римським зразком). Повстання охопило Південь Італії. Похід до Альп, розгром римських легіонів, захоплення міст. Армія рабів збільшилася до 100 тис. осіб.
- Римську армію очолив **Марк Красс**.
- Похід армії рабів на південь Італії, облога римлянами повстанців на півострові. Прорив блокади.
- Направлення до Італії римських армій з Іспанії (**Гней Помпей**) та Македонії (**Марк Лукулл**).
- Розгром Марком Крассом частини армії повсталих.
- **71 р. до н. е.** — битва при Брундізії — розгром армії Спартака.
- Залишки армії рабів розбиті Помпеем.

Перший тріумвірат (виник у 60 р. до н. е.)

Тріумвірат — союз трьох політичних діячів, полководців у Римі для захоплення та розподілу влади.

Гай Юлій Цезар	Марк Красс	Гней Помпей
Став консулом та домігся прийняття законів, вигідних тріумвірату, потім став намісником Галії — за десять років підкорив усю країну	Отримав намісництво в Сирії. Очолив війська для війни у Дворіччі з Парфянським царством. Загинув під час боїв у 54 р. до н. е.	Отримав намісництво в Іспанії та Африці. За відсутності Цезаря і після смерті Красса став диктатором Риму

Диктатура Гая Юлія Цезаря

Дата	Подія
49 р. до н. е.	Цезар перейшов Рубікон і спрямував свої легіони на Рим. Гней Помпей та консули втекли до Греції
48 р. до н. е.	Битва біля Фарсала — армія Гнея Помпея була розбита, він утік до Єгипту, де був убитий
47 р. до н. е.	Легіони Цезаря звели на єгипетський престол Клеопатру
47 р. до н. е.	Війна з Фарнаком (сином Мітрідата IV), перемога Цезаря
46 р. до н. е.	Перемога Цезаря в Африці над помпеянцями
45 р. до н. е.	Перемога в Іспанії, розгром легіонів синів Помпея
44 р. до н. е.	Встановлення довічної диктатури Цезаря
15 березня 44 р. до н. е.	Вбивство сенаторами-змовниками Цезаря

Імператор (від латин. — повелитель) у республіканському Римі — почесний титул, що надавався полководцю, який здобув великі перемоги. Пізніше — титул монарха — правителя імперії.

Реформи Гая Юлія Цезаря

Введення єдиної монети. Скорочення кількості людей, які безкоштовно отримували хліб. Реформа календаря. Реформа сенату (збільшився до 900 осіб). Зменшення ролі Народних зборів. Заснування нових колоній у провінціях (80 тис. громадян отримали землю). Упорядкування системи управління та збору податків. Збільшення кількості магістратур.

- Римська імперія доби принципату

Другий тріумвірат (виник у 43 р. до н. е.)

Гай Октавій	Марк Антоній	Марк Лепід
Названий син Цезаря	Помічник Цезаря	Полководець Цезаря
<ul style="list-style-type: none"> • Ввели легіони до Риму і захопили владу. • Провели проскрипції проти ворогів (загинуло близько 2,5 тис. римлян). • Розбили армію змовників під Філіппами (Македонія). • Розбили армію Секста Помпея в Сицилії. • Поділили управління державою. 		
Італія і весь Захід	Схід	Провінція Африка
<ul style="list-style-type: none"> • Лепід відсторонений від влади. Марк Антоній одружився з Клеопатрою. • 31 р. до н. е. — битва біля мису Акцій. Перемога Октавіана, Антоній та Клеопатра покінчили життя самогубством. 		

Принцепс (від латин. — перший серед рівних) — перший у списку сенаторів; головував на засіданнях сенату та висловлювався першим.

Принципат — державний устрій Давнього Риму, за яким зберігалися республіканські установи, але влада належала імператору (принцепсу).

Принципат Августа

Гай Юлій Цезар Октавіан (61 р. до н. е. — 14 р. н. е.).

30 р. до н. е. — 14 р. н. е. — одноосібне правління Октавіана.

- Мав довічні права першого сенатора, консула та народного трибуна.
- Довічно мав титул військового тріумфатора — **імператора**.
- Сенат надав йому почесне ім'я — **Август** («звеличений богами»).
- Римська держава стала називатися **Римська імперія**.
- Провінції поділені на дві частини: внутрішні (захоплені Римом до I ст. до н. е. — управлялися сенатом; нові (прикордонні) — управління принципсом (тут була більшість легіонів). Провінціями управляли **проконсули**, яких призначав імператор. Єгипет став власністю Октавіана Августа.
- Скарбниця була розподілена — державна скарбниця та скарбниця імператора.
- Запроваджена посада **префекта** Риму (обирався із сенаторів і стежив за порядком у Римі).
- Для охорони імператора була утворена **преторіанська гвардія**.
- Розширилися кордони імперії — остаточно приєднані землі Іспанії та Галлії, кордон проходив по Дунаю. Почалося широке будівництво (робота для плебеу). Відновилися роздачі хліба та видовища.

Правлячі династії Римської імперії			
Династія	Імператор	Роки правління	Події
Юлій—Клавдіїв	Тиберій	14—37 рр. н. е.	Придушив повстання в Північній Африці, Фракії, Галії. Перестав скликати Народні збори. Стратив десятки видатних людей
	Гай Цезар (Калігула)	37—41 рр. н. е.	Розправлявся зі знаттю (наказував складати заповіти на свою користь, а потім людей страчували); організував криваві оргії, загравав із плебсом. Був убитий преторіанцями
	Клавдій	41—54 рр. н. е.	Зміцнив систему влади та управління, допустив до сенату провінціалів, покращив фінансове становище імперії та вільновідпущеників. Був отруєний
	Нерон	54—68 рр. н. е.	Приєднав Понтійське царство. Правив жорстоко, убив багато людей, звинуватив християн у великій пожежі в Римі. Був убитий під час повстання проти нього
Боротьба за владу	Гальба	68—69 рр. н. е.	Боротьба за владу, за 18 місяців змінилося три імператори. Масові вбивства, громадянська війна. Припинилася після проголошення імператором воєначальника сирійських легіонів Веспасіана
	Оттон	69 рр. н. е.	
	Вітеллій	69 рр. н. е.	
Флавіїв	Веспасіан	69—79 рр. н. е.	Придушив повстання в Іудеї. Посилив владу імператора, почав активне будівництво (Колізей), упорядкував систему управління та фінансів
	Тит	79—81 рр. н. е.	Був співправителем батька (Веспасіана), продовжував його справи, опікувався плебсом («Друзі, я втратив день!»)
	Доміціан	81—96 рр. н. е.	За нього римська армія досягла Каспійського моря. Вважав себе богом. Встановив необмежену монархію
Антонінів*	Нерва	96—98 рр. н. е.	Припинив терор, зменшив податки, роздавав землю бідним, запровадив систему престонаслідування
	Траян	98—117 рр. н. е.	За нього імперія досягла найбільших розмірів, поновив діяльність Народних зборів та магістратів. Отримав титул «найкращий принцепс», опікувався розвитком торгівлі, шляхів, гаваней. Колона Траяна

* Назва династії умовна, оскільки тільки двоє останніх імператорів були родичами.

Династія	Імператор	Роки правління	Події
Антонінів	Адріан	117—138 рр. н. е.	Перейшов від завоювань до оборони імперії. Завершив війну з парфянами та в Британії. Вал Адріана. Створив систему оборони на кордонах. Ввів високу оплату за державну службу
	Антонін Пій	138—161 рр. н. е.	Отримав звання «Пій» — благочестивий. Найспокійніший період життя імперії. Вбивство раба вважалося злочинном. Економіка досягла високого рівня розвитку
	Марк Аврелій	161—180 рр. н. е.	Правив разом із Луцієм Вером (161—169 рр. н. е.). Визначний філософ, високоосвічена людина. Постійно мав вести війни. Помер від чуми
	Коммод	180—192 рр. н. е.	Відзначився жорстокістю. Виступав як гладіатор на арені. Уклав союз із германцями. Убитий заколотниками
Із завершенням принципату Римська імперія починає слабшати.			

• Місто Рим і його повсякденне життя

Місто Рим

- Забудова Рима розпочалася у період правління царів — кам'яні мури, цирк, Капітолійський храм, Форум.
- Центром громадського та державного життя був **Форум** — центральна площа. Його оточували храми, пам'ятники, громадські будівлі, у центрі розташовувався невеликий храм богу Янусу.
- Від Форуму відходили на всі боки вулиці. Найбільші вулиці були завширшки 6—7 метрів.
- На вулицях були відсутні назви, а на будинках — номери. На початку кожної вулиці стояли *тріумфальні арки*, на перехрестях — каплички.
- Вулиці, вимощені бруківкою, мали водостоки та колії для возів.
- На вулицях та майданах були побудовані фонтани, басейни, водяні гроти. Вода доставлялася до Рима системою *акведуків*.
- Під містом проходила система каналізації (**клоака**).
- Наприкінці республіканського періоду Рим поділився на *Рим низин* та *Рим пагорбів*. На пагорбах жили багаті римляни, у низинах — плебс.

Житло римлян

- Багаті римляни жили в будинках-маєтках, огорожених муром.
- Будинки багатих людей опалювалися через труби, які проходили під підлогою. Підлогу й стіни прикрашали мозаїкою.
- Скло для вікон з'являється наприкінці I ст. н. е., до цього часу вікна прикривали шкірами та тканиною.
- Незаможні, бідні городяни жили у чотирьох- або п'ятиповерхових будинках — **інсулах**. Кімнати в інсулах здавалися в оренду.
- Інсули не мали елементарних зручностей — водогін та каналізація були відсутні, сміття викидалося через вікна на вулицю.
- Багатоповерхові будинки ніхто не ремонтував, часто були пожежі.
- Кімнати опалювалися переносними залізними печами.

Одяг та їжа

- Одяг римлян був практичним.
- Усі (чоловіки, жінки та діти) носили **туніки**, колір яких залежав від суспільного становища людини.
- Тільки римські громадяни одягали поверх туніки **тогу**. Колір її залежав від становища людини та від конкретної ситуації.
- Жінки поверх туніки одягали **столу** або **паллу**.
- На ноги зували сандалі або черевики зі шкіри, частина людей ходила босоніж.
- Багаті римляни харчувалися різноманітно — хліб, тістечка, оливки, інжир, овочі та фрукти, риба, м'ясо та інше. Пили вино, розбавлене водою.
- Цукру не знали, використовували мед.
- Прості римляни вживали каші із соусами та овочами, м'ясо — на свята.

- Римська імперія у III–IV ст.

Кризові явища в Римській імперії

- Нестача грошей (фінансова криза).
- Використання праці рабів стає не вигідним.
- Втрата контролю над прикордонними територіями.
- Занепад торгівлі.
- Політична криза.
- Ослаблення армії.
- Поява орендарів-колонів та «рабів із хатинами».
- Криза системи управління державою.
- Повстання селян та рабів.
- Збіднення населення.
- Епідемії та хвороби.
- Вторгнення варварів.
- Залежність влади імператорів від армії.
- Прагнення провінцій до самостійності.
- Збільшення податків та поборів із населення.

Колон — орендар невеликої земельної ділянки у великого землевласника.

«Солдатські» та «сенатські» імператори

Імператорів, яких обирав сенат, називали «**сенатськими**». Імператорів, яких поставили до влади легіонери, називали «**солдатськими**». У III ст. н. е. змінилося понад 40 імператорів, більшість з яких були вбиті.

Роки	Подія
193—197 рр.	Війна за імператорську владу (лише в 193 р. правило п'ять імператорів).
193—211 рр.	Септимій Север — проголошений дунайською армією, лівієць за походженням, жорстоко переслідував римську знать, позбавив влади сенат, укріпив кордони імперії та поповнював казну.
211—217 рр.	Каракалла — став імператором після смерті батька та вбивства рідного брата, переслідував знать, у побуті нагадував варвара, поклонявся єгипетським богам. Надав громадянство всім вільним чоловікам імперії. Був убитий начальником своєї охорони Макріном , який і став наступним імператором.
222—235 рр.	Александр Север — вів багато війн на кордонах, був убитий легіонерами.
235—284 рр.	Низка «солдатських» імператорів, занепад імперії.

Реформи імператора Діоклетіана

- **284—305 рр.** — роки правління.
- Введення по всій території імперії єдиних законів.
- Поділ імперії на **101 провінцію**, якими було простіше управляти.
- Поділ імперії на **чотири частини** (два правителі та 2 співправителі) — **тетрархія**.
- Збільшення кількісного складу армії (до 450 тис. легіонерів) та укріплення військової дисципліни.
- Перепис населення імперії.
- Остаточна ліквідація ролі римського сенату.
- Податкова та фінансові реформи — збільшення податків.
- Покиттєве прикріплення селян та ремісників до землевласників.
- Перенесення столиці до **Нікодемії** (Мала Азія).
- Переслідування християн.
- У 305 р. добровільне зречення влади на користь співправителя Максиміана.
- Правління Доміціана — початок періоду **домінату** — форми державного правління в імператорському Римі, за якою імператор мав необмежену владу.

Реформи імператора Константина

- **306—337 рр.** — роки правління, до 322 р. — співправління з Ліцинієм.
- Воював зі своїми співправителями: 310 р. — перемога над Максенцієм, 322 р. — перемога над Ліцинієм.
- **313 р.** — видав *Міланський едикт (закон)*, який надав право християнам вільно сповідувати свою релігію.
- Провів грошову реформу (замінив знецінені срібні гроші золотою монетою; поліпшив контроль за сплатою податків та ін.).
- Збільшив кількість сенаторів і ввів фіксований податок для сенаторів.
- Провів військову реформу (збільшив набір варварів до армії).
- Прикріпив до колегій ремісників.
- Ввів державний податок на орендарів та прикріпив їх до землі.
- Скликав та узяв участь у Нікейському соборі (325 р.).
- Переніс столицю до міста Константинополь (побудований на місці Візантії) на березі протоки Босфор. До нового міста завезли велику кількість статуй із Рима, переселилася до нової столиці й частина римської знаті.

• Виникнення християнства

Християнство — одна з трьох світових релігій поряд із буддизмом та ісламом. Основою є віра в Ісуса Христа як втілення і прояв Бога.

Причини поширення християнства

- Язичницькі боги не могли бути втіхою для рабів та бідноти.
- Християнство проголошувало рівність усіх перед Богом.
- Рівність в общині, община однодумців, готових померти за віру.
- Обіцяло порятунком усім пригнобленим.
- Зрозуміле представникам усіх народів.
- Приваблювало простотою й доступністю, невеликою кількістю обрядів, обов'язків та заборон.

Ісус Христос

- **Ісус** — давньоєврейське ім'я, що означає «Бог рятує», **Христос** — від грец. — Месія, посланець Божий.
- Приблизно в 30 років почав проповідувати, навчати людей любові та смиренності, говорити про пришестя Царства Божого і що треба зробити, щоб потрапити до нього.
- Розп'ятий на хресті в Єрусалимі (на горі **Голгофа**).
- Похований учнями-апостолами.
- Через три дні Ісус Христос воскрес і пізніше з'явився перед учнями, пообіцявши друге пришестя для здійснення Божого суду.

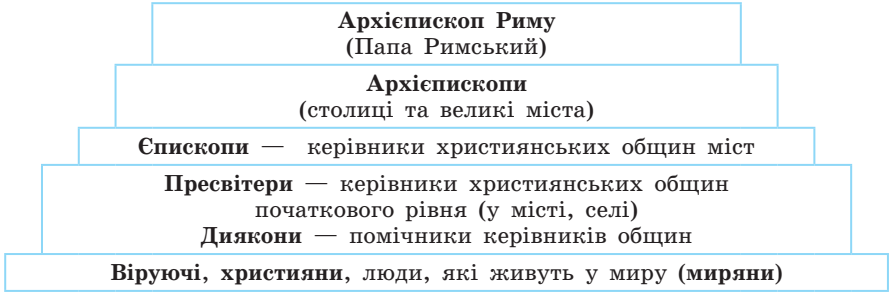
Християнська община

- Після страти Христа його учні — **апостоли** — почали проповідувати нове вчення в різних частинах Римської імперії.
- Наприкінці I ст. н. е. християнські общини існували в усіх великих містах імперії.
- Виникла християнська церква. **Церква** означає «*дім Божий*» — святе місце, призначене для богослужінь та молитов, община віруючих.
- Римська влада жорстоко переслідувала християн. **Нерон** звинуватив християн у підпалі Рима, **Діоклетіан** видав едикти (закони) про заборону християнства.
- Поступово ставлення до християн змінювалося.

Християнська церква

Роки	Подія
I—II ст. н. е.	У складі християнських общин перебувала значна кількість римської та провінційної знаті. Хоча перші общини переважно склалися з рабів та бідняків
III—IV ст.	Змінилася структура церкви
IV ст.	Християнська церква перетворилася на могутню організацію, яка володіла великими багатствами та налічувала у своїх лавах багато аристократів, військових, вищих римських чиновників
Початок IV ст.	Константин I Великий узаконив християнство; прийняв Міланський едикт (закон), який надав право християнам вільно сповідувати свою релігію, будувати храми; повернув конфісковане церковне майно, звільнив священників від сплати податків та несення військової служби
325 р.	Імператор Константин у м. Нікеї скликав собор (з'їзд) усіх християнських єпископів Римської держави. Собор установив основне положення християнської релігії — Символ віри
330 р.	Константин прийняв <i>християнство</i>
360—363 рр.	Імператор Юліан Відступник позбавив християнські храми привілеїв, які їм надав Константин
392 р.	Імператор Феодосій видав едикт про заборону язичницьких обрядів на території всієї імперії
394 р.	Були заборонені Олімпійські ігри
Християнство стає офіційною релігією Римської імперії.	

Структура християнської церкви

Перші Вселенські Собори

Рік проведення	Місце проведення	Основні рішення
325 р.	м. Нікея	Затвердження Символів віри, заборона аріанства
381 р.	м. Константинополь	Уточнення рішень Нікейського собору та боротьба із сектами
431 р.	м. Ефес	Боротьба за владу в християнській церкві
451 р.	м. Халкидонія	Перегляд деяких священних канонів, зміна текстів та їх тлумачень

• Культура Давнього Риму

Римська культура доби Республіки

Римська культура доби Республіки формувалася під впливом культури еллінізму, але зберегла самобутність. Римляни надавали перевагу практичній користі наукових знань. Найбільше розвивалися науки, які мали прикладний характер: математика, біологія, географія, фізика. Велика кількість технічних винаходів — бетон, «гвинт Архімеда», акведук.

Галузь	Досягнення
Архітектура	Римські риси — простота, суворість, міць відбилися в спорудженні фортець, шляхів, мостів, акведуків. Етрусський та еллінський вплив відбився в громадських спорудах, храмах та палацах
Наука	У філософії римляни не додали нічого нового, а розвинули грецькі вчення. Стоїк Тит Лукрецій Кар («Про природу речей»), розвивалося і вчення кініків. Ораторське мистецтво — Марк Тулій Цицерон (період «золотої латини»)
Література	У III ст. до н. е. офіційною мовою була латина. Римська література почала розвиток із перекладу грецьких творів. Лівій Андронік — перший римський поет, переклав «Одіссею», Тит Плавт — автор комедій, Гай Валерій Катулл — любовна лірика, Цицерон — трактати з ораторського мистецтва та філософії, судові промови

Культура імператорського Риму

Рим — світовий культурний центр. **Кінець I ст. до н. е. — початок I ст. н. е.** — «золотий вік» римської культури. Період класичного стилю — правління династії Юліїв—Клавдіїв. Період імператорського стилю — династії Флавіїв, Антонінів.

Література	Гай Меценат (помічник Августа) — підтримка митців. Публій Вергілій («Енеїда»), Горацій (збірки од), Овідій («Метаморфози»), сатирична поезія — Марціал, Ювенал, Лукіан
Історія	Тит Лівій («Історія Риму від заснування»), Корнелій Тацит («Історія»), Аппіан («Громадянська війна»), Плутарх («Паралельні життєписи»)
Філософія	Стоїки: Сенека, Марк Аврелій, Епіктет
Право	II—III ст. римське право було доведено до досконалості
Географія	Птолемей (створив геоцентричну систему), Пліній Старший, Страбон
Медицина	Клавдій Гален («Лікарське мистецтво»)
Архітектура	Перевага надавалася інженерним якостям. Аппієва дорога (діє і нині). Акведуки (водогони). Використання бетону, винахід купола. Пишність та грандіозність — мавзолей Августа, Пантеон (храм усіх богів), терми (громадські лазні Каракалли, Колізей, тріумфальні арки, колона Траяна. Використання мозаїки та фресок. Помпея. Будівельна механіка — праці інженера Вітрувія
Скульптура	Копіювання грецьких творів. Приділення великої уваги портретній схожості. Барельєфи. Геми (різьблені зображення, часто з коштовного каміння)

• Занепад Західної Римської імперії

Вторгнення варварів

- **Варвари** — іноземці, які не розмовляли латиною чи грецькою мовою. Римляни називали варварами всіх, хто стояв нижче за них у суспільному та культурному розвитку.
- У III ст. посилювався натиск на кордони імперії **готів** та **сарматів**.
- Не маючи змоги відбити наступ варварів, імператори відкуповувалися від них, а потім почали оселяти на кордонах союзницькі племена, які їх захищали. Імперія перейшла до оборони, скорочуючи кордони.

Поділ Римської імперії	
395 р. імператор Феодосій	
Західна	Східна
Столиця Рим	Столиця Константинополь
Італія, Галлія, Іспанія, провінція Африка	Греція, Фракія, Мала Азія, Близький Схід, Єгипет

Захоплення Рима варварами	
Роки	Подія
I—III ст. н. е.	Занепад імперії посилив вторгнення варварів . Відбулося вторгнення готів (германські племена — остготи та вестготи)
IV ст.	Велике переселення народів — величезне переселення народів, яке торкнулося Азії та Європи. Із Центральної Азії до Європи вторглися племена гунів , які підкорили племена аланів (Кавказ) та розбили державу готів у Північному Причорномор'ї. За дозволом імператора вестготи переселилися на землі імперії, але через зловживання чиновників підняли повстання
378 р.	У битві під Адріанополем повстанці розбили римську армію (загинув імператор Валент), а вестготи розселилися на Балканах
435 р.	Гуни утворили державу на території Середньодунайської низовини, яку в 435 р. очолив вождь Аттіла . Гуни почали загрожувати Римській імперії
451 р.	Битва на Каталаунських полях , у якій гуни зазнали поразки
453 р.	Після смерті Аттіли держава гунів розпалася

Причини падіння Римської імперії	
<ul style="list-style-type: none"> • Неefективна праця рабів. • Наймана армія. • Економічні кризи. • Громадянські війни. • Війни з варварами та іншими державами. • Прагнення провінцій до самостійності. • Повстання підкорених народів та племен. • Духовна криза (втрата Римом мови та культури). 	

Падіння Західної Римської імперії	
Рік	Подія
401 р.	Вестготи на чолі з Аларіхом напали на Західну Римську імперію, але були розбиті римською армією на чолі зі Стиліхоном
Початок V ст.	Становище імперії погіршилося — імператор Гонорій переніс столицю до Равенни , втратив Стиліхона, від імперії відійшла Британія
410 р.	Перше падіння Рима. Аларіх утретє підійшов до Рима і захопив його

Рік	Подія
Середина V ст.	Після захоплення Рима Аларіх помер, а Західна Римська імперія відновила владу над Римом
455 р.	Рим захопили вандали на чолі з Гейзеріхом і 14 днів грабували місто, вивозячи все до Карфагена (столиці вандалів)
476 р.	Командир гвардії, германський вождь Одоакр усунув від влади імператора Західної Римської імперії Ромула Августа

Варварські королівства

Держава Одоакра в Італії	Держава остготів на півночі Балкан
Держава франків у Північній Галлії	Держава вестготів в Іспанії та Галлії
Держава бургундів на південному сході Галлії	Держава вандалів у Північній Африці
Держава аламанив	Держава англосаксів у Британії

Давні слов'яни

Історичні джерела з історії слов'ян

Писемні	Речові	Усні
Праці грецьких, римських та візантійських істориків, літописи	Археологічні знахідки часів давніх слов'ян	Билини, легенди, казки

Теорії походження слов'ян

Міграційна	Автохтонна
Слов'яни — народ, який переселився	Слов'яни — корінне населення

Основні заняття слов'ян

Заняття	Характеристика
Землеробство	Перелогове, підсічне, вирощували просо, ячмінь, жито, овес, льон, озимину, горох, ріпу, редьку, цибулю, часник
Скотарство	Вирощували велику й дрібну рогату худобу, коней, свиней
Промисли	Збиральництво, полювання, рибальство, бортництво

Заняття	Характеристика
Ремесло	Ливарництво та обробка металів, гончарство, ткацтво, деревообробка
Торгівля	Внутрішня та зовнішня

Духовний світ слов'ян

- **Язичництво:** **Перун** — бог грому та блискавки, **Стрибог** — бог вітру, **Даждьбог** — покровитель багатства, **Ярило** — бог Сонця, **Велес** — покровитель свійської худоби, **Сварог** — бог вогню.
- **Обереги, берегині** — добрі духи. **Вурдалаки, біси, упирі** — злі духи.
- **Капища** — святилища, місця, де поклонялися богам.
- **Волхви** — служителі язичницьких обрядів.
- Поширення християнства.

Основні етапи становлення слов'янської спільноти

Період	Подія
I—VI ст. н. е.	Слов'яни перебували на завершальному етапі розпаду первіснообщинного ладу, панівна патріархальна община (родова, потім сусідська), племена
Перша половина IV ст.	Починається процес державотворення, виникнення Антської держави
V ст.	Виникнення держави у склавинів
VI ст.	Період воєнної демократії у слов'ян, об'єднання племен у військові союзи
VII—VIII ст.	Складання сільської громади, формування класів, виникнення ранньофеодальних держав (Само, Велика Моравія)

Напрямки розселення слов'ян

Південь	Північ	Захід
Боротьба з аварами, розпад Антського союзу	Рух із Лівобережжя Дніпра в північному напрямку	Переселення склавинів на Дунай та до Ельби
Розселення слов'ян на балканських землях		Життя в оточенні германських племен
Зародження південно-слов'янських народів	Зародження східно-слов'янських народів	Зародження західно-слов'янських народів
Словаки, морави, чехи, частина поляків	Українці, росіяни, білоруси	Серби, полаби

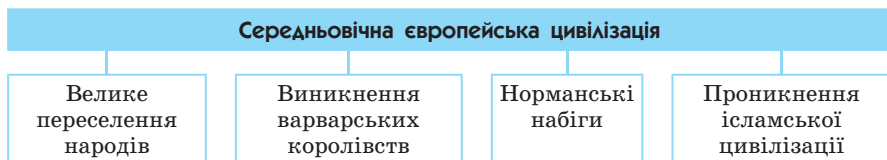
Всесвітня історія. 7 клас

• Вступ

Історія Середніх віків		
476 р. н. е. — падіння Західної Римської імперії	1492 р. — відкриття Х. Колумбом Америки	
Раннє Середньовіччя	Розвинене Середньовіччя	Пізнє Середньовіччя («осінь Середньовіччя»)
Кінець V — X ст.	XI — перша половина XIV ст.	Друга половина XIV — кінець XV ст.

Джерела історії Середніх віків		
Речові	Писемні	Усні
Пам'ятки архітектури, монети, зброя та інше	Хроніки, літописи, мініатюри, романи, повісті, вірші	Легенди, билини, казки, епос, загадки тощо

РОЗДІЛ 1. ПЕРШІ СЕРЕДНЬОВІЧНІ ДЕРЖАВИ

• Народження середньовічної Європи

Занепад Західної Римської імперії	
Рік	Подія
375 р.	Розгром гунами готів у Північному Причорномор'ї та оселення вестготів на території Римської імперії
378 р.	Битва при Адріанополі, знищення римської армії, що призвело до початку масових вторгнень варварів через відкриті кордони

Рік	Подія
395 р.	Поділ імперії на дві частини — Західну та Східну Римські імперії, що спричинило послаблення держави та поширення кризи
410 р.	Захоплення Рима вестготами на чолі з Аларіхом, що стало початком занепаду імперії
451 р.	Битва на Каталаунських полях, у якій ціною великих втрат гунни були зупинені
455 р.	Нищівне пограбування Рима вандалами, остаточне падіння авторитету і могутності Західної Римської імперії
476 р.	Скинення останнього римського імператора ватажком варварського племені Одоакром, завершення існування Західної Римської імперії

Велике переселення народів — епоха масових переміщень народів у IV—VII ст., яка охопила всю Європу та призвела до знищення Західної Римської імперії.

Варвари — зневажлива назва всіх іноземців, які не мали грецького і римського виховання.

Римський світ	Варварський світ
<ul style="list-style-type: none"> • Занепад Римської імперії • Зменшення кількості римського населення • Збільшення кількості варварського населення • Примітивізація культури • Релігійна анархія • Господарська криза • Занепад рабовласницького господарства • Деспотична державна влада • Найманці в армії • Варваризація армії 	<ul style="list-style-type: none"> • Початок переселення племен • Германські племена • Основне заняття — скотарство • Поселення — невеликі хутори • Громади • Поділ на багатих та бідних • Примусова праця • Родоплемінні зв'язки • Народні збори — дорослі чоловіки-воїни • Рада старійшин • Конунги (вожді) • Дружини (військові загони)

Загибель Західної Римської імперії та утворення варварських королівств

Варварські королівства		
Назва королівства	Період існування	Території (на час виникнення)
Вестготське	418—511 рр.	Південна Галлія, столиця — м. Тулуза
Вандальське	429—545 рр.	Північна Африка
Бургундське	457—534 рр.	Басейн р. Рона, столиця — м. Ліон
Франкське	486—843 рр.	Північна Галлія
Остготське	493—554 рр.	Італія, столиця — м. Равенна

Франкське королівство Меровінгів

- Час існування: **486 р.** — перша половина VIII ст.
- Династія **Меровінгів** (Меровей — народжений морем).
- **Франки** жили в нижній та середній течії річки Рейн.
- Об'єднання франків **Хлодвігом**, який очолив похід до Галлії.
- **486 р.** — Хлодвіг розбив війська римлян у битві поблизу міста **Суассон**, захопив Північну Галлію та утворив Франкське королівство.
- Хлодвіг прийняв **християнство**.
- «**Салічна правда**» — збірник звичаєвого права.
- Уся держава поділена на графства.
- **Граф** командував військами, збирав податки, вершив суд.
- Хлодвіг поділив імперію між синами.
- «**Ліниві королі**». **Майордоми** — вищі посадовці у Франкському королівстві, управителі королівського двору.

Держава Каролінгів

- Час існування: **перша половина VIII — середина IX ст.**
- **732 р.** — **Карл Мартел** («**Молот**») у битві при Пуатьє розбив арабів та зупинив їх вторгнення у Європу.
- **Карл Мартел** об'єднав королівства.
- Провів військову реформу — посилення війська, початок рицарства.
- **Піпін Короткий** — син Карла Мартела — проголосив себе королем, заснувавши династію Каролінгів.
- **756 р.** — заснування Папської держави (за підтримки Каролінгів).
- **Карл Великий** (768—814 рр.) — найвидатніший представник династії Каролінгів.
- 50 завойовницьких походів проти лангобардів, саксів, арабів, аварів.
- **800 р.** — проголошення Карла Великого *імператором Священної Римської імперії*.
- Перетворення общинників на залежних селян.
- Поширення християнства і феодальних порядків.
- Розвиток культури — «**Каролінгське відродження**» — спроба відродити досягнення античної культури й освіти.

Феод (бенефіцій) — земельний наділ разом із селянами, що надавався за військову службу і переходив у спадщину нащадкам, якщо вони продовжували військову службу.

Поділ імперії Карла Великого (843 р. — Верденська угода)

Карл Лисий	Людовік Німецький	Лотар
Майже вся територія майбутньої Франції	Територія майбутньої Німеччини	Італія та землі вздовж Рейну

• Візантійська імперія

Візантійська імперія — *Візантія* — від назви грецької колонії, на землях якої було побудоване місто Константинополь.

Візантійська імперія	
395 р.	1453 р.
Виникнення Східної Римської імперії зі столицею в місті Константинополь	Захоплення турками Константинополя, загибель Візантійської імперії

Візантійська імперія
<ul style="list-style-type: none"> • Столиця — місто Константинополь. • Була розташована на трьох континентах. • На час виникнення мала території — Балканський півострів, Мала Азія, Сирія, Палестина, Єгипет, частина Месопотамії, Закавказзя, Крит, Кіпр. • Влада належала імператору і була необмеженою. • Влада імператора не була спадковою, його обирали вельможі та військові. • Синкліт — грецька назва сенату. • Ромеї — самоназва жителів Візантії. • Державна мова — грецька. • Великий апарат державного управління, могутні армія і флот. • Великі податки.

Особливості Візантійської імперії		
Слабкий розвиток рабства	Велика кількість селян-общинників	Варвари не завдали великої шкоди
Сильна центральна влада імператора	Збереження центрів ремісничого розвитку	Розташування на перетині торговельних шляхів

Доба Юстиніана
<ul style="list-style-type: none"> • Час правління: 527—565 рр. • Найбільший розквіт імперії. • Розбив вандалів і захопив Північну Африку. • Розгромив остготів і захопив Південну Італію та Сицилію. • Переміг вестготів та приєднав Іспанію. • «Кодекс Юстиніана» — збірка римських законів. • Рішуче насаджував християнство. • Здійснив грандіозні будівельні роботи (храм святої Софії). • Залучав до державної служби талановитих людей. • Придушив повстання «Ніка», наказавши знищити 30 тис. осіб. • Після смерті Юстиніана імперія почала занепадати.

Війни Візантійської імперії

Лангобарди	Слов'яни	Болгари	Авари та перси	Араби
Захопили Північну Італію	Вторглися та почали заселяти північ Балканського півострова	Хан Аспарух заснував Болгарське царство на Дунаї	Постійна загроза, облога Константинополя	Захопили Сирію, Єгипет, Палестину, Північну Африку

Іконоборство

Іконоборці	Іконошанувальники		
Бог — дух, а дух малювати неможливо, це є повернення до язичництва, ідолопоклоніння	Між Богом та іконою існує таємничий зв'язок		
726 р. — едикт Льва III Ісавра, який забороняв поклоніння іконам			
Підтримали армія, біле духовенство, частина селян Малої Азії	Чорне духовенство (ченці), бідняки Константинополя, селяни європейських провінцій		
Знищення ікон, фресок, мозаїк. Закриття монастирів. Передання церковного майна імператору та вельможам			
843 р. — відновлення вшанування ікон			
Розкол серед населення Візантії	Віддалення Візантії від Європи	Посилення розколу між православ'ям і католицизмом	Формування чіткого християнського вчення

Загибель Візантії

- Занепад Візантійської імперії, яка вела війни майже на всіх кордонах.
- **1204 р.** — *Четвертий хрестовий похід* — захоплення хрестоносцями Константинополя.
- Утворення **Латинської імперії** (1204—1261 рр.).
- Відновлення Візантійської імперії.
- Вторгнення **турків-османів**, захоплення Малої Азії, Сербії та Болгарії.
- **1453 р.** — захоплення Константинополя турками.
- Константинополь — столиця Османської імперії — **Істанбул (Стамбул)**.

Суспільство Візантійської імперії

Стан	Характеристика
Аристократи	Жили в маєтках, впливали на життя імперії
Духовенство	Жили на церковні доходи, таємно займалися лихварством
Чиновники	Жили на державну платню, брали хабарі, обкрадали державу
Ремісники	Займалися різноманітними ремеслами, особливо у столиці, ремісництво вважалося неprestижним
Купці	Займалися посередницькою торгівлею, торгували на ярмарках
Селяни	Найбільша верства, вільні, служили у війську

Стан	Характеристика
Інтелігенція	До цього стану належали викладачі, студенти, вчені, частина духовенства
Раби	Кількість зменшувалася

Культура Візантії

- Поширення грамотності серед селян і ремісників.
- Відкриття державних і приватних шкіл.
- Від IX ст. в Константинополі працює **вища школа** (викладали богослов'я, міфологію, історію, географію, літературу).
- Технічні винаходи — **світовий телеграф**, «грецький вогонь».
- **Астрологія**, астрономічні спостереження.
- **Світська** (побудована на античній традиції) та **церковна** (побудована на засадах християнства) література.
- **Мозаїка та фрески. Іконописання.**
- Розвиток архітектури — романський стиль (храм святої Софії — купол діаметром 31,5 м).

- Виникнення ісламу та Арабський халіфат

Арабський халіфат	
Місце розташування	Аравійський півострів (Азія)
Клімат	Сухий, жаркий
Моря	Червоне
Основні заняття населення	Землеробство в оазисах, кочове скотарство, караванна та морська торгівля, ремесло

Населення Аравійської пустелі та їхні вірування

Північні араби	Південні араби
Решта території Аравії — пустеля, кам'яне плоскогір'я	Захід та Південь Аравії
Бедуїни («жителі пустелі») займалися кочовим скотарством та караванною торгівлею, використовували одногорбого верблюда, здійснювали військові набіги	Фелахи — жили в прибережних районах, займалися землеробством, мореплавством та ремеслом
Вели торгівлю на ярмарках у містах Мекка та Ясриб	
<ul style="list-style-type: none"> • Вшановували багатьох богів; серед них були язичники, християни та юдеї. • Більшість поклонялася богам свого племені. • Релігійний центр — Мекка (найбільше місто на заході півострова). • У центрі Мекки розташоване святилище — Кааба (прямокутна будівля, в один із кутів якої вмурований «Чорний камінь» — великий метеорит). 	

Мухаммад

- Народився у **570 р. в Мецці** в бідній родині.
- Рано залишився сиротою і став пастухом.
- Одружився із багатою вдовою.
- У **610 р.** почав проповідувати нову релігію на основі своїх видінь.
- **622 р.** — хіджа (*переселення*) — переселення Мухаммада до *Ясриба* — початок літочислення мусульман.
- Ясриб перейменували на **Медину** («місто пророка»).
- Мухаммад став володарем Медини, побудував першу мечеть, розробив порядок богослужіння, обмежив лихварство, заборонив вживання вина та азартні ігри.
- Похід та захоплення Мекки.
- Очищення Кааби від ідолів та проголошення її головною святинею ісламу.
- Поширення ісламу.
- **632 р.** — Мухаммад помер і був похований у Медині.

Іслам

- Одна зі світових релігій.
- Є тільки один Бог — **Аллах**.
- **Мухаммад** пророк Аллаха (месія).
- **Коран** — священна книга мусульман, записана в VII ст.
- **Мусульмани** (від араб. — покірні Богу).
- **Шаріат** — складна система законів для мусульман: п'ять молитов на день, обернувшись обличчям до Мекки, — **намаз**; 1/5 (20 %) доходу або військової здобичі — бідним; **Рамадан** — великий піст — дев'ятий місяць місячного календаря; **хадж** — паломництво — раз у житті потрібно відвідати Мекку; **джихад** — священна війна за віру.
- Визнає десять заповідей, юдейських та християнських пророків.

Халіф — правитель і водночас глава мусульман (у ряді мусульманських країн).

Арабські завоювання

- Після смерті Мухаммада арабами управляли **халіфи** (заступники пророка).
- Перші чотири халіфи — соратники та родичі Мухаммада.
- Завоювання Сирії, Єгипту (за халіфа Омара).
- **637 р.** — завоювання Єрусалима та Палестини.
- Підкорення Персії й Лівії.
- **Громадянська війна** — розкол мусульман.

Суніти вважають, що, крім Корану, священною книгою є Сунна — розповіді з життя Мухаммада; на чолі ісламу — *халіф*

Шіїти не визнають Сунну, главою мусульман є *імам* (духовний наставник з роду Алі)

Династія, роки правління	Характеристика
Омейяди (661—750 рр.)	Столицею халіфату залишився Дамаск (Сирія). Захоплення Закавказзя, Середньої Азії, Афганістану. Підкорення Північної Африки. Захоплення Піренейського півострова (Іспанія) — 732 р. — араби зупинені у битві при Пуат'є королем Карлом Мартелом. На підкорених землях утворено п'ять еміратів . Проведення ісламізації (мусульмани платили менше податків) та арабізації (насадження арабської мови та культури). Ослаблення влади в результаті повстань та поразок
Аббасиди (750—1258 рр.)	Знищення повстанців та піднесення іранців. Відділення Кордовського емірату (Іспанія). Перенесення столиці халіфату до Багдада («Богом даний») на р. Тигр. Утворення Багдадського халіфату . За правління Харун ар-Рашида відбувся найбільший розквіт халіфату. IX ст. — відділення еміратів. 1055 р. — захоплення Багдада турками-сельджуками , збереження духовної влади халіфом. 1258 р. — захоплення Багдада монголами , падіння халіфату

Розвиток арабо-мусульманської культури	
Галузь	Досягнення
Література	Фольклор різних народів. «Тисяча і одна ніч». Поет Фірдоусі створив епос «Шах-наме» («Книга царів»). Аль Маарі. Омар Хайям — рубаї
Архітектура	Мечеті, мінарети, мавзолеї, палаці (палац Альгамбра в Гранаді (Іспанія). Арабески — візерунки з перехрещених ліній, висловами з Корану, мозаїкою
Мистецтво	Іслам забороняв зображення людей та тварин
Астрономія	Великі обсерваторії. Аль Біруні визначив, що Земля обертається навколо Сонця. Астрологія
Медицина	Абу Алі Ібн Сіна (Авіценна) розробив систему, якою користувалися 600 років
Математика	Широке використання арабських цифр (винайдені в Індії). Створення алгебри
Європейці переїняли знання підкорених ними народів — використання паперу, праці античних авторів, створення карт, користування глобусом і компасом, математичні досягнення, алхімія та інше.	

РОЗДІЛ 2. СЕРЕДНЬОВІЧНИЙ СВІТ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

- Середньовічне європейське суспільство

Ставлення людини до природи

Захід	Схід
Людина — цар природи, перетворення природи відбуваються для зміни її для людини	Людина — частина природи, зміни в природі відбуваються для зміни людини

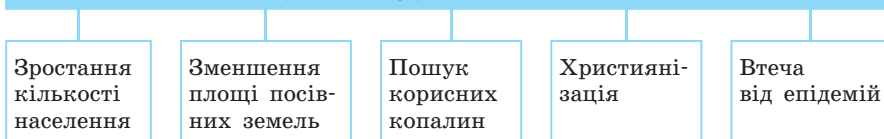
Причини зміни кількості населення Європи

Міграція — переселення народів із місць постійного проживання на нові землі.

Колонізація — заселення незайнятих внутрішніх земель або захоплення чужих територій із подальшим їх заселенням.

Причини внутрішньої колонізації

Внутрішня колонізація — переселення та освоєння земель у межах однієї країни або держави.

Зовнішня (воєнна) колонізація — завоювання чужих територій із подальшим їх заселенням, часто з винищенням або асиміляцією місцевого (автохтонного) населення.

«Чорна смерть» — найбільша епідемія (пандемія) чуми у Європі в 1347—1350 рр.

Напрямки внутрішньої колонізації в Європі

Схід	Захід	Північ
Іспанія, Португалія	Пруссія, Польща, Угорщина	Швеція, Фінляндія, Норвегія

Стани — великі групи населення, які відрізняються своїми правами та обов'язками.

Стани середньовічного європейського суспільства

«Ті, що моляться»	«Ті, що воюють»	«Ті, що працюють»
Духовенство	Рицарство	Селянство

Стан суспільства	Характеристика
«Ті, що моляться»	<p>Духовенство. Виникло на початку Середньовіччя (християнізація Європи). Основні обов'язки — здійснювати богослужіння та церковні обряди (хрещення, вінчання, причащення, сповідання та інше). Поділялося на духовні стани — від найвищих (прелати) до найнижчих (рядові священники та їхні помічники). Поділялося на «біле» (священники та їхні помічники) та «чорне» (ченці). У Європі було поширене католициство. Церква володіла великими земельними багатствами</p>
«Ті, що воюють»	<p>Феодалі. Рицарі — <i>воїни-кіннотники</i> становили основу феодалного війська. Захищали суспільство зі зброєю в руках. Починали готуватися з семи років, діти феодалів ставали пажами в сеньйорів — навчалися військової справи — фехтування, метання спису, верхової їзди. У 15 років юнак ставав зброєносцем. Через певний час зброєносця, який відзначився, посвячували в рицарі. Озброєння рицаря — меч, спис, щит, обладунок (кольчуга чи лати, шолом із забралом); бойовий кінь також захищений обладунком. Рицарі дотримувалися кодексу честі — сукупність правил поведінки, порушення яких вважалося ганебним. Кожен рицар мав герб і девіз. Більшість рицарів були малоосвічені</p>
«Ті, що працюють»	<p>Селяни. Найчисленніший суспільний стан. Жили общинами. Натуральне господарство. Землеробство, скотарство. Перетворення селян-общинників на залежних селян. Повинності для феодала: панщина, оброк</p>

Сеньйор — вищий феодал щодо нижчого.

Васал — феодал, який отримав землю від сеньйора за несення служби і залежав від нього.

Феодална драбина

Васали	↑	Король	↓	Сеньйори
		Герцоги, маркізи, графи		
		Барони, віконті		
		Рицарі (васалів не мали)		

Селяни, купці, ремісники не належали до феодалної драбини.

Обов'язки сеньйора	Обов'язки васала
<ul style="list-style-type: none"> • Не мав права збільшувати оброк. • Не мав права відібрати феодал без законних підстав. • Не мав права притіснити васала. • Повинен був захищати васала під час селянських повстань та війн. 	<ul style="list-style-type: none"> • Слїдувати на війну за сеньйором із певною кількістю людей. • Викупляти сеньйора з полону. • Допомогати сеньйору грошима. • Надавати притулок сеньйору у своєму замку.

• **Замок. Рицарські традиції. Життя селян**

Сфера життя	Характеристика
Замок	<p>Замки будували у пристосованих для облоги містах — на пагорбах, біля річок. Оточені ровом, зазвичай із водою. Від XII ст. активно використовують каміння для спорудження замків. Мав в'їзні ворота з підйомним мостом, захисні мурів з вузькими бійницями. Основна споруда замку — донжон — кількоповерхова вежа. Замок був резиденцією феодала, у ньому розміщувалися всі приміщення та будівлі для обслуговування — кузня, стайня, пекарня та інше. Вода зберігалася у спеціальних цистернах (якщо не було колодязя). Із замку вів таємний підземний хід. Замки були малопристосовані для життя. Приміщення опалювалися тільки за допомогою камінів. XII—XIII ст. — у Франції налічувалося близько 40 тис. замків. Із винайденням вогнепальної зброї замки припинили відігравати роль захисних споруд</p>
Зброя	<p>У Середньовіччі користувалися холодною зброєю. Використовували мечі (від VII ст. — довгий меч), кинджали, списи (існувало багато різновидів), булави, бойові сокири тощо. Для захисту користувалися щитами (дерев'яними, обтягнутими шкірами, пізніше — металевими), кольчугою або обладунком із металу, шкіряною сорочкою, обшитою металевими предметами (бляшки, пластини). Рицарський обладунок коштував як 18—20 корів або 250 овець. Рицарський кінь теж мав обладунок для захисту. Рицарський кінь коштував дуже дорого, тому що був навчений битися під час поєдинків і не лякати битви. Рицарський обладунок важив десятки кілограмів. Метальна зброя — лук та арбалет. Під час облог використовували військові машини для метання каміння та стовбурів дерев, руйнування мурів і воріт. XIV—XV ст. — поява вогнепальної зброї</p>

Характеристика натурального господарства

Натуральне господарство — господарство, у якому все вироблялося не для продажу, а для власного використання.

Дрібне (домашнє) ремісне виробництво	Потреби феодалів забезпечувалися практично повністю	
Примітивні знаряддя праці	Слабкий розвиток торгівлі	Низький рівень агрокультури

Функції общини		
Розподіл землі для обробки	Підтримання миру та порядку	Господарські справи
Організація відпочинку	Дотримання традицій та здобуття освіти	Відповідальність перед феодалом

Повсякденне життя в середньовічній Європі	
Сфера життя	Характеристика
Житло	Будинки з деревини, кам'яне будівництво від XIV ст. Вікна затягували пергаментом або промасленою тканиною, скло використовували в будинках заможних осіб та у церковних спорудах. Освітлювали масляними лампами або сальними свічками (дуже коптели). Каналізація та водогін були відсутні. Приміщення опалювали грубами та камінами. Узимку в будинках було дуже холодно. Меблі були дерев'яними — грубі та масивні. Ліжко прикрашали балдахіном. У будинках (навіть у палацах) панувала антисанітарія. У містах зводили багатоповерхові (два-три поверхи) будинки (для економії місця). На першому поверсі розташовувалися складські приміщення, майстерня або лавка, а жили на верхніх поверхах
Одяг	Клімат став холоднішим, тому використовували багато одягу. Носили сорочку з льону, короткі штани, верхню сорочку та плащ. Поступово почали одягати панчохи. Спочатку жіноче вбрання практично не відрізнялося від чоловічого, потім з'явилися суكنі та інші види жіночого одягу. Одяг підкреслював майнову та соціальну нерівність. У вельмож з'являється яскравий, барвистий одяг. Духовенство стало мати свій одяг (плащі, сутани та інше). Взуття виробляли зі шкіри, деревини, улітку ходили босоніж. Прикраси виготовляли із золота, срібла та коштовних каменів, для виготовлення одягу використовували коштовні нитки. Прості люди прикрас практично не мали
Їжа	Харчування було дуже скромним. М'ясні страви вживали рідко (частіше на свята). Пекли хліб (переважно житній), їли бо-би, варили каші, якщо неподалік була річка або море — вживали багато риби. Мало вживали фруктів та овочів. Молоко й сири були делікатесами. Цукру не знали, вживали мед. Пили багато пива й вина. Харчувалися нерегулярно, часто постилися (за цим слідувала церква)
Сім'я	На укладення шлюбу впливали римські й варварські традиції. Шлюб укладався з 12 років. Дозволявся шлюб між родичами, заборонявся шлюб між вільними та рабами. Християнство змінило ставлення до шлюбу. Церква прагнула, щоб шлюб був добровільним, публічним, міцним та освяченим нею. Подружньої рівності не існувало. Ставлення до жінки було зневажливим тому, що в період війн цінувалася фізична та військова сила; жінка, яка може народжувати, спричиняє голодомори та розпорощення майна; так ставилася церква

Християнська церква у V–XI ст.

- Становлення християнської церкви.
- Поширення серед варварів.
- Виникнення монастирів.
- Прийняття християнства **Хлодвігом**, християнство стає державною релігією Франкської держави.
- **756 р.** — утворення Папської держави за підтримки Карла Великого.
- **800 р.** — проголошення Карла Великого імператором Священної Римської імперії Папою Римським.
- Поширення християнства Карлом Великим (часто насильницьким шляхом).
- **Патристика** (латин. — батько) — учіння «отців церкви» — св. Амвросій, св. Ієронім, св. Августин, папа Григорій I (католицька церква); св. Афанасій Александрійський, св. Іоанн Златоуст (православна церква).
- Поділ християнського духовенства на **біле та чорне**.
- Протиріччя між Заходом та Сходом, Римом і Константинополем, між Папою Римським і Константинопольським патріархом — **1054 р.** — церковний розкол.
- X–XI ст. — **Клюнійський рух** — рух за посилення влади католицької церкви.
- **Григорій VII** — лідер Клюнійського руху — обраний папою — реформи в церкві, посилення її влади.
- Боротьба імператорів Священної Римської імперії проти папської влади — імператор Генріх IV — **1077 р.** — *«ходіння в Каноссу»*.

Індულгенція — грамота про відпущення гріхів.

Конклав (латин. — під ключ) — зібрання кардиналів для обрання Папи Римського.

Християнське духовенство (клірики)

Біле	Чорне
Священнослужителі, які несуть службу серед мирян, та їхні помічники (диякони)	Ченці (монахи) (від грец. — одинак, самітник) — соціальна релігійна група, члени якої повністю присвятили своє життя служінню Богу — утворювали монастирі або жили самотійно в скитах

Розкол християнства в 1054 р.

Католицька церква	Православна церква
Католицька — «всесвітня»	Православна — «правильна віра»
Західна Європа	Східна Європа, Русь

Відмінності католицької та православної церков

Католики здійснюють хрещення обливанням, а православні — зануренням у воду; у католиків у суботу піст; у православних є ікони, у католиків їх немає, натомість у них поширений живопис; у католиків мирянам забороняється читати Біблію. Від IX ст. у католицьких священників запроваджено celibat (заборона одружуватися). У католицькій церкві миряни сидять на лавах, у православної належить стояти; католицьке богослужіння здійснюється лише латинською мовою

Православ'я не визнає вчення про головування Папи і його святість; православ'я відкидає використання індульгенцій (звільнення від гріхів за плату); православ'я не визнає існування чистилища (перехідний стан між пеклом і раєм); посади кардинала у православних немає. У православних чернецтво поділяється на біле (одружене) і чорне (неодружене)

Структура християнської церкви

Католицька церква	Православна церква
Папа Римський	Константинопольський патріарх
Кардинали	Митрополити, архієпископи
Єпископи, архієпископи	Єпископи
Абати (на чолі монастиря)	Настоятелі монастирів
Ченці, священники	Священники, ченці, диякони

- Європейське середньовічне місто.
Торгівля й ремесло

Причини виникнення міст

Розвиток сільського господарства	Розвиток ремесла (відокремлення від сільського господарства)	Розвиток торгівлі	Виокремлення специфікації окремих регіонів
----------------------------------	--	-------------------	--

Передумови виникнення міст

Захист території (необхідність створення воєнних центрів для організації захисту певних територій)	Розвиток християнства (формування центрів християнства — монастирі, центри паломництва, резиденції ієрархів)	Адміністративний поділ держави (адміністративно-політичні центри держави)
--	--	---

Місця виникнення міст

Біля великих замків, фортець (Гамбург, Страсбург)	Біля переправ (Кембридж, Франкфурт)	Біля морських гаваней (Марсель, Генуя)	Біля монастирів, резиденцій архієпископів (Кельн, Трир)
---	-------------------------------------	--	---

Населення міста

Повноправні громадяни		Плебс
Патриції	Бюргери	
Великі чиновники, феодали, багаті купці та ремісники	Купці, торговці, ремісники	Жебраки, бідняки, прислуга

Ратуша (нім. — будинок нарад) — будинок місцевого самоврядування, часто мав кілька поверхів та вежу з годинником.

Місто

- Оточене муром, башти, рів, підйомний міст.
- Ринкова площа, у центрі **ратуша** та фонтан.
- У центрі міста будувався собор або церква.
- Вузькі криві вулиці, які вночі не освітлювалися; моститися бруківкою почали тільки від XII ст.
- Будинки в кілька поверхів, дерев'яні (кам'яне будівництво починається з XIV ст.) — на першому поверсі розташовувалися службові приміщення (лавка, майстерня), на другому — житло.
- Будинки не мали номерів. Багато будинків нагадували садибу (вирощували городину, тримали свійських тварин).
- У місті були відсутні каналізація та водогін.
- Міста були маленькими, зручними для захисту.

Причини боротьби міст проти сеньйорів

Зменшення податків	Боротьба за особисту незалежність	Отримання торговельних привілеїв	Отримання права на самоврядування
--------------------	-----------------------------------	----------------------------------	-----------------------------------

Магдебурзьке право — право міст на самоврядування (м. Магдебург отримало самоврядування одним із перших і служило зразком для устрою життя міста).

Міське самоврядування

- Міста, які отримали незалежність від феодала, називали **комунами**.
- Місто очолював **мер** (Англія, Франція) або **бургомістр** (Німеччина), який обирався. Управляла міська рада — **магістрат**.
- Місто мало свої суд, скарбницю та податки.
- Видавало свої закони та мало своє військо.
- Городяни звільнялися від особистої залежності.
- Для того щоб стати вільною людиною, потрібно було прожити в місті один рік та один день.
- **Магдебурзьке право**.

Цех — об'єднання ремісників однієї спеціальності, які проживали в одному місті, для захисту своїх інтересів.

Причини виникнення цехів

Захист від конкуренції	Організація виробництва та продажу продукції	Збереження рівності між майстрами
------------------------	--	-----------------------------------

Ремесло та цехи

- Ручне виробництво; використання праці учнів та підмайстрів.
- Товар продавали там, де виробляли.
- Цехи виникли в **XI ст.**
- Робота ремісників у цеху була суворо регламентована.
- Цех мав свій **статут** — обов'язкові правила для всіх майстрів.
- До цеху входили тільки майстри.
- Цех мав свою школу та церкву, утримував вдів та сиріт майстрів.
- Цех виставляв військовий підрозділ для захисту міста.
- Майстри, які не входили до цеху, називалися партачами.
- Дітей віддавали на навчання до майстрів, потім вони ставали підмайстрами, а набувши досвіду та склавши іспит, — майстрами.
- **Шедєвр** — виріб підмайстра, який прагнув стати майстром.
- У **XIV—XV ст.** погіршується становище підмайстрів та учнів, виникають «довічні підмайстри». Для захисту свої інтересів вони об'єднуються у братства.
- В **XI—XIV ст.** цехи сприяли розвитку ремесла, а у **XIV—XV ст.** цехи стали гальмувати розвиток техніки та виробництва.

Середньовічна торгівля

Між містом та селом	Між містом та замком	Між частинами держави	Між різними країнами
---------------------	----------------------	-----------------------	----------------------

Напрямки торгівлі

Південь	Північ
Середземне море	Балтійське та Північне моря
Іспанія, Італія, Південна та Центральна Франція, Венеція, Візантія, країни Сходу	Міста Північно-Західної Русі (Новгород, Псков, Нарва), Польщі, Східної Балтики (Рига, Ревель), Північної Німеччини, Скандинавії, Фландрії, Нідерландів
Предмети розкошів, прянощі, вино, зерно, тканини, золото, срібло, невільники, зброя	Риба, сіль, хутра, вовна, сукно, льон, віск, деревина, зерно

Торгівля й гільдії

- Торгівля у Європі була дуже небезпечною (розбій на дорогах, піратство на морях).
- Кожна територія збирало своє **мито** — платню за право торгувати або провозити товари на певній території (країні).
- «Що з воза впало, те пропало» — привласнення товару купців, який впав із воза.
- Центри торгівлі в Середземномор'ї — **Венеція та Генуя** — морські республіки. Центр північної торгівлі — місто **Брюгге** (Фландрія).

Торгівля й гільдії

- **Факторії** — торговельні пункти (невеликі поселення).
- **Ярмарки** — великі щорічні торги, у яких брали участь купці із різних країн.
- **Гільдія** — об'єднання купців для захисту своїх інтересів.
- **Ганза** — торговельний союз близько 60 міст на чолі з німецьким містом Любеком.
- Кожна територія мала свої гроші.

Розвиток грошової справи

Міняйли	Лихварі	Банкіри
Обмін монет на ринках та ярмарках, контроль їхньої якості	Надання грошей у борг під відсотки	Брали гроші на зберігання, переказували гроші з однієї країни до іншої, позичали за винагороду великі суми

РОЗДІЛ 3. ЄВРОПЕЙСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО І ДЕРЖАВИ В X—XV СТ.

- Походи вікінгів та їх завоювання

Місце розташування	Скандинавський та Ютландський півострови
Клімат	Холодний, сніг, холодні вітри
Річки	Невеликі річки в горах Скандинавії
Моря	Балтійське, Північне
Основні заняття населення	Мисливство, рибальство, скотарство, торгівля

Нормани (нім. — північні люди)

Шведи	Ісландці	Норвежці	Данці
-------	----------	----------	-------

Вікінги — вожді норманів, пізніше так стали називати всіх норманів.

Причини походів вікінгів

Нестача родючих земель	Військова здобич	Міжусобні війни між родами	Ослаблення європейських країн через феодалну роздробленість
------------------------	------------------	----------------------------	---

Завоювання та походи вікінгів

- Напади на Францію (по річках доходили до Парижа).
- 911 р. — заснування Нормандського герцогства на півночі Франції.
- Захопили Сицилію й Південь Італії, де заснували Королівство Обох Сицилій.
- 793 р. — перші напади на Англію. 829 р. — похід об'єднаних сил вікінгів. 871—901 рр. — Альфред Великий організовує оборону острова.
- X ст. — об'єднання Англії. 1066 р. — нормандське завоювання Англії Вільгельмом Завойовником (герцогом Нормандії).
- 860 р. — початок заселення Ісландії («країна криги»).
- 984 р. — Ейрік Рудий відкрив Гренландію.
- Близько 1000 р. — нормани на чолі з Лейфом Щасливим досягли островів поблизу Америки (потім поселення були покинуті).
- Варяги на Русі, шлях «із варягів у греки» — по річках спускалися до Чорного моря. Волгою діставалися Каспійського моря. Наймалися на службу до руських князів.
- У XI ст. походи норманів припиняються.

Скандинавські держави

Данія	Норвегія	Швеція
X ст. — король Гаральд Синьозубий об'єднав країну	XI ст. — виникнення держави	Дві держави, які в XI ст. об'єдналися

- Хрестові походи. Держави хрестоносців. Духовно-рицарські ордени

Хрестові походи

Учасники	Причини
Великі світські феодали (імператори, королі, князі, графи, герцоги та інші)	Можливість збагатитися, розширити свої володіння чи отримати нові, збільшити кількість підданих, очолити новоутворені держави, отримати спокуту через звільнення Гробу Господнього
Середні та дрібні феодали (рицарі)	Отримати землі, збагатитися, отримати спадщини через визволення Святої Землі
Біднота (селяни, міська біднота, дрібні ремісники)	Отримати волю, збагатитися, мати власну землю чи справу, визволити Гроб Господній
Торговці (купці, ремісники)	Збагатитися за рахунок відкриття нових торговельних шляхів та ринків збуту, отримати спокуту гріхів шляхом визволення Святої Землі
Католицька церква (Папа Римський, єпископи, священики, ченці та інші)	Поширити свій вплив на Схід, перемогти в боротьбі з православною церквою, звільнити Святу Землю, збільшити власні прибутки

Церква в середньовічній Європі. Хрестові походи

Хрестові походи

Похід, період	Керівники	Події
Перший, 1096—1099 рр.	Готфрід Бульйонський (Лотарингія), Раймонд Тулузький (Франція), Боемунд Тарентський (Північна Італія)	Невдалий похід бідноти. Узяття Едесси, Антіохії, Єрусалима. Утворення чотирьох держав хрестоносців: Єрусалимське королівство, графство Едеське, князівство Антіохійське та графство Триполітанське
Другий, 1147—1149 рр.	Французький король Людовік VII, німецький імператор Конрад III	Поразка Конрада III, невдала облога міста Дамаска

Похід періодів	Керівники	Події
Третій, 1189—1192 рр.	Французький король Філіпп II Август, німецький імператор Фрідріх I Барбаросса, англійський король Річард I Левове Серце	Поразка походу, німецький імператор Фрідріх I Барбаросса потонув, англійський король Річард I Левове Серце домігся дозволу Саладіна протягом трьох років паломникам і купцям відвідувати Єрусалим
Четвертий, 1204—1204 рр.	Боніфачій Монферратський	Захоплення хрестоносцями Константинополя та заснування Латинської імперії
П'ятий, 1217—1221 рр.	Німецький імператор Фрідріх II	Похід до Єгипту, захоплення фортеці в гирлі Нілу, яку потім залишили
Шостий, 1228—1229 рр.	Німецький імператор Фрідріх II	Домовленість із султаном Єгипту про вільне відвідування християнами святих місць протягом десяти років
Сьомий, 1248—1254 рр.	Французький король Людовік IX Святий	Розгром мусульманами армії хрестоносців, що вступила до Єгипту, король потрапив у полон, звільнився ціною великого викупу
Восьмий, 1270 р.	Французький король Людовік IX Святий	Під час походу король помер і похід закінчився безрезультатно

Держави хрестоносців — загальна назва середньовічних держав, утворених хрестоносцями у XII—XIII ст. у Малій Азії та Палестині, зрештою були відвойовані мусульманами.

Держави хрестоносців	
Хрестовий похід	Держави, які утворилися
Перший	Єрусалимське королівство (1099—1291 рр.) Князівство Антіохійське (1098—1287 рр.) Графство Триполітанське (1102—1289 рр.) Графство Едеське (1098—1146 рр.)
Третій	Кіпр (1191—1489 рр.)
Четвертий	Латинська імперія (1204—1261 рр.) Королівство Фессалонікійське (1204—1224 рр.) Герцогство Афінське (1205—1458 рр.) Князівство Ахейське (1205—1432 рр.)

Наслідки хрестових походів

Позитивні	Негативні
<ul style="list-style-type: none"> • Зміцнення торговельних зв'язків між Заходом та Сходом • Зниження кількості безземельного рицарства • Взаємне розширення знань християн та мусульман • Запозичення наукових знань і досягнень • Впровадження нових звичаїв у побуті та гігієні • Посилення політичної централізації • Зміцнення королівської влади • Знайомство з новими сільськогосподарськими культурами, ремеслами та винаходами • Зміна політичної ситуації у Європі • Розвиток внутрішньої торгівлі у Європі • Зміни в натуральному господарстві (частковий перехід на грошовий обмін) • Новий поштовх у розвитку банківської справи 	<ul style="list-style-type: none"> • Великі людські втрати • Знищення культурної спадщини • Руїнування міст та інфраструктури • Посилення протистояння між католицизмом та православ'ям • Посилення кризи всередині католицької церкви • Погіршення відносин між християнським та мусульманським світами • Послаблення Візантії, як форпосту протистояння туркам-сельджукам

Утворення християнських орденів

Духовно-рицарські ордени	Чернечі ордени
<p>Мета: захист Святої Землі від невірних; захист та надання допомоги паломникам до Святої Землі; підтримка руху хрестоносців; стимулювання хрестових походів</p>	<p>Мета: повернення авторитету католицької церкви; поширення християнської віри; посилення позиції церкви; боротьба з ересями</p>
Орден госпітальєрів (виник у 1113 р.)	Бенедиктинський орден (виник у VI ст.)
Орден тамплієрів (виник у 1118 р.)	Орден францисканців (виник у 1208 р.)
Тевтонський орден (виник у 1190 р.)	Орден домініканців (виник у 1215 р.)

- Середньовічні держави: від роздробленості до станово-представницьких монархій

Монархія — форма державного правління, за якої влада належить одній людині — монарху (у Європі — королі — назва походить від імені Карла Великого, у Російській імперії — царі — від імені Цезаря).

Монархія

- Влада належить **королю**.
- Влада передається у **спадок**.
- Основу армії становила **королівська дружина**.
- Король — **верховний суддя**.
- Влада монарха підтримувалася **церквою**.
- Управління державою відбувалося за допомогою підлеглих.
- Король мав свою **столицю**.
- У державі існували **податки**.

Система управління державою за Хлодвіга

Король	Глава держави	Передавалася у спадок
Майордом	Головний міністр	Призначався королем
Герцог	Глава племені, військовий вождь	Спадкова посада
Граф	Управитель невеликого округу	Призначався королем
Маркіз (маркграф)	Правитель прикордонного округу (марки)	Призначався королем

Феодална роздробленість — розпад єдиної держави на незалежні володіння.

Причини феодалної роздробленості

Натуральне господарство	Розподіл держави між синами монарха	Великі феодалні володіння	Принцип васалітету	Слабка центральна влада
-------------------------	-------------------------------------	---------------------------	--------------------	-------------------------

Суд та право

- Писані закони.
- Законодавство формувалося під впливом римського права.
- На початку Середньовіччя у Європі виникають збірники законів — «правди».
- «Салічна правда» — перший збірник писаних законів, прийнятий Хлодвігом.
- Франкські королі видавали доповнення до законів — **капітулярії**.
- У XII ст. закони зведені у збірники — «Звід цивільного права», «Звід церковного права».
- Суд стає **становим** — для кожного суспільного стану існує свій суд.
- Селяни не мали своїх судів, а підпорядковувалися суду феодала або призначеному ним судді.
- Верховний суддя — **король**.
- Король призначав своїх суддів, в округах судова влада належала сеньйорам.
- «**Божий суд**» — звернення до Божої справедливості.
- «**Божий суд**» для рицарів — **поєдинок**.
- **Недосконалість** судової системи.

Станова монархія — монархія, обмежена представницькими органами влади.

Причини виникнення станової монархії

Припинення феодалної роздробленості	Посилення централізованої влади	Запровадження нових та збільшення існуючих податків	Запобігання бунтам
-------------------------------------	---------------------------------	---	--------------------

Органи станової монархії (державної влади)

Держава	Назва органу
Англія	Парламент
Франція	Генеральні штати
Іспанія	Кортеси
Німеччина	Рейхстаг
Польща, Чехія, Угорщина	Сейм
Московська держава	Дума

Право — узаконені державою права та обов'язки громадян.

• Франція у XI—XV ст.

Місце розташування	Захід Європи
Клімат	Холодний, сніг, холодні вітри
Річки	Сена
Моря	Атлантичний океан
Основні заняття населення	Землеробство, скотарство, ремесло, торгівля, рибальство

Посилення королівської влади

987 р. — початок правління династії Капетингів (засновник — граф Парижа Гуго Капет). **XI—XII ст.** — феодална роздробленість Франції.

Герцогства: Бургундське, Нормандія, Бретань, Аквітанія	Графства: Фландрія, Анжу, Шампань, Мен, Тулузьке та інші	Королівські землі — Париж, Орлеан
--	--	-----------------------------------

Король	Діяльність
Філіпп II Август	Розширення території королівського домену — Нормандія, Анжу, Мен та ін. Обмеження самостійності феодалів. Укріплення королівської влади — створення Королівської ради. Територіальна реформа
Людвік IX Святий	Створення вищого судового органу — Паризького парламенту. Заборона війн між феодалами. «40 днів короля». Запровадження єдиної грошової системи. Заміна ополчення ричарів на найманців
Філіпп IV Красивий	Приєднання Наварри, Шампані та Аквітанії. Скликання Генеральних штатів (1302 р.). Ліквідація Ордену тамплієрів. Перемога в конфлікті з папською владою — «Авіньйонський полон». Поразка в боротьбі за Фландрію — «Битва шпор». Збільшення державного боргу. Карбування фальшивих монет
1328 р. — перехід королівської влади до династії Валуа.	

Генеральні штати у Франції у XV ст.

Перша палата	Друга палата	Третя палата
Духовенство (архієпископи, єпископи, абати)	Представники середнього та дрібного дворянства	Представники третього стану (по два депутати від міста)
Затвердження нових податків. Питання про одноразові субсидії на державні потреби		

Столітня війна — війна між Францією та Англією, яка тривала з перервами понад 100 років (1337—1453 рр.).

Причини Столітньої війни

Боротьба за престол Франції	Боротьба за об'єднання Франції, якій заважали англійські володіння	Бажання Англії повернути втрачені володіння у Франції	Боротьба за міста Фландрії
-----------------------------	--	---	----------------------------

Основні події Столітньої війни

Період	Подія
1340 р.	Розгром французького флоту при Слейсі
1346 р.	Поразка французів при Кресі
1347—1350 рр.	Епідемія чуми — «Чорна смерть»
1356 р.	Перемога англійців при Пуатьє, у полон потрапив французький король Іоанн I Добрий
1358 р.	Селянське повстання «Жакерія», повстання в Парижі
1415 р.	Поразка французів біля Айзенкура
1429 р.	Подвиг Жанни д'Арк: зняття облоги з Орлеана
1431 р.	Засудження та страта Жанни д'Арк
30—40 рр. XV ст.	Повстання проти англійців, звільнення Франції
1453 р.	Визволення всієї території Франції, крім міста Кале, від англійців

Наслідки Столітньої війни

Англійців було вигнано з Франції	Прискорення об'єднання Франції	Затвердження абсолютної монархії	Демонстрація неефективності старої армії та необхідності реформ
----------------------------------	--------------------------------	----------------------------------	---

Ознаки абсолютизму

Великий державний апарат	Регулярна армія	Посилення каральних органів	Придушення опору великих феодалів	Втрата значення станово-представницьких органів
--------------------------	-----------------	-----------------------------	-----------------------------------	---

Становлення абсолютної монархії у Франції

- **1445 р.** — нова система оподаткування дозволила найняти регулярну армію.
- Перемога у Столітній війні створила умови для політичного об'єднання держави.
- **Людовік XI (1461—1483 рр.)** позбавив великих феодалів незалежності.
- Опора королівської влади — **армія та чиновники**.
- Генеральні штати втратили своє значення.
- Вільні селяни та жителі міст звільнялися від залежності і переходили під нагляд королівської адміністрації.
- **1477 р.** — Людовік XI приєднав Бургундське герцогство до своїх земель.

• Англія в XI—XV ст.

Місце розташування	Британські острови
Клімат	Помірний, часті тумани
Річки	Темза
Моря, океани	Північне море, Атлантичний океан
Основні заняття населення	Землеробство, скотарство, ремесло, торгівля, рибальство

Англія до нормандського завоювання

Сакси	Юти	Англи
Королівства Уессекс, Сассекс, Ессекс	Кент	Ост-Англія, Мерсія, Нортумбрія

829 р. — об'єднання в одну країну — **Англію** («Країна англів») на чолі з королем Екбертом.

Монархічна держава	Слабка королівська влада	«Рада мудрих» — представники знаті	Шерифи — королівські чиновники
Поширення християнства			

Англія та вікінги

• Кінець VIII — середина X ст. — напади вікінгів (в основному данці)		
• 886 р. — поділ Англії — північно-західна частина дісталася данцям		
• Правління короля Альфреда Великого (871—900 рр.)		
Створення професійного війська	Будівництво морського флоту	Будівництво прикордонних фортець
• Початок XI ст. — підкорення Англії данським королем Канутом Великим		
• 1042 р. — повстання англійців та здобуття незалежності		

Нормандське завоювання Англії

1066 р. — норманський герцог Вільгельм Завойовник висадився на узбережжі Англії

Битва при Гастингсі завершилася поразкою англосаксів, король Гарольд загинув

Вільгельм Завойовник став королем Англії (1066–1087 рр.)

- Підпорядкування всіх васалів
- Заміна всіх єпископів
- Перетворення вільних селян на залежних
- Перепис населення
- Розподіл володінь феодалів
- Спадковість королівської влади

Перші Плантагенети

1154–1399 рр. — правління династії Плантагенетів

- Перший король — француз **Генріх II** (1154–1189 рр.): судова реформа (суд присяжних); створення «палати шахової дошки» для перевірки та контролю фінансів; невдала боротьба з Папою Римським; створення Королівської лавки — верховного суду Англії; боротьба з великими феодалами; військова реформа (створення найманої армії за рахунок «щитових грошей»).
- **Річард I Левове Серце** (1189–1199 рр.) — практично не управляв державою, перебуваючи у мандрах.
- **Іоанн Безземельний** (1199–1216 рр.): невдала війна з Францією; визнав себе васалом Папи Римського; викликав незадоволення самоуправством.
- **1215 р.** — повстання баронів, підтримане рицарями, жителями Лондона та духовенством.
- Підписання королем **Великої хартії вольностей**: закони та податки тільки після погодження з представниками знаті; боротьба з чиновницьким свавіллям; презумпція недоторканності особи; опікування торгівлею; незалежність церкви від королівської влади; отримання містами прав та вольностей.
- 1263–1267 рр. — громадянська війна.

1265 р. — утворення англійського парламенту

Палата лордів (перів)

Палата общин

Представники великих феодалів та вищого духовенства

По два представники від графств та великих міст

Затвердження податків та участь у прийнятті законів, вищий суд держави

Англійське суспільство у XIV–XV ст.

- **«Нове дворянство»** — заняття торгівлею та підприємництвом.
- **«Коли Адам орав, а Єва пряла, хто був дворянином?»**.
- **«Чорна смерть»** — епідемія чуми — зменшення кількості робочих рук.
- Подушний податок на військові потреби.
- **1381 р.** — повстання під керівництвом **Уота Тайлера** — повстанці захопили Лондон, але король підступно вбив керівників і придушив повстання.

Війна Білої та Червоної троянди

1455—1485 рр.	Громадянська війна — боротьба між дворянськими родами Йорків (Біла троянда) та Ланкастерів (Червона троянда). Генріх VI — король із Ланкастерів, багато хворів, Річард Йоркський підняв повстання, але загинув. Королем став Едуард IV з Йорків. Дружина Генріха VI із сином повернулася з військом, але була розбита. Після смерті Едуарда IV владу отримав Річард III
1485 р.	В Англії з військом висадився Генріх Тюдор , який вбив Річарда III
1485—1503 рр.	Генріх Тюдор — Генріх VII — початок династії Тюдорів

- Священна Римська імперія

Виникнення Німецького королівства

919 р. — герцог Саксонський проголошений німецьким королем **Генріхом I**; заснував Саксонську династію; придушив повстання герцогів Швабії та Баварії; почав підкорення полабських слов'ян; визнаний більшістю герцогів; приєднав Лотарингію.

Оттон I — німецький король (936—973 рр.): припинив набіги мадярів; підкорив непокірних герцогів; здобув підтримку німецького духовенства; створив потужну кінноту; підкорив Ломбардію (Північна Італія).

962 р. — Папа Римський Іоанн XII звернувся по допомогу до Оттона I, який підтримав Папу і заволодів Римом. Оттон I був коронований імператорською короною.

Виникнення Священної Римської імперії

Боротьба імператорів із римськими папами

Імператори призначали та затверджували єпископів і абатів (*інвеститура*). **Середина XI ст.** — претензії пап на право інвеститури. Папа Римський **Григорій VII** заборонив світській владі втручатися у церковні справи, імператор **Генріх IV** виступив проти цього. Григорій VII відлучив німецького імператора від церкви та звільнив його підданих від васальної клятви — князі й герцоги підняли повстання проти імператора. **1077 р.** — імператор вирушив до Північної Італії з каяттям до Папи, який зняв із нього відлучення — *«ходіння в Каноссу»*. **1122 р.** — Вормський конкордат — імператор Генріх V визнав за папами римськими виключне право на інвеституру. Конфлікт імператора Фрідріха I з Папою Александром III (похід імператора до Північної Італії та поразка біля Мілана). Конфлікт Фрідріха II з Папою Григорієм IX (війна проти Ломбардської ліги). *Боротьба німецьких імператорів із папами римськими стала однією з причин, що призвели до розпаду Священної Римської імперії.*

«Наступ на Схід»

Полабія	Прибалтика	Помор'я	Подунав'я	Русь
<ul style="list-style-type: none"> • Здійснювався під гаслом навернення язичників до християнства. • Початок — походи Генріха I Птахолова на полабських слов'ян. • XII ст. — хрестові походи на схід від Ельби — утворення <i>Мекленбурзького герцогства</i>. • XIII ст. — на землях лютичів утворено <i>маркграфство Бранденбурзьке</i>. • У Середньому Подунав'ї утворилося <i>Австрійське герцогство</i>. • Створення <i>Ордену мечоносців</i> — похід на <i>Східну Прибалтику</i>. • Німецький (Тевтонський) орден — підкорення <i>Пруссії</i>. • 1237 р. — об'єднання Ордену мечоносців та Тевтонського ордену в Лівонський орден. • 1242 р. — «<i>Льодове побоїще</i>» у битві на Чудському озері руські війська на чолі з Олександром Невським розбили німецьких рицарів. • 1410 р. — <i>Грюнвальдська битва</i> — розгром армії рицарів польсько-литовсько-смоленськими військами, загибель магістрів ордену. • Занепад просування на Схід. 				

Священна Римська імперія у XIII–XV ст.

1254—1273 рр.	Міждарів'я — німецький трон займали іноземні принци та монархи. Верховна влада була відсутня. Існувало близько сотні незалежних князівств
1273 р.	Імператором обрано Рудольфа Габсбурга , який швидко збагатів та заснував найбільше в Німеччині Австрійське герцогство. Рішення рейхстагу , що німецький король стає імператором незалежно від волі Папи Римського. Рейхстаг — один з органів центральної влади, до складу якого входили князі, рицарі, представники імперських міст, духовенство — вирішував тільки загальні питання
1347—1378 рр.	Імператором став чеський король Карл IV
1356 р.	Карл IV видав « Золоту буллу », яка підтверджувала старі привілеї та надавала нові — імператора обирали сім курфюрстів (князів-виборців), князі отримували величезну владу — могли мати власну армію, карбувати монету, вершити суд, вести війни, мати свої ландтаги та інше. Ландтаг — збори представників від станів у князівствах
1437 р.	До влади вдруге прийшли Габсбурги. Сформувалася система німецького права: права феодалів — « Золота булла »; права міст — магдебурзьке право; права селян — « Швабське зерцало », « Саксонське зерцало » та ін.

Почалися процеси затвердження централізованої держави, але князі перешкоджали її розвитку, і шлях до єдиної держави розтягнувся на п'ять століть

Швейцарський союз

- У IV—V ст. територію сучасної Швейцарії захопили німецькі племена алеманнів і бургундів.
- Від IV ст. на територію сучасної Швейцарії проникає християнство.
- 774 р. — після перемоги Карла Великого над лангобардами Гельвеція увійшла до складу королівства франків і у VIII—IX ст. перебувала під владою Карла Великого та його наступників.
- Після розпаду імперії Каролінгів території були захоплені швабськими герцогами в X ст., але останні не змогли утримати їх під своєю владою, і регіон розпався на окремі феодальні володіння.
- У XII—XIII ст. робилися спроби об'єднання окремих феодальних володінь під владою великих феодалів.
- У **1264 р.** Габсбурги завоювали панівне становище у східній Швейцарії. На заході закріпилися графи Савойські.
- Швейцарські кантони здобули права імперських територій Священної Римської імперії, позбувшись залежності від дрібних феодалів.
- У **серпні 1291 р.** швейцарські громади уклали між собою постійний оборонний союз і підписали договір, відомий як «**Вічний союз**» — перше документальне засвідчення співпраці між лісовими округами.
- **1315 р.** — швейцарці у битві при Моргартені здобули перемогу над військами Габсбургів.
- **1415—1513 рр.** — період «героїчного віку» швейцарської історії — територія конфедерації розширилася — було створено п'ять нових округів. У 1513—1798 рр. Швейцарія стала конфедерацією 13 округів (кантонів).
- Постійного центрального органу управління не існувало: періодично скликалися загальносоюзні сейми, де право голосу мали тільки повноправні округи. Загальносоюзних адміністрації, армії і системи фінансів також не було, і таке становище зберігалось до Французької революції.

Країни басейну Середземномор'я

Італійські міста-держави

- IX ст. — відродження міського життя.
- XI—XII ст. — італійські міста були комунами, які мали своє **самоврядування** та були очолювані виборними **консулами**. Міста-комуни — **республіки**.
- Закони видавала **Верховна Рада**, за необхідності скликали збори всіх громадян.
- Венеція та Генуя — влада належала дожу, який обирався довічно.
- Боротьба між містами, часто збройна.
- Села теж мали комуни, але були підпорядковані містам.
- XII—XIII ст. — поділ городян на два табори: **гвельфи** (підтримували пап у боротьбі з німецькими імператорами (Флоренція)) та **гібелліни** (підтримували німецьких імператорів (Піза, Лукка)).
- **Кінець XIV — початок XV ст.** — у більшості міст-комун виникає **монархічне правління** або владу перебирають найзаможніші родини.
- Флоренція опинилася під владою банкірів **Медичі**, найвідомішим з яких є **Лоренцо Медичі**.

Папська область

- Займала частину Центральної Італії зі столицею в місті Рим.
- Середина XII ст. — у Римі проголошено *республіку*, але імператор Фрідріх I Барбаросса повернув Папі владу, ліквідувавши республіку.
- Початок XIV ст. — «Авіньйонський полон» (резиденція пап римських була перенесена до міста Авіньйон) — у Римі створена республіка, замки феодалів знищені, місто занепадає.
- 1347 р. — повстання **пополанів** (торгівці та ремісники) на чолі з Кола ді Рієнцо привело до утворення республіки, але повстання було придушено, а республіка ліквідована.
- 1378 р. — до Риму з Авіньйона повернувся Папа Римський.
- Папська область завжала об'єднанню Італії в єдину державу.

Південна Італія та Сицилія

Роки	Подія
XI ст.	Захоплення <i>норманами</i> , які утворили Королівство Обох Сицилій. Сильна монархічна влада
Кінець XIII ст.	Сицилійське королівство дісталось Фрідріху II, який зруйнував замки і заборонив феодалам носити зброю
1268 р.	Непомірні податки та побори Фрідріха II спричинили перехід Сицилійського королівства під владу Карла Анжуйського, але становище ще більше погіршилося
1282 р.	« <i>Сицилійська вечерня</i> » — велике повстання проти Анжуйської династії, унаслідок якого Сицилійське королівство розпалося. Острів Сицилія увійшов до складу <i>Арагонського королівства</i> (Піреней), а Південна Італія — <i>Неаполітанське королівство</i> залишилися під анжуйським володінням, але в 1442 р. перейшло до Арагону

Арабська Іспанія

711 р. — підкорення Піренейв арабами	756 р. — відокремлення Кордовського емірату	929 р. — виникнення Кордовського халіфату	1031 р. — розпад Кордовського халіфату на емірати	1238 р. — виникнення Гранадського емірату
<ul style="list-style-type: none"> • Поєднання арабської та європейської культур. • Піднесення культури та розвиток ремесла. • Толерантність — мирне проживання багатьох народів — арабів, євреїв, берберів, вестготів. Християни не переслідувалися. 				

Реконкіста (ісп. — відвойовування)

Роки	Подія
718 р.	<i>Початок Реконкісти</i> — перемога іспанців на чолі з Пелайо. Утворення <i>Астурійського королівства</i>
1035 р.	Створення незалежних королівств <i>Арагон і Кастилія</i>

Роки	Подія
1085 р.	Визволення давньої столиці Толедо , перенесення столиці Кастилії до Толедо. Виникнення на Піренейських горах королівства Наварра
1095 р.	Створення графства Португалія
1212 р.	Поразка маврів біля Лас-Навас-де-Толоса визволення більшої частини Іспанії. У Реконкісті брала участь велика кількість рицарів з Європи, які отримали землі
1492 р.	Захоплення іспанцями Гранади ознаменувало завершення Реконкісти

Іспанія

- Середина XV ст. — маврам належав тільки **Гранадський емірат**.
- На півострові існували християнські держави — **Кастилія, Арагон, Валенсія, Каталонія, Наварра, Португалія**, між якими точилися суперечки.
- **Арагонське королівство** переживало період піднесення — приєднання Сицилії, Сардинії, Неаполітанського королівства.
- **1479 р.** — шлюб між арагонським інфантом **Фернандо II** зі спадкоємницею Кастилії **Ізабель I** — утворення єдиного Іспанського королівства.
- **1492 р.** — приєднання **Гранади**.
- **1512 р.** — приєднання королівства **Наварри**.
- Спроба приєднати **Португалію** була невдалою.
- Релігійне переслідування **маврів та євреїв**.
- **XII—XIII ст.** — виникнення **кортесів** — представницького органу влади (великі феодалі, дворяни, духовенство, городяни, заможні селяни): видавали закони, приймали присягу короля, контролювали витрати. Із виникненням Іспанського королівства роль кортесів зменшилася.

РОЗДІЛ 4. МАТЕРІАЛЬНИЙ І ДУХОВНИЙ СВІТ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

- Християнська церква в XI—XV ст.

Церква в XI—XV ст.

Роки	Подія
1095 р.	Церковний собор у Клермонті, Папа Римський Урбан II закликав до хрестового походу
1095—1291 рр.	Хрестові походи
XII—XIII ст.	Папство стало незалежним від світської влади і вважало європейських монархів за своїх васалів
XIII ст.	Папа Інокентій III відлучив від церкви трьох королів

Роки	Подія
Середина XIII ст.	Папа Інокентій IV відлучив від церкви імператора Фрідріха II, Священна Римська імперія розпалася на князівства
XIV—XV ст.	Королівська влада ставала абсолютною і перебирала владу над місцевою церквою
1309—1378 рр.	«Авіньйонський полон» пап, французький король Філіпп IV переніс папську столицю з Рима до французького міста Авіньйон
Друга половина XIV — перша половина XV ст.	У Європі одночасно було два, а потім три папи
XV ст.	Масовий антипапський рух, занепад папства

Єресі (єретик — відступник) — течії, спрямовані проти офіційних поглядів церкви.

Єресі в Західній Європі

Вальденси	Релігійна секта виникла у Франції. Вважали, що бідністю можливо досягти первісної чистоти християнських чеснот. Засновник — П'єр Вальдо. Вальденсів відлучили від церкви, проти них був проголошений хрестовий похід, усюди вони зазнавали жорстоких гонінь. Послідовники вальденсів існують і в XXI ст.
Катари	Катари поширилися від кінця X ст. Вони вважали, що земний світ, католицька церква, світська влада створені дияволом, і оголосили Папу Римського намісником диявола. Заперечували католицькі догмати і таїнства, відкидали власність, вимагали ліквідації церковних багатств. Вживання м'ясної їжі, сиру і молока вважалося смертним гріхом, шлюб відкидався абсолютно, скасовувалися ікони і храми. Богослужіння полягало виключно в читанні Євангелія (народною мовою) і в проповіді: із молитов — тільки «Отче наш». Катари здобули широку підтримку городян, особливо ремісників, значною мірою селян
Альбігойці	Альбігойці виникли в XII—XIII ст. в Південній Франції. Вони відкидали догмати про триєдність Бога, церковні таїнства, шанування хреста та ікон, не визнавали владу Папи, який відлучив їх від церкви; проповідували апостольське християнство і вели просте, суворо етичне і відокремлене життя. Проти них був проголошений хрестовий похід. Ці походи отримали назву Альбігойських війн. Коли з обох боків загинули тисячі людей і були спустошені чудові місцевості, у 1229 р. був укладений мир, за яким провінції відійшли французькому королю. Частина альбігойців утекла на схід і оселилася в Боснії

Інквізиція

- Особливий церковний суд католицької церкви під назвою «інквізиція» був створений у **1215** р. Папою Інокентієм III.
- Основним завданням інквізиції було визначення, чи є обвинувачений винним у ересі.
- Від кінця XV ст. до компетенції інквізиції увійшли **процеси про відьом**. У той самий час більшість вироків відьмам винесли світські суди католицьких і протестантських країн.
- До компетенції інквізиції від **1451** р. були передані справи про **єврейські погроми**. Інквізиція повинна була не тільки карати погромників, але і діяти превентивно, запобігаючи насильству.
- Позасудових розправ інквізиція не допускала.
- Крім звичайних допитів застосовувалися, як і в світських судах того часу, **тортури** підозрюваного. Разом із тим тортури вважалися неефективним засобом слідства і тому інквізицією застосовувалися рідше, ніж світськими трибуналами.
- Інквізитори величезне значення надавали **щиросердому зізнанню**.
- Точна кількість людей, знищених інквізицією у Європі і в колоніях європейських країн, невідома.

- Наукові і технічні досягнення. Книгодрукування

Розвиток техніки

- Практично все створено ручною працею, винахідництво проявлялося слабо.
- Розвиток ремесла — розвиток техніки.
- Перші механізми приводилися в дію м'язовою силою людини або тварини.
- IX ст. — використання вертикального ткацького верстата.
- X ст. — винайдення верхньобійного колеса, яке використовувало силу води.
- XIII ст. — поширення вітряних млинів.
- Перші ручні механізми — коловорот, домкрат, поршневий насос.
- XIV ст. — поява перших механічних годинників.

Розвиток сільського господарства

- Перехід на **трипільну систему**, коли рілля поділялася на три поля — одне засівалося навесні (ярові), друге — восени (озимі), третє — «відпочивало», перебувало під паром.
- **Натуральне господарство**.
- Прості знаряддя праці — низькі врожаї.
- Початок використання **плуга**.
- Винайдення хомута — нові можливості; використання коней для оранки, прискорення перевезення продукції.

Схоластика (латин. — школа) — метод навчання і наукового пошуку, який у Середні віки служив пізнанню світу і Бога.

- За допомогою логіки доводилися християнські догмати.
- Зародилася в **XI** ст.

- Основа — віра в Бога допомагає зрозуміти, як Бог створив світ і людину, що таке добро і зло, що чекає людину після смерті та ін.
- Головне — дотримання суворої логіки, не виходячи за межі духу і Біблії.
- Чітке визначення понять, класифікація, правила логічного мислення.
- **П'єр Абеляр** — філософ-схоласт, викладач, засновник раціоналізму.
- **Бернар Клервоський** — абат, сповідував містицизм у схоластиці.
- **Фома Аквінський** — найвідоміший богослов Середньовіччя, його вчення — томізм — було визнане католицькою церквою єдино правильним.
- **Аверроес (Ібн Рашд)** — арабський філософ, перекладач та тлумач творів Арістотеля.

Алхімія

- З'явилася у Європі через Візантію з Александрії (Єгипет).
- Поширилася із завоюваннями арабів, особливо в Іспанії.
- Учені-алхіміки вели пошуки: **панацеї** (ліків від усіх хвороб) та **філософського каменя** (матеріалу чи способу перетворення будь-якого металу на золото).
- Церква до алхімічних дослідів ставилася насторожено, часто негативно.
- Алхімією захоплювалися Альберт Великий, Фома Аквінський, Роджер Бекон та інші відомі правителі та вчені.
- Учені-алхіміки зробили багато наукових відкриттів.
- Надала поштовх для розвитку **хімії та металургії**.

Астрологія

- Учення, що ґрунтується на визнанні безпосереднього зв'язку між розташуванням і рухом небесних тіл та явищами суспільного життя або життя певної людини.
- Виникла через незнання людьми законів природи.
- Спочатку значною мірою сприяла розвитку астрономії.
- Цією наукою займалися Ібн Сіна (Авіценна), Томмазо Кампанелла, Аль-Біруні, Омар Хайям, Френсіс Бекон, Нострадамус.

Книгодрукування

Початок Середніх віків	Початок XV ст.	Середина XV ст.
<ul style="list-style-type: none"> • Книги були дуже рідкісними, а тому дорогими. • Усі книги були рукописними. • Книги писали на пергаменті (шкірі молодих тварин) 	<ul style="list-style-type: none"> • У Європі поширюється папір, завезений іспанськими арабами в XI ст.. • Прискорюється та здешевлюється процес виготовлення книг. • З'являються великі майстерні з переписування книг. • Поширюється друк із допомогою відбитка (ксилографія) 	<ul style="list-style-type: none"> • 1445 р. — винахід книгодрукування Йоганом Гутенбергом. • 30 вересня 1452 р. в друкарні Йогана Гутенберга була надрукована перша у Європі книга — Біблія. • Книгодрукування швидко поширюється. • До кінця століття існувало близько тисячі друкарень

• Середньовічні школи та університети

Школи

- Існували **церковні** (при монастирях і соборах) та **світські** школи.
- Навчалися діти феодалів, городян, духовенства, заможних селян.
- Дорослі та діти навчалися в одному класі.
- Використовувалися **фізичні покарання**.
- Вивчали **сім «вільних мистецтв»**: граматику, риторику, діалектику (логіку), арифметику, геометрію, географію, астрономію, музику.
- Викладання велося **латиною** (від XIV ст. — народними мовами).
- Школярі самі піклувалися про їжу та житло.
- Читати вчилися по церковних книгах.
- Від XIII ст. школи у великих містах перетворилися на **університети**.

Університети

- **Виникають у XIII ст.**
- Від латин. **універсітас** — сукупність, спільнота.
- У 1500 р. у Європі налічувалося близько 70 університетів. Найвідоміші: Англія — Оксфорд, Кембридж; Іспанія — Саламанка; Італія — Болонья, Неаполь; Чехія — Прага; Австрія — Відень; Польща — Краків (1364 р.).
- Самостійність та незалежність університетів, привілеї, статут та гімн університету.
- Як правило, в університеті було чотири факультети.
- Викладання **латиною**.
- Викладали **професори**.
- Основна форма навчання — **лекції та диспути**.
- Чіткого терміну навчання в університетах не було.
- Перший ступінь навчання — **бакалавр**, потім — **магістр**, повний курс навчання — **доктор**.
- **Ваганти** (бродяги) — студенти, які подорожували від одного університету до іншого.

• Архітектура та мистецтво

Архітектура та мистецтво

- Формувалися під впливом церкви.
- До XI ст. — **романський стиль** — масивні приземкуваті будинки, товсті стіни, церкви у вигляді латинського хреста, схожі на бійниці вікна, напівкруглі арки, масивні колони, скульптура, яка лише умовно передає риси людини: людські фігури плоскі й видовжені, із завеликими головами та очима.
- Кінець XII — початок XIII ст. — **готичний стиль** — виникає у Франції — гостроверхі башти та стрільчасті арки (досягали висоти 40-поверхового будинку), тонкі стіни, уся вага припадала на каркас, зовнішні опорні ребра, легкі колони, ажурність, величність, скульптура, вітражі.
- XIV—XV ст. — готичний стиль затвердився у світській архітектурі.

- **Готична скульптура** — архітектурна прикраса, дотримання церковних вимог, реальність, набуття рис людьми.
- **Вітражі** — картини з кольорового скла у вікнах соборів і ратуш.
- **Готичне письмо** — витягнуті догори та надламлені літери.

Романський стиль	Готичний стиль
до XI ст.	XII–XV ст.
<ul style="list-style-type: none"> • Масивні приземкуваті будинки • Товсті стіни • Важкий, напівкруглий звід • Церкви у вигляді латинського хреста • Схожі на бійниці вікна • Напівкруглі арки, масивні колони • Фрески • Скульптури людських фігур плоскі й видовжені, із завеликими головами та очима • Масивність і геометричність архітектурних форм (паралелепіпед, циліндр, напівциліндр, конус, піраміда) 	<ul style="list-style-type: none"> • Тонкі стіни • Високі стрімкі аркові стелі • Тонкий, легкий та універсальний звід • Стрільчаста форма у склепіннях • Стрункі кам'яні арки, великі вікна • Великі кольорові вітражі • Уся конструкція спиралася на каркас, споруджений за стінами собору • Ажурні великі й малі вежі, шпилі • Готична скульптура (як архітектурна прикраса, дотримання церковних вимог, реальність)

- Раннє Відродження і гуманізм

Героїчний епос
<ul style="list-style-type: none"> • Виник у період Великого переселення народів. • Оспівує стародавніх королів і героїв та їхню боротьбу за перемогу християнства. • «Оповідь про Беовульфа». • Ісландські саги — міфи про богів та героїв. • «Пісня про Роланда» (Франція) — похід Карла Великого до Іспанії. • «Пісня про Сіда» (Іспанія) — Реконкіста в Іспанії. • «Пісня про Нібелунгів» — німецько-скандинавський героїчний епос.

Рицарська культура	Міська культура
Уславляла відданість васала сеньйору, мужність та героїзм рицарів	Правдиво зображувала життя городян, вельмож, феодалів. Висміювала негаразди суспільства
Рицарські романи про рицарів Круглого столу короля Артура	«Роман про Лиса» (Франція)
Куртуазні («придворні») романи	XIII ст. — виникнення міського театрального мистецтва
Трубадури, трувери (Франція), мінезингери (Німеччина) — рицарські поети	Ваганти — мандрівні студенти, поети (Франсуа Війон)

Рицарська культура	Міська культура
«Трістан та Ізольда» — розповідь про високе кохання і трагічну смерть головних героїв	Данте Аліґ'єрі «Божественна комедія», Джеффри Чосер «Кентерберійські оповідання»

Картина світу

- Відсутність інформації позначилася на розумінні світу.
- Час визначали за Сонцем.
- Відстань вимірювалася переходом людини чи коня або світловим днем, добою.
- Світ сприймався через релігію. Будова суспільства — від Бога.
- Кожен повинен займати своє місце.
- Гріховність життя — сім смертних гріхів: пихатість, жадібність, червоугодництво, розкіш, гнів, заздрощі, лінощі.
- Спокута гріхів — сповідь та заступництво святих.

Відродження, або **Ренесанс** (фр. Renaissance — Відродження) — культурно-філософський рух кінця Середньовіччя — початку Нового часу, що ґрунтувався на ідеалах гуманізму та орієнтувався на спадщину античності.

Особливості доби Відродження

Світський характер; новий світогляд; толерантність; віра в можливість людини; гуманізм — повага до людини; інтерес до вивчення світу; нові ціннісні орієнтири; зацікавленість спадщиною минулого; індивідуалізм; реалізм — бачення світу таким, який він є; критика католицької схоластики; емпіризм — досвід як шлях до вивчення світу.

Гуманізм — рух епохи Відродження, скерований проти релігії і церкви за утвердження моральних прав людини на земне щастя, чуттєві радощі та вільний вияв своїх прагнень і бажань.

Гуманізм

- XIV—XV ст. — захоплення культурою давніх греків і римлян.
- **Гуманісти** (від латин. гуманус — *людський*) — поборники античної культури.
- Гуманізм — **Відродження** (Італія), **Ренесанс** (Франція).
- Відстоювали права людської особистості. Об'єднувалися у гуртки.
- Центр гуманістичного руху — **Флоренція**.
- Захоплювалися вельможі, міські патриції, купці, сеньйори, духовенство (навіть папи римські).
- **Франческо Петрарка** (1304—1374) — родоначальник гуманізму в літературі. У «Книзі пісень» оспівує своє кохання до Лаури.
- **Джованні Боккаччо** (1313—1375) — автор збірника зі 100 новел «Декамерон».
- Скульптор **Донателло** («Давид»), художник **Мазаччо** («Вигнання з Раю»).

РОЗДІЛ 5. КРАЇНИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ В X–XV СТ.

• Центральна та Східна Європа

Перші держави західних та південних слов'ян		
Поляки, чехи, моравани, померяни, полаби, лютичі		Серби, болгари, хорвати, словени
VII ст. — князівство Само	Середина IX — кінець X ст. — Великоморавська держава	VII ст. — Болгарське царство
<ul style="list-style-type: none"> • Слов'яни до кінця I тис. н. е. сповідували язичництво. • Поступове поширення християнства. • Князь Ростислав запросив із Візантії проповідників, які б навчали слов'ян християнської віри рідною мовою. • «Солунські брати» — Кирило та Мефодій: проповіді православ'я; створення слов'янської абетки; переклад із грецької мови церковних книг. 		

Чеське Королівство Чехія		
Розпад Великої Моравії	Угри (мадяри) захопили землі словаків	Чехія — окреме князівство
<p>Князь Вацлав I Пржемыслович (924—936 рр.): укріплення єдності країни; поширення християнства; визнання залежності від Німеччини; столиця — місто Прага.</p> <ul style="list-style-type: none"> • 1085 р. — проголошення Чехії королівством. • Друга половина XII ст. — Чехія у складі Священної Римської імперії. • XIII ст. — посилення Чеського королівства. • XIV ст. — розпад Чехії, боротьба за королівський престол, який дістався німецькому імператору. 		

Ян Гус			
Проповідник Віфлеємської каплиці у Празі, професор і перший ректор Празького університету			
Критикував пороки духовенства — жадібність, хабарництво та інше		Назвав Папу Римського антихристом за продаж індульгенцій та церковних посад	
Запропонував			
Підкорити церкву королю	Відібрати в церкви багатства та землі	Скасувати продаж індульгенцій та плату за обряди	Перекласти службу Божу чеською мовою
1415 р. — на соборі в Констанці був звинувачений у ересі та страчений			

Причини гуситських війн (1419–1439 рр.)

Чеські рицарі	Городяни	Селяни
Збільшення власних багатств, незадоволення втручанням церкви	Вимагання здешевлення обрядів, скасування десятини, участі в самоврядуванні, вигнання іноземців	Боротьба за реформу церкви поєднувалася з антифеодальним рухом
Чашники — помірковані — вимагали дозволу причащатися чашею — рицарі, заможні городяни, частина ремісників	Таборити — укріплення на горі Табор — будівництво Царства Божого на землі, очолював Ян Жижка	
1419 р. — повстання у Празі стало початком гуситських війн		

Перебіг подій гуситських війн

Роки	Подія
1419 р.	Повстання у Празі, повстанці тимчасово захопили місто, вигнали німецьких багатіїв, пограбували монастирі
1420 р.	Заснування міста-фортеці Табор. Імператор Сигізмунд та Папа Римський Мартін V проголосили хрестовий похід проти повстанців. Загалом відбулося п'ять хрестових походів
Серпень 1420 р.	Перемога повстанців під керівництвом Яна Жижки над 100-тисячною імперською армією біля Праги на Витковій горі
20-ті — початок 30-х рр. XV ст.	Походи таборитів до Угорщини, Австрії, Німеччини, до Балтійського моря
30 травня 1434 р.	Поразка таборитів у битві при Ліпанах. Завершення гуситських війн

Причини поразки та наслідки гуситських війн

Серед гуситів була відсутня єдність	Чеські феодали-католики та помірковані домовилися з імператором	Армія хрестоносців краще озброєна та навчена	Населення було розорено війнами
1434 р. — Базельський собор частково задовольнив вимоги гуситів: чехи здобули право на власну церкву; населення Чехії припинило платити десятину; богослужіння почало вестися чеською мовою; церква не відновила свої празькі володіння.			

Угорщина

- **Кінець IX ст.** — через Карпати вторглися кочові племена *угрів (мадярів)* — розгромили Велику Моравію, захопили Паннонію (сучасна Угорщина). Угри були загрозою для всієї Західної Європи і припинили набіги наприкінці X ст.
- **Близько 1000 р.** — угорський князь *Іштван* об'єднав племена і став королем. В Угорщині поширилося **католицтво**.
- **XI—XII ст.** — війни з Німецькою та Візантійською імперіями.
- **1241 р.** — вторгнення монголів.
- Угорське королівство підкорило Далмацію, Південну Хорватію.
- Королівська влада була слабкою. Головну роль відігравав сейм, який обирав короля. Міста не впливали на життя держави.
- **1222 р.** — «**Золота булла**» закріпила привілеї та пільги феодалам.
- **1526 р.** — турецька армія розбила угро-чеське військо та окупувала Східну Угорщину. Західна Угорщина була захоплена Австрією.

Болгарське царство

Перше Болгарське царство	Друге Болгарське царство	Отримання автономії в межах Османської імперії (1878 р.). Проголошення Болгарського князівства (1908 р.)
Перша половина VII ст. — 1018 р.	1185—1422 рр.	1878 р. 1908 р.

Перше Болгарське царство

- Перша половина VII ст. — розселення слов'ян, створення в Подунав'ї Союзу семи племен.
- **679 р.** — переселення болгар на чолі з ханом Аспарухом
- **680 р.** — розгром візантійського війська об'єднаною армією слов'ян та болгар у битві при Онгалі. Утворення Першого Болгарського царства. Столиця — м. Плиска. До складу держави входила і частина території сучасної України, зокрема Закарпатська область та південь сучасної Одещини — історичний Буджак.
- **863 р.** — приїзд до країни Кирила і Мефодія, які створюють слов'янський алфавіт.
- **865 р.** — християнізація Болгарії за князя Бориса I.
- **893 р.** — обрання князем Болгарії Симеона I, прийняття у 913 р. Симеоном I титулу царя. Період найвищого розвитку Першого Болгарського царства.
- **968—971 рр.** — походи київського князя Святослава на Болгарію. Розгром болгарського війська, війна з Візантією.
- **1014 р.** — битва в ущелині Струму. Знищення Візантією армії Болгарії.
- **1018 р.** — падіння Першого Болгарського царства.

Симеон I Великий (865–927 рр.)

- із 893 р. — князь Болгарії.
- із 918 р. — цар Болгарії.
- Золота доба болгарської держави, яка простяглася від Будапешта, північних схилів Карпат і Дніпра на півночі до Адріатичного моря на заході, Егейського моря на півдні та Чорного моря на сході.
- Болгарська православна церква — перша самостійна (автокефальна) національна церква у Європі, на чолі якої стояв патріарх.
- Глаголицькі (болгарською мовою) переклади священних текстів поширилися на всіх слов'янських землях і перетворили староболгарську мову на мову літургії, відому як церковнослов'янська.
- Створення нової абетки — кирилиці.
- Війни з Візантією.
- Витіснення угорців на територію сучасної Угорщини.
- Підкорення Сербії, війна з хорватами.

Друге Болгарське царство

- **1185 р.** — повстання під керівництвом братів Петра, Івана Асеня і Калояна, яке відновило болгарську державність.
- Іван Асень I і Петро IV — співправителі, після їх загибелі правителем став Калоян.
- Розгром болгарськими військами армії IV Хрестового походу, захоплення у полон імператора новоствореної Латинської імперії.
- Укладання Іваном Асенем II декількох династичних браків (з Угорщиною, Епірським князівством).
- Війни з державами хрестоносців (Латинська та Нікейська імперії).
- Побудова владей судочинства за візантійським зразком.
- Поділ держави на хори, а потім на комітати.
- Переважання в економіці сільського господарства, гірничодобувної промисловості, традиційних ремесел і торгівлі.
- Навала монголів.
- Поступове згасання держави — захоплення територій сусідами (Візантія, Угорщина), відокремлення земель — Валахія, Тирновське царство, Видинське князівство).
- Поступове підкорення болгарських земель Османською імперією (**1422 р.** — падіння Видинського князівства).

Велике князівство Литовське

- **30-ті рр. XIII ст.** — *об'єднання литовських племен князем Міндовгом*: війна з Тевтонським та Лівонським орденами; прийняття християнства; убитий у 1263 р. заколотниками.
- **Князь Гедимін (1316—1341 рр.)** — *повторне об'єднання земель*, боротьба з німецькими рицарями; приєднання земель Західної Русі; боротьба з Москвою у союзі з Твер'ю.
- **Князь Ольгерд (1345—1377 рр.)**: перемога над Тевтонським орденом; розгром монголів під Синіми Водами; приєднання Київського й Чернігівського князівств; три невдалих походи на Москву.
- Литовці становили меншість населення; християнство поширене слабо; писемною мовою була руська; поширені руські звичаї та традиції.

Польське королівство

- **Мешко I** (960—992 рр.): об'єднав племена навколо Вісли; прийняв християнство (католицизм); уклав союз зі Священною Римською імперією.
- **Болеслав I Хоробрий** (992—1025 рр.): завершив об'єднання польських земель; посилив позиції християнської церкви; прийняв титул короля Польщі; втручався у справи Чехії, Німеччини, Русі-України.
- **Казимир I** (1034—1058 рр.): нове піднесення Польщі; повернення втрачених територій; посилення центральної влади.
- **Болеслав III — поділив країну між синами, чим започаткував феодальну роздробленість:** гальмування економіки; послаблення державної влади; загроза від Тевтонського ордену.
- **Князь Владислав I Локетек** (1320—1333 рр. — *король Польщі*): боротьба з чеським королем за престол; боротьба з великими магнатами; боротьба з Тевтонським орденом; об'єднання більшості польських земель.
- **Князь Казимир III** (1333—1370 рр.): припинив війну з Тевтонським орденом — віддав Східне Помор'я; повернув Мазовію; захопив Галицьке князівство, Волинь; видав збірку законів — Статути.
- Слабка королівська влада. Сильний вплив магнатів та шляхти (середні та дрібні феодалі). Влада належала сейму, де кожен мав право «вето»

Кревська унія

Унія — об'єднання двох держав або церков.

Польське королівство		Велике князівство Литовське	
Королева Ядвіга		Великий князь Ягайло	
Литва входила до складу Польщі	У Литві запроваджувалося католицизм	Ягайло ставав королем Польщі	
Кревська унія не привела до повного об'єднання держав.			

- Північно-Східна Русь.
Утворення та зміцнення Московської держави

Володимиро-Суздальське князівство

- Торговельний шлях по Волзі на Схід; родючі землі; віддаленість від степів (кочовиків); природний захист від вторгнень — ліси; фіно-угорські племена, які були асимільовані слов'янами; межиріччя Волги та Оки; Ростов, Суздаль, Володимир.
- **Юрій Долгорукий** (1125—1157 рр.): перша згадка про Москву (1147 р.); перетворив Москву на фортецю; кілька походів на Київ.
- **Андрій Боголюбський** (1157—1174 рр.): переніс столицю до міста Володимира; воював із волзькими болгарями; здійснив похід на Новгород, але був розбитий; узяв штурмом Київ (1169 р.); боровся з боярами, але був убитий у результаті заклоту; прийняв титул «князь всієї Русі».
- **Всеволод Велике Гніздо** (1176—1212 рр.): мав багато синів та онуків; спирався на служилих людей та городян; мав вплив на інші князівства. Після смерті Всеволода князівство було поділено на уділи між синами та онуками.

Новгородська боярська республіка

- **Новгородська земля** — північно-західні кордони Київської Русі, між Львменським і Чудським озерами.
- Місто Новгород розташовувалося на річці Волхов.
- Основні заняття населення — **ремесло** (ковальство, ювелірна справа, ткацтво), **промисли** (бортництво, хутра, віск), **торгівля** (через Балтику — із Європою, через Волгу — зі Сходом, через Дніпро — із Візантією).
- Торговельний шлях *«із варягів у греки»*.
- Боярсько-купецька **республіка**. Основна влада належала знатним боярським родинам.
- Управління Новгородом здійснювало **віче (збори дорослих чоловіків-новгородців)**: обирали посадника і тисяцького; оголошували війну; запрошували князя; ухвалювали закони; ухвалювали або відкидали рішення ради; впроваджували податки; обирали архієпископа.
- Вулиці міста вкривали **дерев'яним настилом**; діяли водогін і каналізація.
- З'являються кам'яні споруди, але поширеним залишалося дерев'яне будівництво.
- Більшість населення була письменною — знайдено багато *«берестяних грамот»*.

Боротьба за Прибалтику

Колонізація Прибалтики		Заснування міста Юр'єв (Дерпт)
1240 р. — поразка шведів на Неві від новгородського війська на чолі з князем Олександром, за що його назвали Невським	Наступ німецьких рицарів, захоплення Пскова	1242 р. — розгром німецьких рицарів у битві на <i>Чудському озері</i>

Монголи (проживали в степах Центральної Азії, основним заняттям було скотарство)

Роки	Подія
1206 р.	Об'єднання монгольських племен під владою <i>Темуджина (Чингізхана)</i>
1211—1215 рр.	Підкорення Північного Китаю
1218—1221 рр.	Підкорення Середньої Азії та Південного Закавказзя
1223 р.	Битва на р. Калка — розгром об'єднаного русько-половецького війська загонами Джебета та Субедея
1236 р.	Захоплення монголами Волзької Булгарії, початок походу на Русь
1237 р.	Взяття Рязані
1238 р.	Підкорення Володимиро-Суздальського князівства

Роки	Подія
1240 р.	Розорення Переяславського та Київського князівств, узяття Києва
1241—1242 рр.	Похід у Європу, повернення на Схід
Утворення держави Золота Орда (Причорномор'я, Прикаспій, Південний Сибір) зі столицею в місті <i>Сарай</i>	
<i>Руські князівства стали данниками Золотої Орди</i> : отримання ярлика (дозволу) на право княжити; виплата данини; вплив на життя у князівствах; придушення повстань; толерантне ставлення до церкви; використання монголів у внутрішній боротьбі князів; гальмування економічного розвитку; направлення баскаків на Русь	

Розвиток Московської держави

Об'єднання земель навколо Москви відбулося завдяки сприятливому географічному розташуванню

Князь, роки правління	Діяльність
Юрій Данилович (1303—1324 рр.)	Збільшення земель (Можайськ, Переяслав-Залеський); отримання ярлика на Володимирське князівство
Іван I Калита (1325—1340 рр.)	Приєднання нових земель, збільшення багатств князівства, переїзд митрополита Київського та всієї Русі до Москви
Дмитро Іванович (Донський) — (1359—1389 рр.)	Послаблення Золотої Орди (1374 р.), припинення виплати данини Московським князівством; 1378 р. — розгром карального загону Бегіча (битва на р. Вожі); 1380 р. — <i>Куликовська битва</i> — перемога об'єднаних руських військ на чолі з Дмитром Донським над монгольськими військами темника Мамає; 1382 р. — похід хана Тохтамиша — спалення Москви
Іван III (1462—1505 рр.)	Шлюб із племінницею останнього візантійського імператора — Софією Палеолог; 1476 р. — приєднання Новгородських земель, відмова сплачувати данину Орді; 1480 р. — похід хана Ахмеда на Москву — <i>«стояння на Угрі»</i> — падіння золотоординського ярма; 1485 р. — приєднання Тверського князівства; московський князь стає Великим князем всієї Русі; 1497 р. — створення Судебника Івана III — збірника законів Московської держави

Культура Московської держави

- Грамотність поширена слабко (у монастирях та при княжих дворах). Писали на пергаменті або бересті, із XIV ст. з'являється папір. Відновилося літописання — Троїцький, Лаврентіївський літописи. Історичні повісті — «Задонщина», «Сказання про Мамаєве побоїще», «Життя» князів, святих, ченців.
- Афанасій Нікітін «Ходіння за три моря». Усна народна творчість — билини, пісні.
- Розвиток архітектури — кам'яне будівництво (церковні споруди, княжі палаци) — білокам'яні стіни Кремля (середина XIV ст.), Успенський собор, Троїцько-Сергіїв монастир. Андрій Рубльов (розпис церков), Феофан Грек

• Османська імперія

Перші турецькі держави

Турки-сельджуки захопили Середню Азію, Персію, Сирію, Ірак		Близько 1000 р. вторглися до Європи	1071 р. — розбили візантійців та захопили в полон вавилевса (імператора)
Захопили Малу Азію	Злилися з місцевим населенням	Виник Сельджуцький султанат	Середина XIII ст. — сельджуки розбиті монголами
1243 р. — Сельджуцький султанат розпався на окремі князівства			

Виникнення Османської держави

- **1299 р.** — посилення емірату на чолі з князем **Османом**.
- Підкорення турками-османами мусульманських князівств Малої Азії.
- Князь Османської держави прийняв титул **султана**.
- Добре організовані армія (кіннота й піхота) та державне управління.
- Жорстоко розправлялися з усіма, хто чинив опір. Хто підкорявся — спокійно жили, сповідували свою віру, платили менші податки.
- Турки-османи завоювали практично всі володіння Візантії.
- **1362 р.** — захоплення Адріанополя (Балкани), візантійський імператор визнав себе васалом султана.
- **1389 р.** — битва на Косовому полі в Сербії — поразка сербів, смерть султана Мурада I.
- Султаном став **Баязид Блискавка**.
- **1393 р.** — захоплення турками Тирново (столиці Болгарії).
- **Яничари** — піші воїни, озброєні ятаганами (криві шаблі); набиралися з християнських хлопчиків, яких виховували турки.
- **1402 р.** — поява **Тимура**, поразка турків, султан Баязид потрапив у полон, де помер.

Османська імперія

- 20—30-ті рр. XV ст. — поновлення завоювань турків на Балканах, підкорення Македонії, Греції, Сербії.
- Поява вогнепальної зброї в турецькій армії.
- Мехмед II Завойовник (1451—1483 рр.).
- 1453 р. — захоплення Константинополя, перетворення міста на столицю Османської імперії — Істанбул (Стамбул).
- XV—XVI ст. — Османська імперія.

Європа	Азія	Африка
Балкани, Дунайські князівства, Молдавія, Валахія, Трансильванія, Крим	Вірменія, Західна Грузія, Месопотамія, Сирія, Палестина, Аравія	Єгипет, Лівія, Туніс (уся Північна Африка, крім Марокко)
<ul style="list-style-type: none"> • Сулейман I (1520—1566 рр.) — період найвищого розквіту імперії. • Султан — <i>халіф</i> (духовний та світський правитель). • Візир — голова уряду, диван — дорадчий орган влади. • Наприкінці XVI ст. почався занепад Османської імперії. 		

РОЗДІЛ 6. СЕРЕДНЬОВІЧНИЙ СХІД

- Середньовічний Китай

Китай	
IV—VI ст. — «Епоха 16 царств»: вторгнення кочовиків, варваризація життя, перейняття кочовиками китайської культури.	
Династія Тан	618—907 рр. Захоплення влади полководцем Лі Юанем, початок правління нової династії. Придушення повстань, припинення великих будівництв. Розвиток міст та ремесел. Імператор — «Син Неба» — мав необмежену владу. Поділ імперії на провінції. Величезний державний апарат, запровадження іспиту для чиновників. Відродження сільського господарства. Столиця Чан-ань мала близько двох мільйонів жителів. 874—884 рр. — Селянська війна, придушена. Занепад країни, падіння династії Тан
«Період п'яти династій і десяти царств»	
Династія Сун	960—1280 рр. Об'єднання Китаю полководцем Чжао Куан Інь. Виплачування данини кочовикам — киданям. Відродження міст та ремесел. Проведення земельної та військової реформ. 1127 р. — захоплення столиці чжурчженями, полон імператора. Вторгнення монголів

Династія Юань	1235 р. — підкорення чжурчженів монголами. 1276 р. — захоплення столиці Сун. 1280 р. — заснування нової династії Юань монгольським ханом Хубілаєм. 1280—1368 рр. — династія Юань. Столиця Ханбалік (сучасний Пекін). Чиновники набиралися тільки з монголів. Величезна кількість рабів. Нехтування іригацією призводило до повені. Розвиток торгівлі у кордонах держав монголів. Монголи потрапили під вплив китайської культури та звичаїв. Середина XIV ст. — повстання «червоних пов'язок» припинило панування монголів
Династія Мін	1368—1644 рр. Столиця Нанкін, потім Пекін. Піднесення господарства. Земля, відібрана селянами під час повстання, залишалася в них. Зменшення податків, звільнення всіх рабів. Відновлення іригації, розвиток ремесла, поширення виробництва шовкових та бавовняних тканин, паперу, порцеляни. Успішні війни з монголами, частина монголів визнала себе васалами. Приборкання японських піратів. Початок XV ст. — сім великих морських експедицій. Посилення впливу державного апарату — чиновників. Поступове ослаблення країни

Суспільство

- Поділ на багатих та бідних.
- Існування рабства.
- Великий вплив чиновників.
- Контроль із боку держави.
- Відсутність самоврядування в містах.
- Регламентування життя селян (що саджати, скільки здавати, заборона пересування та ін.).
- Мандарини (чиновники) перебували під контролем держави.
- Державний іспит на посаду чиновника.
- Корупція у державній сфері управління.
- Верховна влада — імператор — «Син Неба».
- Палац у Пекіні — «Заборонене місто».

Культура

- VIII—IX ст. — золота доба поезії — Лі Бо, Ху Фу.
- **Ієрогліфи** — кожен знак означає слово або склад, існує кілька тисяч.
- **Освіта.** У кожному окрузі — школа, де навчалися всі бажаючі. Після іспитів — навчання у школі для підготовки урядових чиновників.
- **Друкування** — VIII ст. — друк із дерев'яних дошок — винайдення шрифту. Перша друкована газета.
- Розвиток **науки** — математики (розв'язання рівнянь, добування коренів та ін.), астрономія (пояснення затемнень, атласи зоряного неба), медицина (хірургічні операції, щеплення від віспи).
- Винайдення пороху, сейсмографа, компаса.

Культура

- **Музика.** Існування музичних шкіл, понад 100 музичних інструментів, оркестри, які налічували близько 1500 музикантів. «Пекінська опера».
- **Енциклопедія (XV ст.)** — 11 тис. томів — 900 тис. сторінок.
- **Архітектура.** Вписування будівель у природний ландшафт. Пагоди — храми у вигляді високих веж та із закругленим схилом даху. Скельне будівництво.
- **Живопис.** Малювання фарбами й тушшю на папері або шовку, розписи храмів та палаців.
- **Декоративно-ужиткове мистецтво.** Вироби з порцеляни, різьблення на кістці, ювелірні вироби

• Середньовічна Індія

Кастовий лад

Касты — замкнуті групи населення, що займають встановлене звичаєм і законом місце у виробничому і суспільному житті. Належність до них визначалася походженням і успадковувалася.

Для каст характерно: відчуженість одна від одної, члени різних каст не можуть укладати шлюб; для кожної касты є своя виняткова і незмінна професія; спільність занять; спільне виконання релігійного культу; зобов'язання взаємодопомоги; внутрішня адміністрація; регламентація виробничого процесу; певні правила спілкування з членами інших каст.

Імперія Гуптів

- На межі IV—V ст. виникла держава **Гуптів** із територією від Аравійського моря до Бенгальської затоки.
- Єдиний централізований бюрократичний апарат.
- Існували різні форми самоврядування — сільські громадські ради, кастові та професійні об'єднання тощо.
- Тривало освоєння нових земель, що певною мірою було наслідком державної політики, частково відбувалося стихійно унаслідок втечі населення з районів, спустошуваних війнами, повеннями і голодом, соціальним гнітом, що посилювався.
- Була знищена вторгненням кочових племен — **гунів**. Місцеві індійські правителі визнали верховну владу гунів.
- **528 р.** — гуни розгромлені. Почався період існування численних держав-князівств, які воювали між собою

Делійський султанат

- На початку XI в. був завойований Пенджаб (Північна Індія).
- У **1192 р.** Кутб ад-дін Айбек заволодів містом Делі, яке стало його резиденцією.
- У **1206 р.** Кутб ад-дін Айбек оголосив себе султаном значної частини індійських володінь Гуридів.

Делійський султанат

- Правління в Делі тюркських правителів — династія Гулямів.
- Офіційною мовою стає фарсі (перська мова), офіційною релігією — іслам. Насильницькі методи навернення в іслам застосовувалися, але, як правило, лише до місцевих феодалів. Решта населення продовжувала вірити у своїх богів.
- Земля — власність держави, збережені селянські общини.
- Султанат поділений на губернії на чолі з губернатором, який відповідав за збір податків та мав наймане військо.
- Влада опиралася тільки на мусульманське населення.
- Податки для мусульман були нижчими, ніж для інших.
- **1398 р.** — вторгнення **Тимура**, пограбування Делі.
- **1525 р.** — султан розбитий **Бабуром** (онуком Тимура), заснована **Імперія Великих Моголів**.

Досягнення індійської культури

- Навчання в школах (тільки діти заможних людей).
- Розвиток математики (цифри, арифметика, операції з дробами), астрономія, медицина, хімія (у Делі стоїть семиметрова колона з чистого заліза).
- Гра в **шахи** з Індії поширилася в усьому світі.
- **Санскрит** — мова науки, культури та державного управління.
- Поет **Калідаса**.
- Після приходу мусульман з'являється арабська та перська література.
- Мало цікавилися історією, тільки з приходом мусульман з'являються історичні твори.
- **Архітектура**. Будівництво храмів — кам'яні, вирізьблені у скелях. Скульптура. Мавзолеї. Фортеця Туглакабад, мавзолей Тадж-Махал

• Середньовічна Японія

Місце розташування	Японський архіпелаг у північно-західній частині Тихого океану
Острови основні	Острови Хоккайдо, Хонсю, Сікоку, Кюсю, Рюкю (Окінава)
Клімат	Різний клімат, шість кліматичних зон
Річки	Маленькі
Гори	Найвища гора Фудзіяма
Територія	70—80 % поверхні островів вкривають ліси й гори, непридатні для сільського господарства, промисловості чи проживання через часті тайфуни, зсуви і землетруси
Моря, океани	Тихий океан, Японське і Східнокитайське моря
Основні заняття населення	Землеробство, випасне скотарство (в основному дрібні тварини), морська торгівля, ремесло

Правлячі династії Японії		
Правляча династія	Хронологічні межі	Характеристика
Період Ямато	III–VIII ст.	<ul style="list-style-type: none"> • Виникнення перших державних утворень. • Виникнення держави Ямато. • Активний імпорт досягнень китайської цивілізації через країни Корейського півострова. • Основні події: прийняття буддизму, створення «Конституції із 17 статей» на основі буддизму, активне поширення наукових знань
Період Хейан	794–1185 рр.	<ul style="list-style-type: none"> • Імператорська столиця – Кіото. • Регенство Фуджівара. • Виникнення самурайства. • Поширення нових течій буддизму. • Поширення синтоїзму. • Підкорення о. Хонсю
Камакурський сьоґунат	1185–1333 рр.	<ul style="list-style-type: none"> • Відбиття монгольських навал 1274 і 1281 рр. (тайфунами камікадзе). • Перший самурайський звід законів. • Поширення буддизму серед простолюдинів
Сьоґунат Муроматі	1338–1573 рр.	<ul style="list-style-type: none"> • Децентралізація. • Війна двох імператорських династій та їх об'єднання. • 1543 р. — прибути португальців до Японських островів. • Оформлення засад загальнояпонської культури
Період Сенґоку	1467–1573 рр.	Складова періоду Муроматі. Тривав від початку війни років Онін до ліквідації сьоґунату Муроматі Одою Нобунґою

Зміст

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ (інтегрований курс). 6 клас

Вступ	3
Розділ 1. Первісні спільноти. Археологічні культури	5
Розділ 2. Стародавні цивілізації Азії та Африки	
Цивілізація долини Нілу	12
Цивілізації Дворіччя	19
Фінікія. Ізраїльсько-Юдейське царство	21
Імперії Передньої Азії в I тис. до н. е.	25
Кочівники Північного Причорномор'я	28
Давні Індія та Китай	29
Розділ 3. Антична цивілізація та її сусіди	
Давня Греція	36
Історія давнього Риму	56
Давні слов'яни	75

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ. 7 клас

Вступ	77
Розділ 1. Перші середньовічні держави	
Народження середньовічної Європи	77
Візантійська імперія	80
Виникнення ісламу та Арабський халіфат	82
Розділ 2. Середньовічний світ Західної Європи	85
Середньовічне європейське суспільство	85
Замок. Рицарські традиції. Життя селян	87
Європейське середньовічне місто. Торгівля й ремесло	90
Розділ 3. Європейське суспільство і держави в X–XV ст.	
Походи вікінгів та їх завоювання	93
Хрестові походи. Держави хрестоносців. Духовно-рицарські ордени	94
Середньовічні держави: від роздробленості до станово-представницьких монархій	97

Франція у XI—XV ст.	99
Англія в XI—XV ст.	101
Священна Римська імперія	103
Країни басейну Середземномор'я	105
Розділ 4. Матеріальний і духовний світ європейського Середньовіччя	
Християнська церква в XI—XV ст.	107
Наукові і технічні досягнення. Книгодрукування	109
Культура Середньовічної Європи	111
Середньовічні школи та університети	111
Архітектура та мистецтво	111
Раннє Відродження і гуманізм	112
Розділ 5. Країни Центральної та Східної Європи в X—XV ст.	114
Центральна та Східна Європа	114
Північно-Східна Русь. Утворення та зміцнення Московської держави	118
Османська імперія.	121
Розділ 6. Середньовічний Схід.	122
Середньовічний Китай	122
Середньовічна Індія.	124
Середньовічна Японія.	125

СЕРІЯ РЯТІВНИК 2.0

Вирушаючи у плавання океаном знань, згадай про довідники цієї серії. Посібники користуються постійним підвищеним попитом і витримали понад десять видань. Вони розроблені таким чином, щоб можна було повторити вивчене, систематизувати й узагальнити знання з будь-якого предмета шкільного курсу.

- Алгебра і початки аналізу
- Англійська мова
- Біологія
- Всесвітня історія
- Географія
- Геометрія
- Економіка
- Інформатика
- Історія України
- Німецька мова
- Правознавство
- Російська мова
- Українська мова
- Фізика
- Французька мова
- Хімія

ISBN 978-617-09-5948-5

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНА ЛІТЕРАТУРА
УСІ КНИГИ ТУТ!

🌐 ranok.com.ua
✉ e-ranok.com.ua
✉ pochta@ranok.com.ua
☎ (057) 727-70-90

6 7

2.0

РЯТІВНИК